

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ЯШКІНА ДАР'Я ДМИТРІВНА

УДК 316.37:316.324.8(043.5)

ДИСЕРТАЦІЯ
СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В УМОВАХ (ПОСТ)СУЧАСНОСТІ

Спеціальність 054 – Соціологія
Галузь знань 05 – Соціальні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Д. Д. Яшкіна**

Науковий керівник – **Мурадян Олена Сергіївна**, кандидат соціологічних наук, доцент

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Яшкіна Д. Д. Стиль життя «соло» в умовах (пост)сучасності. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 054 – соціологія. – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Харків, 2023.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню стилю життя «соло», який набуває популярності в багатьох розвинутих країнах світу. Зокрема, робота присвячена вивченню генези зазначеного стилю життя, соціокультурних та регіональних особливостей реалізації, а також стилю життя «соло» в українському суспільстві. Актуальність зазначеної теми впливає з того, що кількість індивідів, які обирають життя наодинці, почала своє активне зростання упродовж останніх 20-ти років, що є сигналом суспільних перетворень та змін, проте це явище залишається малодослідженим у соціології. В роботі акцентується увага не на особах літнього віку, які проживають наодинці через втрату партнера (саме цій категорії присвячена більшість праць), а на молодших вікових категоріях, для яких життя наодинці є обраним стилем життя.

Проблема полягає в тому, що з одного боку, попри наявність окремих праць щодо «життя соло» у різних напрямках досліджень, вони не концептуалізують це явище та не розглядають його як окремий стиль життя. У вітчизняній соціологічній науці дослідження зазначеного феномену фактично відсутні, проте це не свідчить про відсутність носіїв зазначеного стилю життя в Україні. Зростання популярності стилю життя «соло» може призводити до певних наслідків у різних сферах життєдіяльності (від демографічної ситуації до ринку праці) – з одного боку. З іншого боку, носії стилю життя «соло» в силу того, що у суспільному уявленні вони часто протиставляються усталеним уявленням про сім'ю, можуть бути стигматизовані та, в окремих випадках, дискриміновані.

В рамках даної роботи було проаналізовано та впорядковано теоретико-методологічні доробки, що присвячені теорії індивідуалізації. Саме процеси індивідуалізації стають ключовими для появи нового стилю життя – стилю життя «соло». В рамках першого розділу було розглянуто сучасну теорію індивідуалізації та її зв'язок із формуванням нових стилів життя. Відповідно, розглянуто стилежиттєвий підхід до вивчення соціальної реальності, що слугувало базисом для дослідження життя «соло» як стилю життя. Досліджено фактори формування стилю життя «соло», а саме: цифрові технології, зміна уявлень про сім'ю, ринкова економіка та капіталістичний устрій життя, зменшення можливостей для приватності, посилення ролі економіки події економіки події, міграція, людські катастрофи. Задля уникнення термінологічної плутанини в першому розділі також проведено аналіз та структурування суміжних термінів, що використовуються в соціальних науках для позначення окремих елементів стилю життя «соло» або явищ, які асоціюються із життям «соло», але фактично можуть бути не притаманними його носіям (соціальна ізоляція, самотність). Таким чином, після проведення аналізу, впорядкування та розмежування була проведена концептуалізація та визначення стилю життя «соло».

Другий розділ дисертації присвячений розгляду соціокультурного контексту стилю життя «соло». Базуючись на світовій мапі цінностей та теорії постматеріалізму Роналда Інглхарта, досліджена відповідність розповсюдження поодиноких домогосподарств (як базової характеристики стилю життя «соло») ціннісним орієнтаціям, притаманним різним країнам. Після чого в рамках розділу проведено огляд літератури, який дозволив визначити напрями досліджень та методології дослідження життя «соло». Оскільки в різних країнах та регіонах дослідники розглядають таку практику проживання наодинці у різних термінах та підкреслюють різні особливості такого проживання, було розглянуто кейси країн та регіонів, де

життя «соло» вважається найбільш розповсюдженим: країни Європи та три країни Азії. Стиль життя «соло» різниться як в залежності від історії країни та/або регіону, так і у способах його реалізації (так, наприклад, створення романтичних стосунків більш радикально заперечується в Кореї, ніж у європейських країнах). Проте економічний фактор є базовим і впливає на вибір життя без сім'ї в різних соціокультурних середовищах – від економічної спроможності жити «соло» до економічної нездатності утримувати сім'ю. Проведений аналіз демонструє приклади, яким чином формується стиль життя «соло» в залежності від різних факторів формування, так, розглянуто приклад із війнами та неуспішними соціальними політиками держав.

Спираючись на результати, отримані в попередніх розділах, третій розділ представляє собою дослідження стилю життя «соло» в Україні. Попередній аналіз вітчизняної літератури продемонстрував, що життя «соло» з'являється як предмет досліджень переважно в психології, а соціологічна наука не має даних про таку категорію населення. Отже, першим етапом дослідження зазначеного стилю життя було пілотне опитування, що розглядало загальні суспільні уявлення про стиль життя «соло» та суспільне ставлення до його носіїв. Наступним етапом було проведення якісного дослідження самих носіїв стилю життя «соло» з використанням методу напівструктурованого інтерв'ю. Метою даного етапу було визначення характеристик та особливостей стилю життя «соло» в сучасній Україні, в тому числі під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації. В рамках дослідження окремо були досліджені носії стилю життя «соло», які вимушені були покинути Україну.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній соціологічній науці науковою працею, яка здійснює теоретичне узагальнення підходів до вивчення життя «соло» та розв'язує важливе наукове завдання – досліджує стиль життя «соло» в

Україні. Новизна наукових результатів конкретизується в таких положеннях:

уперше:

- комплексно проаналізовано концепт життя «соло»: проаналізовано використання концепту різними соціально-гуманітарними дисциплінами (психологія, юриспруденція, демографія, статистика, економіка). Проведено розмежування таких суміжних понять, як самотність, ізольованість, поодинокі домогосподарства, одинаки;

- за результатами зазначеного аналізу *вперше структуровано, систематизовано та схематизовано* знання щодо життя соло та *визначено* життя «соло» як стиль життя;

- на основі систематизованих знань про стиль життя «соло» та вивчених теоретичних наробок теорії індивідуалізації та стилжиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності було *вперше концептуалізовано та операціоналізовано* стиль життя «соло», що надало змогу *вперше виявити* ставлення до означеного стилю життя та уявлення українського суспільства про стиль життя «соло»; *окреслити* розповсюдженість стилю життя «соло» в українському суспільстві; *дослідити* особливості стилю життя соло в Україні.

удосконалено:

- соціологічне розуміння сучасної суспільної тенденції до відкладання створення сім'ї молоддю та збільшення кількості поодиноких домогосподарств серед молоді та молодих дорослих;

- теоретичні положення щодо стилжиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності;

дістали подальшого розвитку:

- ідеї концепції індивідуалізації за умов суспільства ризику та плинної сучасності: індивідуалізація за сучасних умов призводить до такого різноманіття вибору життєвих шляхів та стилів життя, що одним з виборів,

який здається найбільш раціональним, стає *не-вибір* відповідно до концепції Є. Іллуз, але цей не-вибір може призводити не тільки до свідомого не створення романтичних стосунків, але й до формування стилю життя «соло»;

- дослідження стигматизації одинаків Б. ДеПауло, а саме досліджено стигматизацію та дискримінацію носіїв стилю життя «соло» в українському просторі, що надає можливості для порівняння та подальшого дослідження стигми в залежності від соціокультурних контекстів;

- прогнозування викликів для соціальної політики через потенційне зростання кількості людей літнього віку, які проживають наодинці, а саме: нестача соціальних працівників та нестача стратегії та плану дій щодо задоволення потреб та підтримки зазначеної категорії населення.

Ключові слова: стиль життя, життя «соло», життєві стратегії, індивідуалізація, партнерство, самотність, гендер, цінності, епідемія, простір, міграція, соціальне благополуччя, полікультурне суспільство, Україна, мотивація на успіх

ABSTRACT

Yashkina D. D. «Solo-Living» Lifestyle in the Conditions of (Post)Modernity. Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in Sociology, Speciality 054 - Sociology - V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, 2023.

The thesis is devoted to a comprehensive study of the «solo-living» lifestyle, which is gaining popularity in many developed countries. In particular, the work is devoted to the study of the genesis of this lifestyle, socio-cultural and regional features of its implementation, as well as the «solo-living» lifestyle in Ukrainian society. The relevance of this topic stems from the fact that the number

of individuals who choose to live alone has begun to grow rapidly over the past 20 years. It is a signal of social transformations and changes, but this phenomenon remains poorly studied in ukrainian sociology. This paper focuses not on older people who live alone due to the loss of a partner (this is the category that most studies focus on), but on younger age groups for whom living alone is a chosen lifestyle.

The problem is that, on the one hand, despite the existence of separate works on «Living alone» in different areas of research, they do not conceptualize this phenomenon and do not consider it as a separate lifestyle. There are no studies of this phenomenon in Ukrainian sociological science, but this does not mean that there are no people living this lifestyle in Ukraine. The growing popularity of the «solo-living» lifestyle can have certain consequences in various spheres of life (from the demographic situation to the labor market), on the one hand. On the other hand, due to the fact that in the public perception they are often opposed to the established ideas of the family, the representatives of the «solo-living» lifestyle may be stigmatized and, in some cases, discriminated.

This paper analyzes and organizes the theoretical and methodological works on the theory of individualization. It is the processes of individualization that are becoming key to the emergence of a new lifestyle - the «solo-living» lifestyle. In the first section, the modern theory of individualization and its connection with the formation of new lifestyles are considered. Accordingly, the lifestyle approach to the study of social reality is considered, which served as the basis for the study of «solo-living» as a lifestyle. The factors of formation of the «solo-living» lifestyle are investigated: digital technologies, changing ideas about the family, market economy and capitalist way of life, reduced opportunities for privacy, increasing role of gig-economy, migration, disasters. In order to avoid terminological confusion, the first section also analyzes and structures related terms used in the social sciences to refer to certain elements of the «solo-living» lifestyle or phenomena that are associated with the «solo-living» lifestyle but may

not actually be inherent in its carriers (social isolation, loneliness). Thus, after analyzing, organizing, and delimiting, the conceptualization and definition of the «solo-living» lifestyle was carried out.

The second chapter of the thesis is devoted to the socio-cultural context of the «solo-living» lifestyle. Based on the World values map and Ronald Inglehart`s theory of postmaterialism, the author examines the correspondence between the spread of one-person households (as the basic characteristic of the «solo-living» lifestyle) and the value orientations inherent in different countries. After that, the section reviews the literature, which allowed us to identify areas of research and methodologies for studying solo living. Since researchers in different countries and regions consider this practice of living alone in different terms and emphasize different features of such living, the cases of countries and regions where «solo-living» is considered to be the most widespread are considered: European countries and three Asian countries. The «solo-living» lifestyle differs both in the history of the country and/or region and in the ways it is realized (for example, the formation of romantic relationships is more radically rejected in the Republic of Korea (South Korea) than in European countries).

However, the economic factor is basic and influences the choice of living without a family in different socio-cultural environments - from the economic ability to live solo to the economic inability to support a family. The analysis demonstrates examples of how the «solo-living» lifestyle is formed depending on various factors of formation, for example, wars and unsuccessful social policies of states is considered.

Based on the results obtained in the previous chapters, the third chapter is a study of the «solo-living» lifestyle in Ukraine. A preliminary analysis of the national literature has shown that «solo-living» appears as a subject of research mainly in psychology, while sociological science has no data on this category of the population. Therefore, the first stage of the study of this lifestyle was a pilot survey that examined general public perceptions of the «solo-living» lifestyle and

public attitudes toward its adopters. The next step was to conduct a qualitative study of the «solo-living» lifestyle adopters themselves using the semi-structured interview method. The purpose of this stage was to determine the characteristics and peculiarities of the «solo-living» lifestyle in modern Ukraine, including the period during the full-scale invasion of the Russian Federation. The study separately examined the carriers of the «solo-living» lifestyle who were forced to leave Ukraine.

The scientific novelty of the results obtained is that the thesis is the first scientific work in the national sociological science that provides a theoretical generalization of approaches to the study of solo living and solves an important scientific task - the study of the solo-lifestyle in Ukraine. The novelty of the scientific results is specified in the following provisions:

for the first time

- the concept of «solo-living» is comprehensively analyzed: the use of the concept by various social and humanitarian disciplines (psychology, law, demography, statistics, economics) is analyzed. The author distinguishes between such related concepts as loneliness, isolation, single households, and loners;
- based on the results of this analysis, knowledge about «solo-living» was structured, systematized and schematized for the first time and «solo-living» was defined as a lifestyle;
- based on the systematized knowledge about the «solo-living» lifestyle and the studied theoretical developments of the theory of individualization and the lifestyle approach to the study of social reality, the «solo-living» lifestyle was conceptualized and operationalized for the first time, which made it possible to identify for the first time the attitude towards this lifestyle and the perception of Ukrainian society about the solo lifestyle; to outline the prevalence of the «solo-living» lifestyle in Ukrainian society; to study the features of the solo lifestyle in Ukraine.

improved:

- sociological understanding of the current social trend of postponing family formation by young people and increasing the number of single households among young people and young adults;
- theoretical provisions on the lifestyle approach to the study of social reality; *were further developed:*
- ideas of the concept of individualization in a risk society and fluid modernity: individualization in modern conditions leads to such a variety of choices of life paths and lifestyles that one of the choices that seems to be the most rational is non-choice according to the concept of E. Illuz, but this non-choice can lead not only to the conscious non-establishment of romantic relationships, but also to the formation of a «solo-living» lifestyle;
- study of the stigmatization of singles by B. DePaulo, namely, the stigmatization and discrimination of the carriers of the «solo-living» lifestyle in the Ukrainian space, which provides opportunities for comparison and further study of stigma depending on socio-cultural contexts;
- predicting challenges for social policy due to the potential increase in the number of elderly people living alone: the lack of social workers and the lack of a strategy and action plan to meet the needs and support of this population category.

Keywords: lifestyle, solo-living, life strategies, individualization, partnership, loneliness, gender, values, epidemic, space, migration, social well-being, multicultural society, Ukraine, motivation for success

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації: публікації у фахових виданнях України та у виданнях країн-членів Європейського Союзу:

1. Yashkina, D. (2020). Heuristic Potential of Emotional Labor Concepts, Trust and Public Space in the Study of Solo-Living. *Ukrainian Society*, 2020(1), 41-51. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.041>
2. Muradyan, O., Yashkina, D. (2020). A Study of Solo-Livers in Eastern Asia: An Eye on Japan, China and South Korea. *Sociological Studios*, 2(17), 76–84. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-02-76-84>
3. Мурадян, О. С., Яшкіна, Д. Д. (2021). Дослідження життя соло в країнах Північної та Південної Європи. *Соціологічні студії*, 1 (18), 49-57. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-01-49-57>
4. Яшкіна Д. Д. (2021). Життя соло під час пандемії covid-19: міжнародний досвід соціологічних досліджень. *Український соціологічний журнал*, (25), 49-60. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2021-25-05>
5. Yashkina, D. (2022). Solo Living outside Home: Case of Ukrainian Migrants. *Sociological Studios*, 2(21), 33–41. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-33-41>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сальнікова, С., Мурадян, О., & Яшкіна, Д. (2021). Міжнародні макросоціальні показники: потенціал соціологічної компаративістики. *Соціологічні студії*, 2(19), 63-78. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-02-63-78>
2. Мурадян, О., Яшкіна, Д., & Семірненко, К. (2021). Соціологічні дослідження пандемії Covid-19: тематичний огляд. *Соціальні технології:*

актуальні проблеми теорії та практики, (91), 40-48.
<https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.91.5>

3. Yashkina, D. (2020). A sociological perspective on the phenomenon of solo-living in Eastern Europe: An attempt at conceptualization. *Eastern Review*, 9, 169–187. <https://doi.org/10.18778/1427-9657.09.11>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Yashkina, D. D. «Solo-Living: an Attempt to Study the Old Phenomenon in the New Modernity» (XI Всеукраїнська наукова конференція «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 28 лютого 2020 р.).

2. Yashkina, D. «Strategies of Emotional Capitalism and Solo-living in the Space of Lifestyles of (Post)Modern Society» (XVIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», ХНУ імені В. Н. Каразіна, 12-13 березня 2020 р.).

3. Яшкіна, Д. Д. (2021). Актуалізація проблематики соціології сім'ї в Україні. (XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», ХНУ імені В. Н. Каразіна, 18-19 березня 2021 р.)

4. Яшкіна, Д. Д. (2021). Роль дружби у стилі життя «solo-living». (XIII Міжнародної конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації», 19-20 листопада 2020 р., м. Київ.)

5. Yashkina.D. (2022). Living Alone in Wartime: Challenges for Elderly People (problem statement). International Student Conference «Ukraine Through Modern Perspective». Iliia State University, 30.06.2022 (hybrid regime). Tbilisi, Georgia.

6. Yashkina, D. (2022). Far but close: solo-living and long-distance relationships. Chance for Science Conference 2022. Conference for academics

affected by the war in Ukraine. 8-9.09.2022 (online). Leipzig University. Leipzig, Germany.

7. Yashkina, D. (2023). Brain Drain or International Experience: The Challenges and Opportunities of Refugee Ukrainian Scholars and Students After the 2022 Invasion (27th Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities (ASN), New York, USA, 18/05-20/05.2023).

8. Yashkina, D. (2022). Living by Yourself Outside Home: The Case of Ukrainian Migrants (16th Annual Danyliw Research Seminar on Contemporary Ukraine: Ukraine At War, Ottawa, Canada, 28.09-30.09.2022).

9. Yashkina, D. (2022). Solo-living During the Wartime: the Case of Elderly Kharkiv citizens (XXII Міжнародна наукова онлайн-конференція «Харківські соціологічні читання» «Соціологія на війні: місія та соціальна відповідальність науки», 3 – 4 листопада 2022 р.) (online)

10. Яшкіна, Д. Д. (2022). Дослідження харчової поведінки представників стилю життя соло (XX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», 30 вересня 2022 р.).

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТИЛЮ ЖИТТЯ «СОЛО».....	26
1.1. Процеси індивідуалізації як засади формування стилю життя «соло».....	26
1.2. Життя «соло» як стиль життя.....	34
1.3. Фактори формування стилю життя «соло».....	40
1.4. Концептуалізація стилю життя «соло».....	67
Висновки до розділу 1.....	79
РОЗДІЛ 2. СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО»: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ.....	82
2.1. Гносеологічні можливості використання статистики при дослідженні стилю життя «соло».....	85
2.2. Методологічні підходи дослідження стилю життя «соло».....	99
2.3. Стиль життя «соло» в різних соціокультурних контекстах: прояви, фактори формування та державні політики.....	112
Висновки до розділу 2.....	137
РОЗДІЛ 3. СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	141
3.1. Дослідження стилю життя «соло» в сучасній Україні.....	141
3.2. Стиль життя «соло» в сучасній Україні (на базі якісного дослідження носіїв стилю життя «соло»).....	156
3.3. Стиль життя «соло» поза межами України під час війни (на базі якісного дослідження носіїв стилю життя «соло»).....	195
Висновки до розділу 3.....	207
ВИСНОВКИ.....	210
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	219
ДОДАТКИ.....	247

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасне суспільство – багатогранне, неоднорідне і постійно змінюване, соціологічна наука охоплює вивчення безлічі соціальних процесів, соціальних явищ, соціальних груп тощо на всіх рівнях: від макрорівня, де досліджується структура суспільства в цілому, до мікрорівня, де досліджується поведінка індивіда в соціумі. Розвиток суспільства породжує виникнення нових структур, соціальних явищ, соціальних груп, і, відповідно, іншої поведінки в соціумі: нових життєвих стратегій, стилів життя, зміну цінностей тощо. У цій плинній, за словами Зигмунта Баумана, сучасності важливо не пропустити змін непомітно повільних, але при цьому соціально значущих. Однією з таких значущих, але непомітних поки що у вітчизняній соціологічній науці змін є збільшення частки індивідів, які обирають проживання наодинці та відкладають створення сім'ї або взагалі відмовляються від неї. За даними національних статистичних бюро різних країн поодинокі домогосподарства склали: 45,3% від усіх домогосподарств у Фінляндії; 40,7% – у Швеції; 40% – у Норвегії; 40,8% – у Німеччині; 36,9% – у Франції; 34,6% – у Японії; 30,2% – у Південній Кореї; 29,3% – у Канаді; 28,5% – у США та 25% – в Австралії (Statistics Canada, 2022). Національний інститут досліджень населення та соціального захисту Японії прогнозує, що люди, які живуть наодинці, будуть становити майже 40% усіх домогосподарств Японії до 2040 року (Dornhege, 2019). Мова тут йде не про самотність та соціальну ізоляцію, а про процеси індивідуалізації, характерні для сучасного світу. Жити наодинці та бути самотнім – різні категорії. Життя наодинці не виключає самотності, але при цьому є чимось більшим і значущим в масштабах всього суспільства, коли набуває вищевказаних обсягів.

Зростання числа людей, які живуть наодинці, розглядається як соціальна зміна, що залишається без належної уваги. Це обумовлено рядом причин, серед яких виділяють розповсюдження феміністичних поглядів, розвиток інтернет-комунікацій, капіталізму та глобалізації як такої (Klinenberg, 2013); при цьому така зміна може нести за собою ряд наслідків в різних сферах життєдіяльності:

- зміна традиційних уявлень про роль відтворення сім'ї (мова йде про те, що вік вступу в шлюби й навіть рішення про сумісне проживання збільшується, а створення сім'ї відкладається та стає вторинним після індивідуального становлення);
- зміна уявлень про сім'ю як таку (тобто про те, який союз може вважатись сім'єю, а який ні; уявлення про те, чи може існувати сім'я на відстані, чи ні);
- зміна демографічної ситуації (як наслідок пізнього створення сімей, зростання популярності феномену чайлдфрі і т.д.);
- зміна сегментації ринку (продукція орієнтується не лише на великі / сімейні пакунки, а і на індивідуальні; з'являються заклади громадського харчування орієнтовані на одну людину; у сфері рекреації і туризму створюються поодинокі тури; змінюються тенденції ринку нерухомості);
- зміна соціальної політики, яка має враховувати особливості домогосподарств, що складаються з однієї людини (від регулювання догляду за людьми літнього віку, які проживають наодинці, до регулювання законодавчих документів: наприклад, хто може забрати тіло зі шпиталю за відсутності близьких родичів та чоловіка/дружини/дитини);
- виникнення дискримінаційних практик щодо людей, які живуть наодинці (так, на роботі з більшою ймовірністю затримують співробітника/цю, на яких вдома не чекає чоловік або дружина) тощо.

Від початку 2020 року українське суспільство зіткнулося з катастрофою¹, що суттєво вплинула на світ в цілому та на українське суспільство зокрема, – пандемія Ковід-2019. А 24 лютого 2022 року відбулося повномасштабне вторгнення Російської Федерації в Україну, що стало точкою неповернення в житті українського суспільства. Під час таких докорінних суспільних змін особливо важливим стає дослідження потреб вразливих груп. Під цю кваліфікацію потенційно підпадають ті, хто проживає наодинці: під час локдаунів вони вимушені були перебувати сам на сам із собою 24/7 та зустріли драматичні події війни також наодинці.

Актуальність обраної теми дослідження зумовлена тим, що в Україні у 2022 році кількість поодиноких домогосподарств становила 18,1% (в Харківській області в 2020 році цей показник був 16,1%) (Державна служба статистики України, 2021). Майже 1/6 частина населення живе наодинці, відповідно, і перераховані вище наслідки можуть бути актуальними для України; однак у вітчизняній соціології переважно досліджується феномен соціальної самотності, та ці дослідження не розглядають життя наодинці як суспільно значущу тенденцію. Аналіз ступеня розробки теми дослідження дозволяє стверджувати, що дослідження життя наодинці в українському академічному соціологічному полі фактично відсутні. Люди, які живуть наодинці, в англійській соціологічній літературі позначаються терміном «життя «соло»» (solo-living). Дослідження життя «соло» проводяться соціологами у різних регіонах світу, починаючи з 2000-х років. Так, люди, які живуть наодинці, відокремлюються від терміну «самотні», «ізолювані» або «одинаки». У рамках даної роботи ми пропонуємо термін «життя «соло»», який стане основою концепції стилю життя «соло». Суть наукової проблеми полягає у

¹ «Катастрофа має великий масштаб впливу, який може вплинути на численні громади, держави чи нації. Такі події спричиняють високі фізичні пошкодження та соціальні дестабілізації, що різко та одночасно припиняє надання основних послуг.» (Peek, L., Wachtendorf, T., & Meyer, M. A., 2021).

тому, що вітчизняна соціологія не розглядає цю групу як специфічну. Проте тенденція до появи та зростання кількості людей, які свідомо вибирають проживання наодинці, є ознакою глобальних та локальних змін. Закордонні дослідження вказують на те, що категорія людей, які живуть наодинці, має регіональну та соціокультурну специфіку (Jamieson et al., 2009), зважаючи на це ми можемо припустити, що в Україні стиль життя «соло» буде мати свої особливості, що обумовлено історією становлення та розвитку сучасного українського суспільства.

У сучасному американському суспільстві, наприклад, люди, які віддають перевагу життю «соло», є досить стигматизованою групою, про це в своїх працях говорить дослідниця Бела ДеПауло, стигматизація чинить додатковий тиск на свідоме життя «соло». Розглядаючи українське суспільство, виникає питання, наскільки стигматизованою залишається група тих, хто проживає «соло». Чи відбувається ціннісна зміна, що дозволяє сприймати фактичну відмову, хоч іноді й тимчасову, від створення сім'ї та проживання наодинці як нормальний та соціально сприйнятний стиль життя в Україні, – залишається питанням. Досліджувана тема потребує широкого аналізу, існує необхідність дослідження не тільки багатоманітності та особливостей практик життя «соло», а й ставлення до цього стилю життя спільноти та його вплив на людей, які обрали цей стиль життя для себе. Важливим є дослідження цієї категорії за драматичних умов соціального буття: пандемія та воєнні дії. Попередній аналіз літератури не виявив досліджень людей, які проживають «соло» під час війни, хоча очевидним є те, що такі люди мають специфічні проблеми та потреби. Під час локдаунів ця категорія людей перебувала у фактичній ізоляції від соціуму. Така ситуація має значний вплив на людину та шляхи подолання та переживання таких ситуацій також мають бути дослідженими. Сучасна реальність плинна та сповнена ризиків, дослідження людей, які

переживають ці катастрофи зараз, може не тільки стати у нагоді для регуляції поточного їхнього становища, але й допоможе у майбутньому.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота пов'язана з науково-дослідною роботою «Соціолого-математичне моделювання ефективності управління соціально-епідемічними процесами для забезпечення національної безпеки України» (0121U109814), що виконувалась кафедрою політичної соціології соціологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна у 2020-2021 роках. У рамках зазначеної теми автором було досліджено та виокремлено основні проблеми, з якими можуть стикатися носії стилю життя «соло» під час дії карантинних обмежень, а саме: проблеми соціального самопочуття, проблеми сприйняття та слідування карантинним обмеженням, проблеми зайнятості та трудових відносин, фізичної ізоляції та проблеми пошуків романтичних стосунків, що в свою чергу може враховуватись як окремий фактор при розрахунку та моделюванні ефективності управління соціально-епідемічними процесами. Також дисертація пов'язана з реалізацією міжнародного науково-дослідницького проєкту «Сприяння трансформації міської системи харчування через впровадження інноваційних лабораторій життя» («Fostering the Urban Food System Transformation through Innovative Living Labs Implementation» – FUSILLI) (101000717 (HORIZON2020)), який виконується кафедрою політичної соціології соціологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна. У рамках проєкту автором було досліджено питання харчової поведінки представників стилю життя «соло», що є елементом дослідження міської системи харчування та її трансформації.

Метою дослідження є концептуалізувати життя «соло» як стиль життя в Україні в умовах (пост)сучасності.

Для досягнення мети було визначено такі завдання дослідження:

- *визначити* теоретико-методологічну рамку дослідження стилю життя «соло»;

- *уточнити* ступінь наукової розробленості концепту «життя «соло»»: огляд теорій, підходів до вивчення та інтерпретацій «життя «соло»» у соціологічному розрізі;
- *концептуалізувати* стиль життя «соло» ;
- *розкрити* регіональні особливості дослідження «життя «соло»» у світі;
- *визначити* соціокультурну специфіку стилю життя «соло» в Україні;
- *виявити* особливості, проблеми та шляхи подолання переживання пандемії означеною нами групою;
- *охарактеризувати* стиль життя «соло» під час повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну.

Об'єктом дослідження є життя «соло».

Предметом дослідження – фактори формування та реалізація стилю життя «соло» в Україні.

Методи дослідження.

Під час дослідження був застосований комплексний підхід, що базується на таких загальнонаукових та спеціальних методах: синтез, узагальнення, порівняльний аналіз, факторний аналіз, методи індукції та дедукції, що дозволили визначити і дослідити теоретичні положення щодо стилю життя «соло».

Для розкриття регіональних особливостей вивчення досліджуваного стилю життя було використано метод вторинного аналізу спільної бази даних Світового дослідження цінностей та Європейського дослідження цінностей (EVS-WVS 2017-2022) та методу систематичного огляду літератури (швидкого), що в поєднанні надало комплексне розуміння поточної ситуації із дослідженням стилю життя «соло» у різних регіонах світу.

Теоретична частина дослідження ґрунтується на застосуванні концепції індивідуалізації як визначальній в поясненні формування,

функціонування та змін у сучасних стилях життя індивідів, дослідження яких, виходячи з соціокультурної теорії та стилежиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності, дозволяють пов'язати макро- та мікрорівні соціального життя та поєднати її структурні та процесуальні аспекти. Зокрема, індивідуалізація розглядається крізь призму концепцій У. Бека, Е. Бек-Герншейм, З. Баумана. Теоретичними засадами концептуалізації «життя «соло»» як стилю життя індивідів стали концепції «життя соло» Е. Кляйнеберга, ідеї щодо стигматизації однаків (в т.ч. людей, які проживають наодинці) Б. ДеПауло, теорія емоційного капіталізму А. Хохшильд та неоліберальна теорія почуттів Є. Іллуз

Емпіричну базу дослідження складають дані авторського соціологічного дослідження, що включає в себе два етапи. Для проведення першого етапу був обраний метод онлайн-опитування (пілотне дослідження) для дослідження суспільного ставлення до стилю життя «соло». За відсутності попередніх досліджень тематики, що вивчається, використання цього методу дозволило розглянути уявлення про стиль життя «соло» серед українців та окреслити ступінь поширеності стилю життя «соло» та потребу в більш детальному розгляді обраних елементів дослідження. Другий етап авторського дослідження мав на меті визначення основних характеристик та особливостей стилю життя «соло» в сучасній Україні. Методом зазначеного етапу дослідження було обрано напівструктуровані інтерв'ю з носіями стилю життя «соло». Використання цього методу надає широкі можливості для дослідження мотивів, уявлень та смисложиттєвих орієнтирів респондентів, отже надає широкі можливості для аналізу та інтерпретації стилю життя «соло». Оскільки цей стиль життя є невивченим в українському соціологічному науковому просторі, обрані методи дослідження у поєднанні можуть надати найбільш широку інформацію про тематику, що вивчається, та може стати фундаментом для подальших наукових розробок.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній соціологічній науці науковою працею, яка здійснює теоретичне узагальнення підходів до вивчення життя «соло» та розв’язує важливе наукове завдання – досліджує стиль життя «соло» в Україні. Новизна наукових результатів конкретизується в таких положеннях:

уперше:

- проаналізовано концепт життя «соло»: проаналізовано використання концепту різними соціально-гуманітарними дисциплінами (психологія, юриспруденція, демографія, статистика, економіка). Проведено розмежування суміжних понять, таких як самотність, ізольованість, поодинокі домогосподарства, одинаки;

- за результатами зазначеного аналізу *вперше структуровано та систематизовано* знання щодо життя соло, *визначено* «життя «соло»» як стиль життя;

- на основі отриманих знань про стиль життя «соло» та вивчених теоретичних наробок теорії індивідуалізації та стилежиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності було *вперше концептуалізовано та операціоналізовано* стиль життя «соло», що надало змогу *вперше виявити* ставлення до означеного стилю життя та уявлення українського суспільства про стиль життя «соло»; *окреслити* поширеність стилю життя «соло» в українському суспільстві; *дослідити* особливості стилю життя соло в Україні.

удосконалено:

- соціологічне розуміння сучасної суспільної тенденції до відкладання створення сім’ї молоддю та збільшення кількості поодиноких домогосподарств серед молоді та молодих дорослих;

- теоретичні положення щодо стилежиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності;

дістали подальшого розвитку:

- ідеї концепції індивідуалізації за умов суспільства ризику та плинної сучасності: індивідуалізація за сучасних умов призводить до такого різноманіття вибору життєвих шляхів та стилів життя, що одним з виборів, який здається найбільш раціональним, стає *«не-вибір»* відповідно до концепції Є. Іллуз, але цей не вибір може призводити не тільки до свідомого не створення романтичних стосунків, але й до формування стилю життя *«соло»*;

- дослідження стигматизації одинаків Б. ДеПауло, а саме досліджено стигматизацію та дискримінацію носіїв стилю життя *«соло»* в українському просторі, що надає можливості для порівняння та подальшого дослідження стигми в залежності від соціокультурних контекстів;

- прогнозування викликів для соціальної політики через потенційне зростання кількості людей літнього віку, які проживають наодинці, а саме: нестача соціальних працівників та нестача стратегії та плану дій щодо задоволення потреб та підтримки зазначеної категорії населення.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути використані в науково-дослідній сфері, навчальній та соціально-політичній діяльності:

- у науково-дослідній діяльності для подальшого поглибленого вивчення стилю життя *«соло»* в Україні, а саме: поглиблене дослідження проживання повномасштабного вторгнення носіями стилю життя *«соло»* та його наслідків для зазначеної категорії населення; дослідження стилю життя *«соло»* в контексті соціальної згуртованості та подолання наслідків війни;

- у навчальній діяльності для доповнення та удосконалення навчально-методичних матеріалів із дисциплін *«Гендерні дослідження»*, *«Сучасні соціальні нерівності»*, *«Соціальна політика»*, *«Соціологія*

культури», «Соціологічна компаративістика» та інших дисциплін, в яких розглядаються питання стилів життя, процесу індивідуалізації, ціннісних орієнтацій та соціально-культурної трансформації;

- у *соціально-політичній діяльності* для розробки рекомендацій для центрів соціального захисту населення;

- в *інформаційно-аналітичній діяльності* – для розширення знань про стиль життя «соло» з метою подолання стигми та дискримінаційних практик щодо носіїв стилю життя «соло».

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійно виконаною науковою працею. Усі сформульовані в ній висновки, теоретичні положення та пропозиції ґрунтуються на особистих дослідженнях. У роботі не використовувалися ідеї співвиконавців науково-дослідної роботи, міжнародних науково-дослідних проєктів чи інших співавторів.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дисертаційного дослідження були представлені та обговорені на засіданнях та наукових семінарах кафедри політичної соціології соціологічного факультету ХНУ імені В. Н. Каразіна, а також були представлені на:

- XI Всеукраїнській науковій конференції «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2020 р.);

- XVII, XVIII, XIX, XX Міжнародних наукових конференціях студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності» (м. Харків, ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2020, 2021, 2022 рр.);

- XIII Міжнародній конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації», (м. Київ, 2020 р.);

- Міжнародній студентській конференції «Україна крізь сучасну перспективу». (м. Тбілісі, Грузія, 2022 р.) (онлайн);

- Конференція для науковців, які постраждали від війни в Україні «Шанс для науки». (м. Лейпциг, Німеччина, 2022 р.) (онлайн);
- 27-му щорічному Всесвітньому з'їзді Асоціації вивчення національностей (ASN) (м. Нью-Йорк, США, 2023 р.);
- 16-му щорічному науково-дослідницькому семінарі «Данилів семінар про сучасну Україну: Україна у війні». (м. Оттава, Канада, 2023 р.);
- Воркшопі для аспірантів «Суспільства, культури, критичні теорії» (м. Стокгольм, Швеція, 2022 р.);
- Школі молодого соціолога «Нові протоколи соціологічних досліджень: онлайн як спокуса та загроза» (м. Харків, 2021 р.) (онлайн);
- Міжнародній літній школі «Ризик та криза» в межах освітнього проєкту «Управління ризиками та кризою для безпечної України» (м. Остерсунд, Швеція, 2023 р.).

Публікації. Основні положення й результати дисертаційної роботи викладено у 5 наукових публікаціях у фахових виданнях з соціології.

Структура роботи. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основної частини дисертації – 204 сторінки, які включають 23 рисунки. Список використаних літературних джерел містить 254 найменування.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ СТИЛЮ ЖИТТЯ «СОЛО»

1.1. Процеси індивідуалізації як засади формування стилю життя «СОЛО»

Звертаючись до проблематики проживання наодинці або ж проблематики, що стосуються одинаків (усвідомлених або ні), слід зазначити, що розгляд її як окремого об'єкту дослідження розпочався ще на початку 2000 років. Звичайно, дослідження життя наодинці та статусу «соло» можна знайти і в середині, і наприкінці 20-го століття, наприклад, дослідження «Покинути дім і жити на самоті: історична перспектива» (Wall, 1989), проте активізація досліджень у цьому напрямку почалась близько 20 років тому. Першими самостійними фундаментальними дослідженнями у цій області можна назвати дослідження американської психологині (за фахом) та соціального психолога Бели ДеПауло, яка досліджувала і досліджує стигматизацію одинаків. Авторка розглядає одинаків як дискриміновану групу в порівнянні з індивідами, які перебувають у шлюбі (DePaulo, 2007). Після цього у Європі авторками британського дослідження життя наодинці детально було розглянуто гендерні характеристики людей, які живуть наодинці (Jamieson et al., 2009); Американський соціолог Ерік Кляйненберг досліджує життя соло, не даючи йому визначення, проте вперше характеризує таке життя як свідоме проживання наодинці (Klinenberg, 2013). З іншого боку до дослідження життя наодинці підійшла ізраїльська дослідниця Кетрін Лахад, вона розглядає дискурсивні практики в медіа щодо висвітлення життя одиноких жінок (Lahad, 2017). Ізраїльський соціолог Ельякім Кіслев зосереджується на інших питаннях: ефективне подолання страхів людей, які обирають життя «соло»; вплив на рівень щастя одинаків за допомогою суспільної діяльності (Kislev, 2019).

Перелічені дослідження, на наш погляд, на цей момент є основними в галузі дослідження життя наодинці з соціологічної точки зору. Спільними рисами усіх досліджень є те, що передумовами виникнення феномену проживання наодинці вони бачать глобалізаційні, емансипаційні та індивідуалізаційні процеси сучасності, а також демографічний перехід та раціоналізацію, які ми також розглядатимемо.

Варто відзначити, що за останні декілька років тематика життя соло, статусу «соло» та подібних феноменів набула неабиякої популярності в закордонних академічних колах. Така активізація – важливий позитивний зсув, однак подальша робота в цьому напрямку вимагає коректного використання понятійно-категоріального апарату, чіткого розрізнення понять та визначення теоретико-методологічних засад досліджуваних феноменів. Це стає особливо важливим в контексті національного дослідження, оскільки українська академічна соціологія не має визначеного понятійно-категоріального апарату в цій області. Саме тому цей розділ ставить на меті розгляд теоретико-методологічного підґрунтя вивчення феномену «життя соло», визначення концептуальної рамки дослідження та концептуалізацію самого «життя соло» в рамках обраного теоретико-пізнавального напрямку.

У рамках цього розділу нами буде розглянута теорія індивідуалізації та її зв'язок із зростанням популярності життя наодинці. Індивідуалізація призводить до поширення варіацій життєвих шляхів та стилів, тож нами буде розглянуто стиль життя та стилежиттєвий підхід до вивчення соціальної реальності як основу вивчення життя «соло». Після ми розглянемо глобальні соціальні зміни як фактори формування життя «соло» як стилю життя. Зауважимо, що «життя соло» має багато суміжних категорій дослідження; аналіз та розмежування таких категорій як «самотність», «ізоляція», «одинацтво» та інших допоможе нам визначитись

із стилем життя «соло». На основі досліджуваного матеріалу ми спробуємо концептуалізувати стиль життя «соло».

Соціальне буття обумовлено низкою соціокультурних явищ та процесів, що відбуваються на так званому макрорівні, тобто на рівні надіндивідуальному і навіть надгруповому. Індивідуалізація, як один з таких процесів, стає якщо не визначальним, то (відповідно до роздумів науковців кінця ХХ – початку ХХІ століть) одним із найвпливовіших на соціальну реальність процесів та є невід’ємною його характеристикою.

Історія розвитку дослідження цього процесу починається з класиків соціології (М. Вебер, К. Маркс, Г. Зіммель, Е. Дюркгейм, Н. Еліас та інші), продовжується класиками концепції індивідуалізації (С. Леш, У. Бек, Е. Бек-Гернштейн, З. Бауман), яка є вихідною позицією в дослідженні сучасності для багатьох соціальних науковців (П. Де Бір, К. Ховард, Л. Кортіс та Р. Лаерманс та інші). Дослідження індивідуалізації почали з’являтися, як вже було зазначено, ще в роботах класиків соціології. Г. Зіммель у своїх працях стверджував, що людина не може бути істотою виключно колективною, або виключно індивідуальною (Levine, 1971), тобто людина завжди балансує: чим більше розвивається суспільство, тим більше ваги схиляються у бік індивіда. Дослідник А. Хоннет у своєму аналізі індивідуалізації в роботах Г. Зіммеля зауважує, що Г. Зіммель виокремлює чотири явища, що об’єднуються в одну концепцію індивідуалізації та може бути виражено так: індивідуалізація – це процес у якому *біографії людей набувають все більш персоналізований характер (індивідуалізуються)*, одночасно з цим *зростає ізоляція індивідів*, при цьому *зростає здатність людей до мислення або розвитку автономії* (Honneth, 2004). Із подібних позицій виходив інший класик Е. Дюркгейм, але ставив головною у цьому процесі здатність індивідів до *диференціації* власних інтересів та пов’язував індивідуалізацію із процесами поділу праці (Edles & Jones, 1987). Обидва теоретики розглядають індивідуалізацію як

«визволення» від різних форм усталеного буття, груп, традиційних суспільств, через процес диференціації себе як окремого індивіда. Класик соціології М. Вебер вбачав у індивідуалізації не стільки розвиток свободи індивіда, скільки її обмеження. Пов'язано це з тим, що становлення сучасного індивіда є результатом процесу раціоналізації способів життя. Прагнення людини до раціоналізації й робить плинну сучасність такою, що лякає індивіда, бо він перебуває у постійній спробі раціоналізувати життя в плинній сучасності для отримання марного відчуття контролю над життям.

Головними характеристиками, що надавали процесу індивідуалізації зазначені дослідники та їх послідовники, є варіативність індивідуального життя, втрата стабільності, дезінтеграція індивідів на шляху становлення у модерному (сучасному) світі, що спровокована зміною трудових відносин, появою грошей як посередника між людьми та інше. Процес індивідуалізації сприймався лише як аспект модернізації, наприкінці ХХ століття процес індивідуалізації стає самостійним предметом дослідження науковців. Так, засновники теорії індивідуалізації У. Бек, Е. Гідденс, Е. Бек-Гернштейн та З. Бауман, зазначають, що є принципова відмінність від попереднього бачення індивідуалізації. А саме: перетворення в соціальній структурі поламали визначеність, що існувала в епоху класичної соціології. Рання сучасність передбачала стабільні соціальні порядки та визначені «рольові набори» (Howard, 2007), за допомогою яких люди можуть визначитися з тим, як вести себе на певних стадіях життя (Giddens, 1991). Прихильники концепції індивідуалізації стверджують, що в сучасності люди не спираються на традиції, а мають обирати свої власні шляхи становлення серед маси варіантів тих біографій, що надають їм соціальні інститути, проте одним із наслідків такого збільшення варіативності вибору є ненадійність свободи, що вони отримують (Howard, 2007, с.13).

У. Бек розглядав сучасне суспільство як суспільство ризику. Автор зазначав, що модернізація передбачає, по-перше, технологічні та

раціоналізаторські зміни в організації праці, по-друге, зміну соціальних характеристик, «нормальних» людських біографій, стилів життя, форм кохання, влади, політичного впливу та інше (Beck & Ritter, 2010). Таким чином, проблеми сучасного суспільного розвитку криються в самому розвитку – це за У. Беком відображає рефлексивність сучасності (Beck & Ritter, 2010). Як характерна риса сучасності ця рефлексивність проникає до структури особистості. Е. Гідденс розглядає сучасну особистість як рефлексивний проєкт, що заснований на самостійному обранні індивідом форм ідентичності та життєвого стилю (Giddens, 1991). У співавторстві зі своєю дружиною Е. Бек-Герншейм У. Бек зазначає, що традиційно соціологія протиставляла соціальну структуру особистісному втручання, тобто людську поведінку зумовлюють соціальні структури, майже не залишаючи простору для обрання індивідуального способу життя. Якщо ці структури прямо не обмежують можливості вибору, вони формують певний ціннісний фундамент, певні переконання та вподобання людей (Howard, 2007, с.7). Для Е. Бек-Герншейн та У. Бека сучасні соціальні інститути відрізняються від традиційних тим, що вони вимагають ініціативи від індивіда, вони стимулюють, але не дають варіантів вирішення проблем, з якими стикаються індивіди (Howard, 2007, с.10). Індивідуалізація починається тоді, коли індивід усувається від традиційних обов'язків та відносин підтримки (Beck & Beck-Gernsheim, 2002). Відправною точкою такого феномену стає поява інституціоналізованого індивідуалізму² – тобто такого індивідуалізму, де індивід виступає центральною категорією відносно саме соціальних інститутів, що виражається в орієнтації інститутів не на певну групу людей, а на індивідів окремо.

З. Бауман, саму сучасність характеризував як «плинну». Він вказує на те, що глобальний суспільний стан характеризується численними змінами

² Автором терміну є Т. Парсонс.

та невизначеністю цих змін; сучасність позбавляє впевненості в науковому знанні як такому, яке може вирішити природні та соціальні проблеми: експерти, академіки, чиновники та інші у твердій сучасності авторитети – втрачають свою значущість. Плинна сучасність позбавила робітників наявності однієї роботи на все життя, індивіди вимушені перекваліфіковуватися, або змінювати професію, іноді декілька разів. Фірми скорочуються, робочих місць стає менше, це обумовлено прагненням корпорацій до максимізації прибутку, технологізацією підприємств та інше. Відсутність впевненості в постійному робочому місці (що було фактично базисом «старого» модерну) призводить до посилення скептицизму та апатії з боку працівників. Така трудова нестабільність провокує зміну ролі та характеру освіти в житті соціуму. Люди вимушені продовжувати свою освіту упродовж всього життя або кар'єри, аби залишатися затребуваними на ринку праці. Ці зміни і багато інших призводять до відходу від так званої держави загального добробуту, що провокує відчуття незахищеності людини.

З. Бауман бачить у невизначеності сьогодення ту силу, що індивідуалізує сучасне суспільство, бо саме у невизначеності ідея «спільності суспільних інтересів» стає туманною та такою, яку важко досягти. Страхи побудовані так, що страждати через них доводиться наодинці, вони не акумулюються у спільну справу. Це позбавляє позицію солідарності її раціонального ядра, це породжує життєву стратегію, що значно відрізняється від тієї, яка спонукала до створення організацій (що, наприклад, захищали права робочого класу) (Bauman, 2001). Дослідники пов'язують процес індивідуалізації із занепадом раніше інституціоналізованих форм життя: релігія, гендерні ролі та сімейні відносини, класи та інше. При цьому важливим є те, що вони приписують інституційний характер індивідуалізації (Cortois, 2019).

Проте такий підхід, як і будь який інший у соціальних науках, ставить деякі питання та викликає дискусії. Так, дослідники Л. Кортіс та Р. Лаерманс виокремлюють два основні питання, які викликає концепція індивідуалізації:

- постає питання того, що автори припускають те, що люди ефективно володіють базовими навичками самопізнання та свободи волі, але якою мірою та чи ці навички є результатом «визволення» вже існуючих, але пригнічених раніше навичок, чи ці навички продукт пізнього модерну?
- індивідуалізація у інтерпретаціях класиків теорії постає однорідною соціально-історичною тенденцією, *«одноманітно перетинає різні інституційні сфери за рахунок підвищення саморефлексії, індивідуальної автономії і біографічного «самопланування»»*.

Л. Кортіс та Р. Лаерманс зважаючи на це, пропонують свій підхід до концептуалізації сучасної індивідуалізації: індивідуалізація – *«в першу чергу має на увазі помітний зсув в колективних, особистісно інтеріорізованих і соціально санкціонованих основних поняттях, які спільно визначають культуру, тобто від переважно групових уявлень до в основному саморієнтованого сценарію»*. По-друге, додаючи культурний аспект у теорії індивідуалізації, автори кажуть про те, що вона має базовий сценарій, але по-різному артикулюється в різних визначеннях основних якостей людини.

У контексті розгляду проявів індивідуалізації на мікрорівні, тобто на рівні індивідуальних установок та вподобань, постає питання ціннісної складової у період пізнього модерну. Зазначимо, що дослідник Р. Інглхарт казав про те, що культурний зсув західного світу інституціоналізувався, та матеріалістичні цінності, що переважали раніше, – поступилися цінностям постматеріалістичним (цінностям самовираження, наприклад) (Cortois & Laermans, 2017). Ціннісна система індивідуалізації утримує в собі початок нових етик, за У. Беком, що базуються на принципі обов'язку

перед самим собою, стосовно самого себе. Важливим тут є те, що ці обов'язки безперечно пов'язані із суспільством та мають соціальний характер, вони мають вбудовувати вчинки кожного окремого індивіда в буття суспільства в цілому. Нові індивідуалізовані ціннісні орієнтації хибно вважають виразом егоцентризму та нарцисизму, проте саме новітність і зміна ціннісних орієнтацій пов'язана більше з пошуком нових соціальних зв'язків у сім'ї, праці та політиці та є наслідком самовизволення та самопояснення індивідом себе самого (Beck & Ritter, 2010).

Таким чином, ми бачимо, що індивідуалізація постає перед нами тим процесом, який індивіди не обирають, але під впливом якого вимушені знаходитись; за умов індивідуалізації індивіди звільнені від традиційних рамок та норм існування, але нові рамки та умови їм надаються лише умовні, питання досягнення умовних ідеалів та стандартів життя покладається виключно на самих індивідів. Руйнується уявлення про усталені стратегії життя, а індивідам надається численний вибір при будівництві власної стратегії, проти такі стратегії будуються на постійному самопізнанні та самовдосконаленні індивідів. Немає визначеності в питаннях сім'ї, немає примусу, але немає й інструкцій, в той же час сім'я поступається індивіду в тому, що тепер не вона, а індивід є основною одиницею суспільства.

З іншого боку, сучасний індивід у рамках індивідуалізації має такі характеристики: недовіра (Р. Сеннет, У. Бек), прагненням до розвитку власного потенціалу та задоволення особистісних потреб (терапевтичний поворот), гедонізм (як складова ціннісних орієнтацій). Такий набір характеристик спонукає індивіда до формування нових феноменів, різних стилів життя, центром яких є сам індивід та задоволення його потреб, що виражаються тією чи іншою мірою та залежать від того, з яких позицій та статусу він почав свій шлях будівництва власного життя. Тенденція до обрання проживання наодинці стає одним з тих феноменів, які, на нашу

думку, породжені процесом індивідуалізації та предсавляють собою не просто уособлене проживання, а певний світогляд та набір практик, що дає нам підстави розглядати це як стиль життя. Категорія стилю життя, біографічних ситуацій, способу життя та інших є досить розпливчастими та потребують більш конкретного визначення задля формування якомога точнішої стратегії дослідження нових стилів життя.

1.2. Життя «соло» як стиль життя

Під час розгляду сучасного світу та індивідуалізаційних процесів, класики теорії індивідуалізації доволі часто звертаються до категорії «стиль життя», проте не всі дають їй визначення³. Так, У. Бек та Е. Бек-Гернштейн розглядають індивідуалізацію в контексті збільшення можливості вибору стилів життя. Е. Гідденс також розглядав стилі життя як вибір особистості, що набув поширення в процесі індивідуалізації.

За останні декілька десятиріч концепція стилю життя набула популярності в академічному соціологічному середовищі. Це сталося завдяки тому, що вона дозволяє дослідникам пов'язати макро- та мікро-рівні соціологічного дослідження та надає можливості для створення пояснювальних моделей соціальних змін та їх наслідків у сучасному світі.

Але ми стикаємося з проблемою того, що сама категорія має велику кількість визначень у залежності від методології, що використовується дослідниками. Тож перед нами постає завдання тлумачення стилів життя; розмежування з такими поняттями, як спосіб життя, біографічна ситуація, архітектура життя; співвідношення їх із такими поняттями, як життєвий

³ М. Дженсен у своїй праці наводить такі приклади: «...спосіб життя (використовується – Д.Я.) для позначення того, як ви проживаєте своє життя або як ви хочете прожити своє життя (наприклад, Pulkkinen & Kokko 2000), що дуже схоже на спосіб життя. Інші означають, що стиль життя - це сума здоров'я -пов'язані фактори (такі як тютюн, алкоголь, наркотики, жир, цукор, вправи) (Cockerham 2002; Bolt 2002). Треті кажуть, що спосіб життя багато в чому залежить від того, що ви споживаєте (Stoll-Kleemann et al. 2001; Connolly & Prothero 2003; Michaelis 2003; San Juan 2003; Poster 2004). Багато письменників взагалі не намагаються описати, що вони мають на увазі» (Jensen, 2007).

шлях, життєва стратегія, життєві шанси. У цьому підрозділі ми розглянемо основні підходи до вивчення стилів життя, співвідношення з іншими суміжними категоріями та визначимося з тим, яку саме роль стилі життя відіграватимуть у дослідженні феномену «життя соло».

Перш за все відзначимо, що категорію стилю життя використовували ще класики соціології – Г. Зіммель, М. Вебер, Е. Дюркгейм та інші, тобто історія цього терміну продовжується вже декілька століть. Відповідно, на даному етапі розвитку соціологічної науки чимало праць присвячено саме дослідженню підходів до визначення «стилю життя», аби не помножувати чисельність таких праць, оглянемо основні з них. Огляд та визначення стилів життя в даному випадку для нас не самоціль, а можливий інструмент для подальшого дослідження, отже огляд передбачається доволі стислий.

Досліджуючи стилі життя, українська дослідниця Ольга Козаченко класифікувала підходи до їх вивчення за принципом детермінуючого фактора; вона виокремлює два основних фактори: *особистісний* та *соціокультурний*.

Стиль життя за особистісним фактором – це з одного боку (у трактовці А. Адлера) прояв цілісності індивідуальності (сенс, яким індивід наділяє власне життя), а з іншого – (за Е. Гідденсом) – це інтегрована сукупність практик задля не тільки задоволення власних потреб, але й задля виразу власної ідентичності. Тобто стиль життя – це повсякденні практики, способи реалізації практик, обрання яких відбиває основні компоненти ідентичності (Козаченко, 2009).

Проте зауважимо, Е. Гідденс вказував на те, що вибір індивідом стилю життя не завжди є повністю вільним: кожен індивід має різні можливості цього вибору, все залежить від *контексту та умов, в яких вибір робиться*. Аби конкретизувати стилі життя, автор розподіляє їх на сектори: так, наприклад, окремим сектором стилів життя є вихідні, що ми можемо

розглядати як особливості дозвіллевих практик індивідів, які схильні до різних стилів життя.

Другий фактор диференціації підходів до вивчення стилів життя, що виділений О. Козаченко, робить визначальною роль соціокультурних умов у формуванні стилів життя. У рамках такого підходу відбувається свого роду заміщення класової структури суспільства чи змінення її. Е. Тоффлер визначив, що стиль життя перестав бути ознакою класової приналежності через зменшення впливу економічних факторів. Так, ефективнішим виявляється дослідження субкультур, а не класів у сучасному суспільстві. Збільшення можливостей вибору робить цей вибір складнішим, тоді на допомогу приходять субкультури, що дають готовий сценарій. О. Козаченко зазначає, що класики соціології на відміну від Е. Тоффлера, який розглядав культуру, розглядали диференціації у розрізі соціальних структур (Г. Зіммель – соціальні типи, М. Вебер – престижність та статусні групи). У цьому контексті вагомим є внесок Т. Веблена, який розглядав життєві стилі з точки зору демонстративного споживання, в той же час новий погляд на стилі життя запропонував П. Бурдьє (Козаченко, 2009). Виходячи з його загальної соціологічної теорії, він визначає стилі життя як не тільки структуровані системи позицій у соціальному просторі, які займає індивід, належачи до певної групи, а ще й як уявлення про ці займані позиції, що визначаються практиками індивідів. Самі ж стилі життя зумовлені співвідношенням економічного та культурного капіталів (Козаченко, 2009).

Отже зауважимо, що представлений огляд теорій та їх класифікація спирається на методологію авторів теорій. Проте, сам Е. Гідденс казав про те, що «життєві стилі зазвичай *співвіднесені з особливими середовищами діяльності та водночас є інструментами їхнього виразу*, саме тому обрання певного життєвого стилю часто опиняється пов'язаним із зануренням саме в якусь певну середу за рахунок всіх інших» (Giddens, 1991, с. 83). Тобто

стилі життя є амбівалентними: водночас є і продуктом соціального середовища, й інструментом його формування.

Паралельно із стилями життя в соціологічному дискурсі виникає термін способу життя, і деякі дослідники не розділяють ці поняття⁴, такий підхід демонструє, що будь які попередні наукові розробки не мають сенсу, оскільки кожний сам вільний визначати зміст понять. Це призводить до позбавлення соціологічного знання наукового характеру.

На наш погляд є принципова різниця між стилем та способом життя, зумовлена тим, що ці поняття є різнорівневими. Наприклад, дослідниця Яна Даффкова пропонує розглядати спосіб життя як більш загальне поняття, ніж стиль життя. Вона розглядає спосіб життя як систему важливих дій, відносин та звичок типових для конкретного суб'єкту, тобто певного носія способу життя, яким можуть бути людина, група, спільнота або суспільство. А стиль життя – це, на думку авторки, більш конкретна категорія та включає певні типові життєві риси, характерні для певної групи, такої, як лікарі, спортсмени, студенти та інші (Kubátová, 2013).

З аналогічних позицій виходила українська дослідниця Наталія Панина, яка розглядала стиль життя як компонент способу життя (Панина, 1982). Спосіб життя доволі часто зіставляють із поняттям «культури»; аби розвести ці поняття, зазначимо, що культура – ширша за спосіб життя – з одного боку, з іншого – вона відображає ідеальну/духовну/моральну сторону таких елементів, як традиції, норми, цінності. У той час, як стиль життя відображає практичну сторону виокремлених елементів, тобто це динамічний бік культури, який охоплює структуру мислення, поведінки, умови праці та побуту, стан релігійного

⁴ Наприклад, Олена Кубатова каже про те, що в рамках її роботи ці поняття розділені не будуть та вважаються синонімами (Kubátová, 2013). Вона веде мову про те, що через нашарування термінів та їх визначень дослідниця вважає марним глибоке та ґрунтовне виваження та використання термінів, що вже існують в соціальних науках та пропонує самостійно орієнтуватися та визначати, що та як вивчається у даному випадку поза залежністю від попередніх напрацювань (лише у сенсі використання понять).

життя та інше (Мурадян, 2012). Стиль життя Н. Паніна визначала як *реальну* модель способу життя, яка формується через вплив нормативної моделі поведінки. Сама нормативна модель поведінки визначається суспільною свідомістю та індивідуальними вподобаннями (Панина, 1982). Показниками стилю життя є особливості індивідуальної організації трудової діяльності, дозвілля, вибір кола спілкування, методи самовираження, особливості споживацької поведінки та інше, а формується стиль життя під впливом таких факторів, як соціальні, побутові, професійні особливості соціальних, етнічних, культурних, сімейних традицій, демографічні характеристики, рівень освіти, культури тощо (Мурадян, 2012). Дослідниця Олена Мурадян вбачає в стилі життя не просто складову частину способу життя, а втілення способу життя на рівні особи, саме тому стилі життя значно більш індивідуалізована категорія (Мурадян, 2011). Такі нароби надають змогу «виміряти» та конкретизувати стиль життя.

У вітчизняній соціології доволі широко представлена проблематика стилів та способів життя українського суспільства, серед основних її дослідників можна виокремити Л. Сохань, М. Шульгу, Н. Паніну, О. Куценко, О. Мурадян та інших.

Микола Шульга виділяє декілька груп факторів, що зумовлюють стилі життя: традиції та звички; тип поведінки; прагнення самореалізації чи самоствердження; комбінація попередніх варіантів. У своїх роздумах М. Шульга також каже про скорочення життєвих стратегій та, як наслідок, їх часту зміну (Шульга, 2008). Тут варто зазначити, що життєва стратегія – це категорія, що відображає особливості планування життя індивідом. Таке планування складається з попереднього конструювання способу життя, його реалізації та задоволеності життям як результатом планування, власно кажучи, – це сукупність соціальної, культурної та психологічної проєкції індивіда на власне майбутнє (Мурадян, 2013). Також важливою категорією

в цьому контексті виступають життєві шанси – можливості індивідуального розвитку та, в цілому, вибору, що надаються соціальними структурами/інститутами. Адже саме життєві шанси пов'язують дослідження інституційного та індивідуалізованого уявлення про стилі життя.

У рамках досліджень стилів життя суб'єктами виступають конкретні особистості з характерними для них вподобаннями. Стиль життя відрізняється від способу життя саме своєю індивідуальною складовою, стиль життя – динамічна категорія способу життя та фактично втілює його, пропускаючи через індивідуальність особистості (Михайлова & Шкурапет, 2020).

Щодо сучасних тенденцій стилізації життя, то філософ Жиль Ліповецький каже про ідею гедонізму: гедонізм стає спільним стилем життя завдяки появі масового споживання в сучасному суспільстві. Гедоністичні цінності ставлять в основу насолоду життям та поступки своїми бажаннями.

Такі цінності (за логікою Р. Інглхарта) характерні економічно розвинутим суспільствам, де задоволення базових потреб для більшої частини населення не стає проблемою і де акцент робиться на досягненні певного рівня самореалізації. Неможливість самореалізації всупереч загального тренду та акцент на індивідуальному, а не на суспільному, вимагає від індивіда саморефлексії та дає початок явищу, що називають «терапевтичним поворотом» (за Ф. Фукуямою) та «селф-хелп культурою» (Madsen, 2017).

Таким чином, ми бачимо, що в умовах сучасної індивідуалізації саме стилі життя відчують на собі найбільший вплив сучасних змін та є ефективною категорією для дослідження сучасних нерівностей і тенденцій соціальних змін як таких. Узагальнюючи проаналізовані вище концепції та теорії, ми можемо дійти висновку, що *стилі життя* – це сукупність практик, дій, виборів, рішень, суджень; це поведінка індивіда в рамках певного нормативного загальноприйнятого поля, що сформована

цінностями, культурою, звичками, традиціями, демографічним станом, економічною ситуацією та іншими зовнішніми факторами – з одного боку, та внутрішніми, особистісними факторами – з іншого. Саме поєднання цих факторів і амбівалентність стилів життя надають їм великий пізнавальний потенціал. Сучасні стилі життя схильні тяжіти до гедонізму, та індивідуалізаційний тренд (якщо його можна так назвати) призводить до більшої їхньої індивідуалізації, зростання їх різноманіття. Так, одним із нових стилів життя ми бачимо саме стиль життя «соло» – стиль, що передбачає життя наодинці, який набирає популярності по всьому світу.

1.3. Фактори формування стилю життя «соло»

Аби дослідити, як саме змістовно проявляється стиль життя «соло» в сучасності, необхідно розглянути, які саме соціальні зміни та яким саме чином могли призвести до появи нового стилю життя. Загальну рамку сучасних соціальних змін нами вже було окреслено (глобалізація, індивідуалізація, емансипація, раціоналізація), але розгляд стилів життя потребує більш конкретного розгляду певних факторів його формування. Серед таких факторів (адже факторів впливу на стилі життя, як було зазначено в попередньому підрозділі, доволі багато), ми виокремили найбільш, на нашу думку, впливові саме на обраний нами для дослідження стиль життя. Вони є такими:

- комунікативні зміни – сучасні цифрові технології під впливом загальних глобальних тенденцій формують нову комунікативну модель, що формує стиль життя «соло»;
- трансформація інституту сім'ї – розмивання кордонів уявлення про сім'ю, послаблення норми «обов'язковості» створення сім'ї та посилення особистісного фактору у виборі партнера надає можливості

«позасімейним» стилям життя на публічне існування, хоча й досі такі стилі є стигматизованими у деяких суспільствах;

- розвиток логіки ринку – ринкова економіка все більше вкорінюється у логіку людського буття, саме в ній активніше за все проявляється логіка раціоналізації всього соціального, у тому числі мова йде й про раціоналізацію емоцій та появу так званої економіки почуттів;

- зміни в сприйнятті простору (приватного та публічного) – сучасне суспільство поглинає практично увесь навколишній простір та робить приватне все більш вузьким, практично індивідуальним простором, часто стає питання не тільки приватності соціальної, але й фізичної – саме потреба в такому просторі може спонукати індивідів проживати окремо;

- зміни інституту праці – сучасність позбавила людину сталого працевлаштування та залишила сам на сам з обиранням кар’єрної стратегії, ринок праці підкоряється економіці події, яка забирає значно більше часу та сил індивіда, які потенційно могли бути віддані побудові відносин;

- глобальні міграційні процеси – мова тут йде як про трудову міграцію, так і про вимушене переміщення;

- глобальні та локальні катастрофи: епідемії, пандемії, війни, природні катастрофи.

Перелічені фактори не існують самостійно, навпаки – вони не можуть існувати один без одного. Ми не ставимо перед собою завдання розрізнити походження, структурувати або ж дослідити окремо кожен фактор, нашим завданням є демонстрація того, як саме сукупність зазначених соціальних змін може формувати і робити можливим такий стиль життя, як життя «соло».

Також варто нагадати, що стилі життя мають велику долю соціокультурної обумовленості; тож перш за все ми розглянемо глобальні тренди у зазначених сферах, а вже після самої концептуалізації та операціоналізації стилю життя «соло» перейдемо до безпосереднього

розгляду розбіжностей проявів зазначеного стилю життя в залежності від соціокультурного середовища певних суспільств.

Наступний підрозділ буде присвячений тому, як саме змінюються зазначені сфери та яким чином вони можуть призводити до формування стилю життя соло.

Цифровізація, новітні комунікації та стиль життя «соло».

Новітні технології настільки щільно увійшли в суспільне життя, що стали його невід’ємною частиною. За даними звіту «Digital 2022» від «We Are Social» сумісно із «Hootsuite»: 62,5% населення світу – інтернет-користувачі, 58,4% – активні користувачі соціальних мереж (Kemp, 2022).

Японська концепція⁵ передбачає тотальну цифровізацію, побудову суспільства, де роботи та люди органічно співіснують, оптимістично налаштовані дослідники кажуть про те, що нове суспільство – суспільство «цифрового щастя» (Чалюк, 2023). Проте не всі дослідники дотримуються таких оптимістичних прогнозів, та вочевидь такі зміни – це великі випробування для існуючих соціальних устоїв та систем, та постає питання, як саме змінюватиметься суспільство у цифрову еру, що вже настає.

Так, одна з рис, яка з одного боку сформована розвитком сучасних комунікацій та індивідуалізації, а з іншого, призводить до появи нових, – зовнішня контрольованість. Кожна соціальна мережа має свої алгоритми дії: не індивід вирішує, хто побачить його публікацію, вирішує алгоритм дії певної мережі. З одного боку, контрольованість позначає потребу у чіткому виваженні щодо доцільності комунікацій, тобто є певна раціоналізація комунікацій, як вже зазначалося вище. З іншого боку, виникає контрольованість сучасних соціальних мереж, коли вже не індивіди вирішують, з ким спілкуватися, а алгоритми. За умов, коли найпопулярніший спосіб знайомств – це мобільні застосунки, змінюється

⁵ Суспільство 5.0 (або надрозумне суспільство (super smart society)) (Serpa et al., 2020)

увалення про стосунки як такі та зменшується вірогідність вдалого «метчу»/збігу, тобто не вдалого розвитку відносин, а навіть вдалого початку відносин, що робить життя соло деякою мірою суспільно вимушеним стилем життя; але це досить дискусійний момент.

Дослідження, що опубліковано журналом Atlantic у 2018 році, звертає увагу на те, що в сучасному світі молодим людям набагато важче вступити не лише в інтимні стосунки, але й взагалі в романтичні стосунки як такі (особливо, коли мова йде про знайомства не онлайн) (Julian, 2019). У випадку із знайомствами онлайн – застосунки керують процесом пошуку, іноді навіть без відома користувачів. До 2019 року застосунок для знайомств «Тіндер» збирав дані про своїх користувачів та використовував їх таким чином: алгоритм, базуючись на рівні IQ (що нараховувався шляхом аналізу лексики в листуваннях) та рівні освіти (дані з фейсбуку), вираховував індекс привабливості користувача, відповідно до якого і демонстрував варіанти можливих партнерів споживачу (Aronson & Duportail, 2018). Таке спрощення (крім того, що є несправедливим та незаконним) фактично керує вибором індивідів (ніби-то застосунок краще знає, хто підійде користувачу в партнери). З одного боку, це звучить так, що індивідів обмежують, ставлять у певні рамки; але з іншого боку, можливо саме тому ці додатки набирають таку популярність – вони значно спрощують процес знайомства: легше шукати, індивід знає, що йому покажуть варіанти, які поряд із ним, потрібний гендер, вікова група та інше.

Ми маємо ситуацію, де пошук партнера офлайн здається вже неприйнятним, а пошук партнера онлайн настільки спрощується, що стає практично неможливим та зводиться до постійного перегляду та вибору сторінок кандидатів у партнери заради перегляду та вибору сторінок кандидатів у партнери, аби вбити нудьгу чи підвищити самооцінку⁶. Іншим

⁶ Частими мотиваціями виступають: нудьга; підвищення самооцінки; задоволення сексуальних; пошуки кохання (Orosz et al., 2018).

наріжним каменем у цьому контексті постає питання того, чи призводять ці збіги до тієї мети, яку ставить перед собою користувач, та чи не слідує власним цілям виробник послуги. Цифровізація одночасно спрощує та ускладнює процес вибору, саме це може призводити до нових стилів життя, одним з яких є життя соло: індивід, який зростає на логіці спрощення та постійного вибору.

Соціологиня Карін Кнорр-Цетіна розглядає новітні технології крізь призму теорії об'єктно-центрованої соціальності. Центральним положенням теорії є те, що розгляд сучасного суспільства має аналізуватися не стільки через міжособистісні комунікації, скільки аналіз цієї комунікації крізь призму об'єктів, які в цю комунікацію включені (Cetina, 1997). Так, однією з тенденцій, пов'язаних з новітніми технологіями та соціальними комунікаціями, є розвиток штучного інтелекту. На повсякденному рівні прикладом стають голосові помічники, функції яких переростають з суто механічних (нагадати про зустріч), до функцій підтримки та турботи (помічнику можна розповісти як пройшов день, як людина себе відчуває тощо). Деякі люди віддають перевагу такому спілкуванню у вільний час через те, що штучному інтелекту простіше демонструвати свої почуття та емоції (Lucas et al., 2014). Для самотніх людей є додатки, де персонажі вивчають, чим любить займатись людина, які в неї інтереси та пропонує цікаві статті на ці теми зранку, рекомендує відвідувати певні сайти ввечері та інше. Тобто з посередників у комунікації новітні технології, як вже було зазначено, стають її акторами.

Коли ми кажемо про зростання потреби в особистому просторі, процесах індивідуалізації, ми ніколи не кажемо про виключення чи зменшення соціальних комунікацій, ми кажемо про їх зміну. Дослідження демонструють, що з розвитком новітніх технологій, інтенсивність наших комунікацій збільшилась, але знизився рівень та здатність до емпатії,

наприклад. Дослідження «New York Times» демонструє, що людська безпосередня комунікація є розкішшю (Bowles, 2019).

В контексті технологічного розвитку ми маємо зазначити, що саме він надає можливості для самотійного проживання. Оскільки самотійне проживання вимагає відповідальність і за побут, і за економічний добробут домогосподарства від однієї людини, то вдала відповідність цим вимогам можлива саме завдяки наявності пральної машини, розумного пилососу, таким системам, як «розумний будинок» та іншим технологічним розробкам. Такі розумні технології допомагають не тільки тим, хто живе наодинці та не має часу на хатню працю (Castillo et al., 2021).

Розвиток сучасних комунікаційних технологій сприяє опосередкуванню спілкування, дистанційованості, втрати «старих» моделей спілкування задля створення сім'ї, але ще не є сформованою нова модель такого спілкування, тож індивіди мають вирішувати самотійно, яку стратегію обирати, чи обирати її взагалі, саме ці аспекти комунікаційних змін, якщо не сформували, то дають змогу активно розвиватися феномену одиночного проживання. «Життя соло» у такому разі є наслідком втрати старих шляхів спілкування.

Проте в цьому контексті слід оглянути й сімейні відносини як такі, оскільки сучасні трансформації сім'ї також мають вплив на формування нових стилів життя та досліджуваного нами стилю життя соло.

Сім'я та стиль життя «соло».

Соціологія намагається розглянути суспільну сутність сім'ю, яка своєю чергою також схильна до зміни. Соціологічні теорії описують дві характеристики сучасних сімей: скасування традиційного розподілу ролей та збільшення різноманіття форм сімейних відносин. До таких характеристик призвели, як вже зазначалося, капіталістична традиція, глобалізація, індивідуалізація, емансипація, але варто також коротко

оглянути те, яким саме чином змінювалась сім'я під впливом зазначених явищ під час їхнього розвитку.

Спільне у традиції шлюбів доіндустріального періоду було те, що, аби укласти шлюб, сім'ї молодих людей мали між собою домовитись про цей союз, а церква мала його погодити. Тобто самі молоді люди не мали вагомого права голосу в плануванні їхнього власного майбутнього життя, саме тому на той час ні для кого не був дивним той факт, що кохання та шлюб були речами майже не пов'язаними.

Індустріалізація, боротьба за права жінок – ці процеси зробили жінок учасницями ринку праці, урбанізація розірвала індивіда з його великою родиною та перенесла його у місто, де набула поширення нуклеарна сім'я, та нормалізація розлучення зіграли велику роль у трансформації поглядів на сім'ю у 19-20 століттях. Е. Бек-Гернштейм віддає велику роль розлученням (саме їхній нормалізації та вкоріненню у нормативну систему соціального життя) у становленні сучасного погляду на сім'ю та шлюб. Оскільки сама можливість розлучення, з одного боку, дала розуміння того, що шлюб – це не вирок та не «один раз на все життя», з іншого боку – можливість розлучення надає невпевненість у наявній життєвій стратегії: якщо раніше можна було втратити майже все, але шлюб та сім'я – те, що залишалося апріорі, то можливість розлучення залишає індивіда на самоті.

Також розлучення несе за собою невизначеність у тому сенсі, що стратегія сталого життя різко змінюється на таку, що не має традиційного шляху, на той момент не зрозуміло, що робити і як саме будувати життя після розлучення, також постає питання того, чи необхідний шлюб взагалі, якщо він може вести за собою розлучення, що рятує і лякає одночасно. Як наслідок такого усвідомлення починає зростати вік вступу до шлюбу та зростає кількість розлучень (Beck-Gernsheim, 2002). Поступово розвиваються адаптаційні механізми до нової реальності розлучень та

паралельно зі стандартним патерном нуклеарної традиційної сім'ї постають нові форми сімей – постсімейні.

Розвиток логіки індивідуалізації та розвиток капіталізму призводять до того, що у середині ХХ століття центральним критерієм створення сім'ї стають не економічні та політичні причини, а той невизначений набір почуттів, емоцій та уподобань, що визначається як кохання. І тут вже індивід має право вирішувати, з ким збирається створювати сім'ю, сам будує своє життя та несе за це відповідальність.

Емансипація зробила свій внесок у розвиток історії сімейних відносин: так, вихід жінок на ринок праці не позбавив їх традиційної ролі домогосподарки та, як наслідок, призвів до того, що жінки мають оплачувану роботу, як і чоловіки, але й обов'язки з неоплачуваної, домашньої праці також залишаються переважно їхнім завданням (Вахтер et al., 2005), за таких умов перед жінками постає питання доцільності укладання шлюбу або доцільності створення сім'ї як такої.

Впродовж останніх десятиріч виникають нові виклики до створення сімей, адже останні декілька поколінь – це покоління після «буму» розлучень, тобто покоління дітей, що зростало у неповних сім'ях, у сім'ях, де змінювалися їхні батьки, та інше. Психологи минулого століття, які досліджували неповні сім'ї, дійшли висновку про те, що дівчата з неповних сімей (а саме з сімей матерів-одиначок) із великою долею вірогідності відкладатимуть шлюб або не укладатимуть його взагалі. Причину такої відмови дослідники бачать у побудові стратегії самозахисту: своє життя дівчата бачать як проєкцію життя матері та намагаються уникнути того, що бачили у дитинстві (Beck-Gernsheim, 2002).

З іншого боку, підходячи до питання саме створення сім'ї у світі відходу від традиції економічних союзів та політизованості шлюбу та переходу до обрання партнера за критерієм кохання, постає інша проблема – це кохання необхідно самотійно шукати. Із середини ХХ століття

поширюється погляд на сім'ю як на проєкт, над яким треба працювати, аби досягнути успіху; відбувається остаточний відхід від традиції підбору партнеру родичами або свахами та відповідальність і за це також покладається на індивіда. Із часом культура побачень у процесі пошуку вдалого партнера перенеслася в онлайн-формат, чому, звичайно, сприяв розвиток цифрових комунікацій.

Через стрімкий розвиток технологій та те, що ми називаємо суспільством ризику, покоління, яке ми бачимо як старше, вже зросло у руслі побудови власних індивідуалізованих стратегій і виховало нове. Нове покоління, яке також не має ані сталих традиційних патернів, ані розуміння того, що є традиційним для батьків. Якщо попереднє покоління знало, що традиція – це нуклеарна сім'я, та вона має безліч своїх «нетрадиційних» форм, то сучасна молодь не може орієнтуватися навіть на ті всім відомі форми, а навколишній світ для них – світ суцільних ризиків, в тому числі у сфері інтимних відносин. Так, виникло уявлення про те, що відносини можуть нести за собою домагання, насильство та інше. У цьому контексті перехід до онлайн-знайомств здається пошуком безпеки. Але таке уявлення виявилось досить марним.

Важливим у рамках даної роботи також є те, що суспільство ризику, плінна сучасність та все те, що класики теорії індивідуалізації називають другою модернітє, унеможлиблюють перспективи довгострокового планування. Це відображається й на уявленнях про побудову сім'ї: довготривалі стосунки, які передбачають створення сім'ї, замінюються на ситуаційні стосунки – тобто на короткострокові стосунки, що закінчуються тоді, коли стають незручними для їх учасників (Battle, 2023). Дейтингові застосунки побудовані так, аби прискорити темп взаємодії, підтримувати постійний зв'язок та усвідомлювати взаємозв'язок. Така логіка призводить до миттєвих та ефемерних стосунків (Castro & Barrada, 2020). Характерною рисою таких стосунків є також постійна готовність до розставання. За таких

умов, коли індивід розуміє, що у будь-який момент він може залишитися сам на сам, він розуміє, що розраховувати можна лише на себе, та завдяки цьому розумінню стає ще більш індивідуалізованим. Така самостійність проявляється (завдяки сучасній медицині) навіть у тому, що аби реалізувати функцію материнства, сім'я не завжди є обов'язковим елементом: сучасні репродуктивні технології дозволяють народити дитину без фактичної присутності її батька. Сучасна система соціальної підтримки надає змогу всиновлення/удочеріння. Звісно, що ці питання більш актуальні для жінок, але в цьому контексті важливим є те, що розводяться не тільки поняття кохання та відносин, але й сім'ї, сексу та репродуктивної функції.

Що стосується інтимних стосунків та сім'ї, то тут великі зміни відбуваються саме тоді, коли з розвитком медіа відбувається нормалізація більш відкритих уявлень про сексуальне життя не тільки поза шлюбом, але й задля задоволення, а не тільки для репродукції. Така відкритість, одним з проривів якої був розвиток та початок масового виробництва порнографічної продукції, остаточно розділив у масовому уявленні сім'ю та секс. Порнографічні матеріали на цей час перестали бути табуованими та стали частиною публічної сфери та споживчої культури (Kubátová, 2013). Тобто сфера інтимного виходить за рамки приватного та ілюзія близькості створюється онлайн, одним з наслідків такого зняття табу є зміна ставлення до сексуальних стосунків як до форми соціального зв'язку, що має потенціал для розвитку інтимних романтичних стосунків. Тобто сама логіка створення сім'ї змінюється.

Таким чином, ми бачимо, як зміна інституту сім'ї та змінні у суспільному сприйнятті сім'ї у сукупності із низкою факторів, які ці зміни спричинили, роблять можливими появу індивідів, які не приділяють створенню сім'ї стільки значення, скільки приділялося їй у минулому столітті. Проте дослідження свідчать про те, що у структурі суспільних цінностей цінність сім'ї не знижується (наприклад, за даними Світового

дослідження цінностей ⁷). Ми можемо розглядати цей феномен з декількох кутів зору. По-перше, не знижується цінність сім'ї як такої, але в сучасному світі кожен сам наділяє поняття «сім'я» певним сенсом: для когось це чоловік або жінка, але ж це й батьки та інші родичі, також у сучасному житті сім'єю можуть вважатись близькі люди, які безпосередньо до родини та родинних зв'язків не мають ніякого відношення. Наприклад, дослідження демонструють зростання значущості дружби, оскільки вона може виступати альтернативним простором для реалізації функції турботи (DePaulo, 2020b). По-друге, мова не йде про цінність створення сім'ї, оскільки це окреме питання. Тобто люди продовжують цінувати сім'ю, але це ніяк не суперечить розповсюдженню стилю життя «соло».

Якщо ж казати про здатність самотійно вести побут та не потребувати іншої людини у житті, про що ми вже згадували раніше, але розуміємо, що треба приділити цьому більше уваги, то тут треба звернути увагу на ринок праці та вплив економіки та формування та розповсюдження стилю життя соло, про що й будемо вести мову у наступному підрозділі.

Праця, економіка та стиль життя «соло».

Сучасний ринок, на думку У. Бека, потребує мобільності та не враховує особистісних обставин. На сучасному ринку праці, аби здобути свою економічну свободу та продовжити своє економічне існування, індивід має бути самотійним та вільним від усього іншого, тобто і від сім'ї в тому числі. До того часу, поки вважалось, що для жінки шлюб – це відмова від професії, протистояння ринку та сім'ї було непомітним. Але тоді, коли жінка стала актором на ринку, стало зрозумілим, що ринку праці потрібні не родини, а індивіди, які будуть готові в будь-який момент виконати будь-яку потребу працедавця. Саме тому в рамках шлюбу індивіди вимушені приймати рішення щодо того, чиї професійні здобутки будуть обмежені,

⁷ World values survey association. WVS Database. <https://www.worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

через обмеження економічної самостійності на користь сім'ї. Тобто фактично сім'я протиставляється ринку праці (Beck & Ritter, 2010). Про це У. Бек писав ще декілька десятиріч тому. Зараз ми бачимо, наскільки гнучкими стають індивідуальні та сімейні стратегії, як змінилась жіноча праця та як вона поєднується із сімейним побутом, або ж як обирається один з цих полюсів протиставлення. Варто зазначити, що саме дослідження жіночої праці стали наприкінці 20-го століття стартом для розвитку соціології емоцій, що тісно пов'язана із сучасним ринком послуг.

А. Хохшильд (авторка концепції емоційної праці⁸) говорить більше про жінок і реалізацію функції турботи про дітей і сім'ю як такої, що включає і чоловіка, і батьків. Тут часто може виникати так званий «синдром сендвіча» (Patten & Parker, 2013), який виражений в тому, що жінки виявляються затиснутими між реалізацією функції турботи про молодше і старше покоління, отримуючи при цьому подвійне емоційне навантаження. При цьому найчастіше жінки в таких умовах також і працюють. Відносини на відстані і одиночне проживання може виступати одним зі способів якщо не уникнення, то дистанціювання себе від того, щоб опинитися в такому «сендвічі». Коли ми кажемо про європейські країни, то цей сімейний дисбаланс потроху усувається і стосується як чоловіків, так і жінок, проте в країнах із більш усталеними традиційними уявленнями про ролі чоловіків та жінок та сімейний побут, ці ствердження щодо такого роду гендерного розриву залишаються справедливими.

Розглядаючи сім'ю саме як місце вираження турботи і любові, А. Хохшильд міркує про те, що в сучасному світі все частіше цю турботу купують, а продавцями виступають няні, які піклуються про дітей, поки батьки на роботі, доглядальниці, які піклуються про батьків, поки зайняті

⁸ Емоційна праця за А. Хохшильд – це сплачувана робота, де товаром є емоції індивіда (посмішка борпроводниці, привітність працівників сфери послуг тощо); емоційна робота – це несплічуваний прояв емоцій, які очікуються від індивіда при виконанні певної соціальної ролі (дружини, чоловіка, онука тощо).

їхні діти. Виникає ситуація, в якій простіше і дешевше (як би парадоксально це не виглядало) купити турботу, ніж її висловити (оскільки емоційний ресурс для турботи «виснажується» на сплачуваній роботі) (Hochschild & Machung, 2003). Тобто людей, які обирають життя «соло», можна також розглядати як таких, що дистанціюють себе від емоційної роботи просторово через перекладання її на плечі того, для кого це праця. Емоційна праця, що все більше розвивається, викликає потребу в більшому часовому і просторовому ресурсі для індивіда. Одним зі способів організації такого простору індивідом для себе стає стиль життя наодинці, коли індивід свідомо захищає себе від зовнішнього світу межами своєї квартири / будинку і т.д.

З іншого боку люди, які проживають наодинці, є більш «зручними» сучасному ринку праці: вони більш кар'єрно орієнтовані, отже більше часу готові витратити на роботу, вони не обтяжені сімейними обов'язками, якщо казати про жінок, то менша ймовірність того, що вони підуть у декрет. У 2017 році було проведено дослідження щодо балансу робота/життя для тих, хто проживає соло. У дослідженні розглядалися професійні та управлінські службовці молодшого та середнього рівнів, які не мають дітей та проживають наодинці. Окрім того, що в результаті було підтверджено тезу про те, що люди, які проживають соло, більш схильні отримувати задоволення від роботи та кар'єрних звершень, а отже більше часу приділяють роботі, було зроблено ряд висновків щодо того, з якими проблемами вони стикаються у спробах віднайти баланс між роботою та життям. Однією з головних не проблем, але дилем, було виокремлено нестаток часу та бажання інвестувати цей час у формування стосунків з метою створення сім'ї. Особливо ця дилема стосувалась жінок, які наближались до віку зниження фертильності, тобто для жінок середнього віку. Також вагомою проблемою був представлений баланс емоційного добробуту та фінансової стабільності (Wilkinson et al., 2017).

Іншою характеристикою сучасного ринку праці, що формує, на нашу думку, нові стилі життя, є активне впровадження та розвиток новітніх технологій, які передбачають нові форми зайнятості. Нові форми зайнятості передбачають в свою чергу відсутність традиційних довгострокових контрактів із працедавцями та виникнення так званої гіг-економіки – економіки події, коли контракти підписуються на період реалізації проєкту, або ж короткострокові контракти та договори, все частіше індивіди відкривають на себе ФОП, аби не ставати частиною певної компанії, а лише надавати їй послуги, поширюється популярність цивільно-правових договорів, що передбачають виконання певного завдання.

З одного боку, все це спонукає індивідів до постійного саморозвитку, аби не втратити кошти на існування, саме тому, як передбачав З. Бауман, популярності набуває концепція безперервної освіти впродовж життя, оскільки необхідно набувати нових компетенцій, аби залишитися конкурентоспроможними. За таких умов питання реалізації та розвитку романтичних стосунків також відходить на другий план, оскільки, на відміну від ринку праці, вони не ставлять питання економічного й фізичного виживання індивідів. Також розвиток комунікаційних технологій «розмиває» межі між роботою та життям поза нею. Таким чином робочий час зазвичай більший, та «посягає» саме на час для реалізації інших потреб. Така ж ситуація як і з часовим простором, складається з простором фізичним, раніше праця була на робочому місці, тепер праця там, де індивід та доступ до мережі інтернет.

Звертаючись до концепції суспільства споживання, ми бачимо, що сучасний маркетинг (завдяки розвитку технологій та діджиталізації) все більше орієнтований саме на індивіда, не на певну групу (наприклад, підлітки хлопці чи блондинки дівчата), а саме на індивіда. Суспільству споживання вигідні одинаки (ті, хто проживає наодинці): їм не треба накопичувати на навчання дітей, думати про їхнє майбутнє, вони легше

витрачають гроші на себе та інше. Якщо для сім'ї побутова техніка (холодильник, наприклад) потрібен один на декількох людей, то у суспільстві тих, хто живе наодинці, кожному індивіду потрібно по холодильнику, що підвищує запит та продажі.

Публічний/приватний/ особистий простори та стиль життя «соло»

Значний вплив на формування стилю життя соло має зміна просторових уявлень як таких, зокрема історично важливою зміною є розвиток урбанізації та глобалізаційні процеси. Розглядаючи причини формування суспільства модерну крізь призму формування сучасних міст, вивчаючи їх історію, Річард Сеннет – американський соціолог-урбаніст приходять до центральних категорій в його уявленні про формування простору міста – «приватність» і «публічність». Дослідник детально вивчивши історію значення цих термінів, зробив висновок, що модерне розуміння публічного (як відкритого для всіх і повного знайомих і сторонніх людей) і приватного (закритого і такого, що складається з сім'ї і близьких друзів) сформувалося до кінця XVII століття. Тоді публічним стало все, що знаходиться поза сім'єю (Sennett, 2002). Недоступною для публіки залишається те життя, яке протікає за зачиненими дверима будинку, про сімейне життя не заведено говорити відкрито.

Під впливом капіталізму (пізнього, сучасного, постмодерного, у різних визначеннях), який руйнує публічний простір, люди, які прагнули публічності і її упорядкування, стали уникати її, обираючи сім'ю як притулок, вважаючи її простором недоторканим – з одного боку. З іншого боку, сім'я ставала показником свого роду моральності на публіці: сім'я – ідеальна модель взаємин, публічні позасімейні взаємини – аморальні. Тобто публічний простір, з одного боку, диктує схеми сприйняття сімейних відносин, з іншого боку, сім'я відмежовується від цього публічного

простору. Активно розвиваються в містах процеси секуляризації, що призводило до прагнення залишатися в приватній сфері як у сфері більш моральній. Але при цьому стали розмиватися кордони публічного і приватного, сім'я і друзі часто ставали акторами публічної сфери, і приватність розчиняється в публіці, приватні почуття стали демонструватися публічно (Sennett, 2002). Це призводить до згортання приватного до одного тільки свого «Я». З. Бауман у цьому контексті говорив про процес індивідуалізації як про процес, у якому колективні форми дії є незначущими для досягнення соціальних цілей, у цьому ж процесі індивіду самостійно доводиться справлятися з так званими життєвими викликами (Bauman, 2001). Сховатися від публічного життя він може, залишившись наодинці з собою, що веде до появи дистанційованих відносин.

Згортання приватного простору можна розглядати не тільки в сенсі соціальному, але й фізичному, як потребу у формуванні власного простору, де, наслідуючи логіку Гофмана, індивід не повинен відігравати ролі. Таким фізичним простором може і частіше за все виступає власне житло. Одним з небагатьох досліджень, які вдаються до пошуку відповіді: чому молоді люди все більше обирають проживання наодинці, є дослідження: «Логічна відповідь на вимоги ринку праці? Молоді люди, які проживають одні, в Австралії» (Hughes, 2013). Автори дослідження з поміж причин самостійного проживання, названих інформантами, виокремили ті, які стосуються безпосередньо простору:

1. Простір (та час) для роботи як причина рішення жити самостійно. Мова тут йде про те, що люди, які проживали соло, казали про те, що вони працюють вдома та їм необхідний простір (зауважимо, що дослідження було проведено у 2013 році, тобто робота вдома не була пов'язана з вимушеними мірами перебування вдома, а соціальні комунікації

були розвинуті не настільки, аби, умовно кажучи, проводити робочі зустрічі в будь-якій локації).

2. Потреба в контролі над домашнім простором як причина рішення жити самотійно. Жити одному простіше, оскільки це не потребує додаткових домовленостей щодо аспектів організації домашнього побуту та використання домашнього простору. Таке спрощення, на думку авторів, може бути аргументовано тим, що із цим респонденти були більш «гнучкими» та продуктивними на роботі (Hughes, 2013).

Тобто ми бачимо, що саме потреба у власному просторі може спонукати до проживання «соло», у рамках згаданого дослідження достатньо велика увага приділялась роботі, тож перша причина виокремлена авторами каже про те, що кордони між роботою на роботі та роботою вдома стають розмитими, та часто робота сприймається як процес відбудови власної ідентичності. А друга причина вказує на те, що проживання «соло» відокремлює роботу від сфери публічного життя (за визначенням Арендт), від особистого, приватного. Попри кардинальну протилежність пояснень виявлені причини апелювали саме до поляризації приватно/публічного простору.

У рамках даної роботи нам важливо зафіксувати, що збільшення людей, які проживають соло, так чи інакше призводить до поступової перебудови простору, у тому числі міського. У цьому контексті варто згадати, що й самі публічні простори стали «приватизуватися»: караоке для одного, столики в ресторанах на одну персону, бари для одного та інше. Тобто ми спостерігаємо згортання публічного простору не тільки в контексті власного домогосподарства. Тобто логіка згортання простору поширюється на усі сфери людського буття. З одного боку, це симптом того, що люди потребують приватності та ринок намагається їм її надати. З іншого боку – це наслідок того, що цей же ринок цю приватність поглинув.

Саме дисбаланс між приватністю та публічністю може призводити до формування та розповсюдження стилю життя соло.

Міграційні процеси та стиль життя «соло».

У рамках даної роботи нас цікавить, яким чином міграційні процеси провокують або можуть спровокувати формування певного стилю життя, в тому числі стилю життя «соло». Коли ми кажемо про індивідуальну (самостійну) міграцію, очевидним здається те, що людина проживатиме самостійно певний час, звідси формується певний стиль життя, проте, по-перше, не всі мігранти з цієї категорії проживають соло. Якщо ми кажемо про низькокваліфіковану роботу, то працедавці можуть селити мігрантів у малі приміщення, це може бути табірна система організації побуту, яка не передбачає повністю самостійного його ведення, та інше. По-друге, міграція має дуже широке визначення, і кожний її тип треба досліджувати окремо, аби дослідити та виявити кореляцію між міграцією та стилем життя «соло». У рамках даного підрозділу ми розглянемо основні умови, які створюються як наслідки розвитку міграційних процесів та можуть спровокувати стиль життя «соло» або дотичний до нього не тільки серед самих мігрантів, що здається очевидним, але й, наприклад, серед тих, хто не мігрує, або до кого мігрують, та інші неочевидні аспекти, що пов'язують міграцію та життя «соло».

Ми вже розглядали вплив урбанізаційних процесів на стилі життя, але в даному контексті привернемо увагу до нього під іншим кутом зору. Урбанізаційні процеси та розрив (у можливостях: економічних, трудових, освітніх тощо), що формується між селом та містом, «змушують» молодих людей їхати із сільської місцевості до міст; з міст – до великих міст. Міграція, в тому числі й внутрішня, базується на принципі пошуку як економічних переваг, так і переваг особистісного розвитку індивідів. Місто

асоціюється із простором для можливостей. Разом із тим сільська місцевість наповнюється самотніми літніми людьми, переважно жінками, оскільки тривалість життя чоловіків менша, а діти виїжджають до міст. Проте не тільки літні люди залишаються самі в селі. Міграційні процеси мають свою регіональну специфіку, але якщо казати про сільську місцевість країн, що розвиваються, то поїхати із села на навчання або заробітки також спроможний не кожен представник молоді. Так, на здобуття вищої освіти за кордоном для дитини з африканської країни може збирати кошти вся сім'я та родичі та багато хто може і не отримати такої можливості. Саме тому в країнах, що розвиваються, мігранти – це переважно чоловіки, що шукають способи заробити для родини, а ось освітня міграція характерна переважно для жінок (Bouchoucha, 2012).

Ті молоді люди (якщо ми кажемо про традиційне патріархальне суспільство, де до чоловіка висувається ряд вимог, яким він повинен відповідати), які залишилися в селі, можуть вважатися менш «вигідною партією» та ризикують залишитись наодинці і наприкінці свого життєвого шляху *мимоволі* опинитись людиною, яка живе самотійно. П. Бурдьє під час дослідження одного з регіонів Франції виявив, що молоді мобільні жінки мали змогу виїхати до міста, а немобільні чоловіки залишались самотніми у селищі на все життя (Bourdieu, 2002). Пояснюється це певною стигмою «неспроможного». Особливо вразливою в цьому сенсі виявляється категорія чоловіків з незаможних домогосподарств (Bélanger, 2016).

Питання шлюбної міграції також стає однією з причин вимушеного проживання наодинці чоловіків у селищах, оскільки шлюбна міграція, як правило, залучає дівчат та жінок із сільської місцевості та країн, що розвиваються, шукати партнера у великих містах та розвинутих країнах, залишаючи при цьому місцевих чоловіків поза увагою.

Розглядаючи міграцію як процес, що вписується в логіку розвитку капіталізму, та користуючись концепцією всепоглинаючого капіталізму, в

тому числі і поглинаючого сферу людських стосунків (про що пишуть Є. Іллоуз, А. Хохшильд та інші), ми бачимо, як міста наповнюються для молодих людей можливостями численного вибору: до міст переїжджають чоловіки та жінки з різних країн, із різним досвідом, різного віку – і майже всі самостійно – це робить вибір складним, в умовах, де індивід несе повну відповідальність за цей вибір. Чим більший вибір – тим більше ймовірність зробити помилку, за яку відповідати буде виключно індивід. У цьому контексті на індивіда тисне і суспільство ризику, і плинність сучасності. Таким чином, можлива ситуація, де для мігранта (коли ми кажемо про несімейного мігранта, самотнього) простіше зробити те, що Є. Іллоуз називає «не-вибором» (Ilouz, 2013), тобто обрати стратегію «не обирати», що може призводити до обрання стилю життя соло, як радикального кроку в стратегії «не-вибору».

Якщо подивитися на гендерний розподіл мігрантів та їхній сімейний стан (що також треба розглядати окремо), дослідження демонструють, що з більшою ймовірністю мігрує незаміжня жінка та одружений чоловік (Gubhaju & De Jong, 2009). Це призводить до певного дисбалансу на шлюбному ринку (якщо розмірковувати категоріями логіки капіталізму).

Окремим питанням у сенсі зіставлення статей постає вимушена міграція, а саме така міграція, що спричинена політичними, екологічними та воєнними причинами, у цьому випадку індивіди вимушені покидати свої домівки та будувати нове життя та новий побут у нових умовах. Більшість досліджень та уваги приділяється жінкам, які мігрують із сім'ями (дітьми, батьками тощо), та досить мало уваги приділяється тій категорії мігрантів, які вимушено виїжджають самостійно. У 2016 році Європа стикнулася з, на перший погляд, непомітною проблемою: більшість вимушених мігрантів з Близького Сходу та Північної Африки – самотні чоловіки. Це пояснюється тим, що ця група більше ризикує бути залученою до бойових угруповань. Але вплив самотніх чоловіків до Європи призводить до дисбалансу певних

вікових груп у певних регіонах (Hudson, 2016). Іншою стороною соло-міграції виступають ризики дискримінації, коли замість інтеграції, мігранти стикаються з неприйняттям з боку приймаючої держави або її населення. Перш за все такі практики стосуються чоловіків. Найбільш у цьому сенсі радикальним кейсом є рішення канадського уряду щодо самотніх чоловіків-мігрантів із Сирії. У 2015 році прем'єр-міністр Канади Джастін Трюдо ухвалив рішення прийняти 25 000 сирійських біженців, але були винятки, а саме: самотні чоловіки. Одним із пояснень такого рішення було забезпечення безпеки та спокою канадців. У суспільному уявленні сімейна людина (в даному випадку сімейний чоловік) викликає більше довіри, оскільки він несе відповідальність за родину на відміну від чоловіків соло (Kingsley, 2015). Цей кейс може демонструвати не тільки ставлення до сирійських біженців, а й до самотніх мігрантів у цілому. Такого висновку дійшли й німецькі науковці, які провели дослідження щодо ставлення до самотніх молодих чоловіків-мігрантів у Німеччині в 2019 році: до таких мігрантів ставляться як до потенційної загрози (як для культури, так і, власне, для безпеки) (Ward, 2018). Якщо ж казати про вимушених мігранток жінок, то тут виникає інша ситуація. По-перше, варто зазначити, що соло-мігранти-жінки категорія, яка не є у фокусі дослідження, бо частіше за все досліджуються жінки з дітьми, як вже було зазначено. Але в цьому контексті проблеми ставлення до таких жінок є схожими: соло-мігрантки знаходяться під загрозою насилля. Варто зазначити, що таке викривлене ставлення до жінок-мігрантів існує і на Європейському континенті, прикладом цього є кейс українських біженок у Великій Британії. У рамках британської програми Homes for Ukraine почали з'являтися випадки, коли самотні британці пропонували самотнім українкам житло з метою «сватання» (Syal, 2022). Таке специфічне ставлення та дискримінація є ключовими бар'єрами на шляху до інтеграції мігрантів (Constant et al.,

2009). А такі труднощі проживання в іншій країні можуть призвести в тому числі і до свідомого обрання життя соло.

Міграція та розвиток сучасних комунікативних технологій «створили» такі сучасні відносини як стосунки на відстані. Міграційні процеси доволі часто змушують людей переходити до формату відносин на відстані: виїзд партнера на заробітки, освітня міграція та інше. І хоча такі стосунки у випадку міграції передбачають підтримку та збереження подружніх або партнерських відносин під час довгого (або короткого) перебування на відстані, дослідження демонструють також, що така форма стосунків цінується ще й через те, що надає більше індивідуальної свободи. Варто зазначити, що від «допоміжної» або «проміжної», вимушеної форми відносин, стосунки на відстані стали самостійною та свідомо обраною формою відносин. Відповідно до висновків австралійського дослідження «Living apart together»: *«стосунки на відстані – це один із способів бути залученим у стосунки з іншою людиною, зберігаючи власну індивідуальність і дім»* (Vera-Toscano, 2021). Інша сторона питання – «життєздатність» таких відносин. Зважаючи на американські дослідження (Graveris, 2023), можна сказати, що люди, які вступають у такі стосунки, часто не розраховують на їх тривалість і не бачать перспектив.

Таким чином, ми бачимо, що, хоча дослідження середини 20-го століття продемонструвало відсутність статистично значущої різниці між соло серед мігрантів та соло серед не-мігрантів (Folger & Rowan, 1953), у сучасному суспільстві скоріш за все така різниця буде існувати, а якщо й не буде, то ключовими тут є різні причини перебування в цьому статусі. Якщо виділяти основні аспекти міграційних процесів, які можуть призводити та призводять до формування стилю життя соло, то можна зазначити такі:

- демографічний розподіл мігрантів за регіонами та типами населених пунктів;

- складнощі інтеграційних процесів;
- розвиток та зростання популярності відносин на відстані.

Життя соло та людські катастрофи.

У. Бек у своїй праці «Суспільство ризику» вказував на те, що попереднє століття – століття двох світових війн, Аушвіцу, Нагасакі, Гаррісбургу, Бхопалу та Чорнобилю. Наше століття продовжує цю чергу катастроф, а суспільне життя та суспільство залишаються суспільством ризику. Однією з перших праць, яка привернула увагу до людей, що проживають самотійно під час катастроф, є праця Еріка Кляйненберга, де автор шукає відповідь на питання: «чому померло так багато людей, які проживали наодинці, під час аномальної спеки в 1995 році?». У пошуках відповіді він розглядає як культурні особливості певних районів Чикаго (близькість спілкування з сусідами, традиції проживання сімей тощо), реакції на події влади, журналістів, вчених і т.д. Е. Кляйненберг розкриває з одного боку – тривожні форми соціального розпаду: коли люди опинилися буквально ізольовані у своїй домівці (тут мова йде перш за все про людей літнього віку). З іншого боку, вказує на те, що людська катастрофа – це не помилка конкретних людей або організацій, бо коли сотні людей *«вмирають за зачиненими дверима і запечатаними вікнами, поза зв'язком з друзями, сім'єю, громадськими групами і державними установами – до цієї загибелі причетні всі»* (Klinenberg, 2003; University of Chicago Press, 2002). Саме тому варто поглянути на те, яким чином ці катастрофи впливали та впливають на формування життя соло та його трансформацію, та яким чином було би доречно реагувати на катастрофи, зважаючи на тенденцію до збільшення поодиноких домогосподарств.

Сучасне життя сповнене дуже різних ризиків (озброєні конфлікти, війни, клімат, аварії на виробництвах, пандемії тощо). У рамках даного

розділу ми зосередимо свою увагу на двох типах сучасних людських катастроф: війна та пандемія – лише з огляду на те, що вони на даному етапі суспільного розвитку (переважно українського) є найбільш актуальними проблемами сьогодення. Ми розглянемо те, як ці катастрофи загально можуть призводити до життя соло та яким чином вони можуть коригувати погляди на нього.

Якщо ми кажемо про війну, то очевидними асоціаціями з приводу поодинокого проживання є міграція (яку ми вже розглядали), овдовіння (через загибель чоловіка на фронті), нестача чоловіків для партнерства тощо. Але історія нам демонструє, що не все, що здається очевидним, є таким. Наприклад, якщо ми кажемо про нестачу чоловіків після закінчення війни, що може призвести до зростання кількості жінок, які проживають соло, то слід звернутися до кейса Франції після Першої світової війни. Після війни на кожну незаміжню жінку припадало приблизно на 40% менше самотніх французів порівняно з тим, що було раніше. Згідно з логічними та традиційними уявленнями про складання шлюбів, кількість нових шлюбів після закінчення війни не мала зрости, навпаки, рівень шлюбності мав впасти. Але статистика демонструє протилежне.

Рис. 1.1. Кількість укладених шлюбів на 1000 людей у Франції
(Phillips, 2015)

Із рисунку 1.1. ми можемо побачити, що шлюбність навпаки зростала у післявоєнні роки як в випадку із Першою світовою, так і в випадку з Другою світовою війнами. Одним із перших увагу на це звернув французький демограф Луї Генрі у 1960 роках. Він казав, що такий весільний бум обумовлений декількома факторами: жінки знаходили собі чоловіків молодшого віку, тобто таких, які не були на момент війни призвані; настав момент, коли класова сегрегація почала поступово слабшати та жінки не були обмежені вибором чоловіків тільки з рівного їм класу; пізніші дослідження доводять, що такий бум був також наслідком та компенсацією різкого зниження шлюбності під час війни. Автор статті «Шок народжуваності та рівноважна динаміка шлюбності» каже, що для кількості шлюбів вирішальним є не стільки кількість вибору, а «придатність» чоловіків для шлюбів: *«Могло б бути набагато менше чоловіків (як після війни), і все одно жінки можуть мати більше шансів вийти заміж, тому що хлопці, які поруч, більш придатні для шлюбу»* (Vandenbroucke & Knowles, 2015).

У Британії внаслідок Першої світової війни також збільшилась кількість шлюбів, але не після війни, а під час неї. З одного боку, цей феномен можна пояснити поширеною під час війни логікою «зараз або ніколи», але й було цьому й менш романтичне пояснення: молоді неодружені йшли в перші черги призову, а сімейні чоловіки – в останні. Тож, аби з більшою ймовірністю не потрапити до лав армії, молоді чоловіки вирішували одружитися (Parliamentary Recruiting Committee, 1915).

Тобто ми бачимо, що менша кількість чоловіків на той момент не ставала перепоною на шляху до утворення сім'ї. Тут важливо зазначити, що якщо статистично війна не зменшила кількість шлюбів серед «покоління війни» суттєво, то у довгостроковій перспективі вона могла суттєво зрушити уявлення про «нормальність» вікових розривів у шлюбах. Так, наприклад, Гійом Ванденбрук каже про те, що дійсно одним із поширених

виходів з ситуації відсутності чоловіків для жінок було одруження з чоловіками молодшого віку, але це означало початок конкуренції із жінками того ж віку, що й молоді люди. Таким чином, вікова структура шлюбів почала змінюватись (Vandenbroucke, 2015).

Найбільш широко висвітлені проблеми самотніх жінок після Першої світової війни у книзі Вірджинії Нікольсон «Вимушені стати одначками: Як два мільйони британських жінок вижили без чоловіків після Першої світової війни» (Nicholson, 2008). Вона розглядала поствоєнний феномен «зайвих жінок», тобто тих, хто не міг після війни знайти собі партнера. Проте вона розглядає їх з позицій можливості нового старту для жінок в цілому, оскільки такі жінки отримали доступ до ринку праці, до самостійної побудови життя, відстоювання своїх прав. Власне багато в чому війна спровокувала феміністичний рух, який у наслідку став однією з рушійних сил у формуванні стилю життя соло.

З іншого боку, під час війни також залишались чоловіки, які не пішли на фронт, залишилися в ситуації конкуренції та пригніченні, оскільки на фоні героїзації військових, їхня маскуліність страждала, не відповідаючи зразку чоловічності. «Цінність» неодружених чоловіків на шлюбному ринку знижувалась, що також надало поштовх до розвитку індивідуальних стратегій життя, однією з яких є життя соло.

Окрім того, за хвилями одружень йшли хвилі розлучень. Так, в США хвиля розлучень була після Другої світової війни і частіше за все розпадалися сім'ї воєнних (Robins, 2022). Можна винайти безліч цьому причин: далека відстань і неможливість оперативного зв'язку, ідеалізація чоловіка, поки той на фронті, травми військових (фізичні та психічні) та інше. Але ми маємо зафіксувати той факт, що війна змінила ставлення до шлюбу, до розлучення і до уявлень про самостійність жінки у тодішньому світі модерну.

Звертаючись до сучасності, ми бачимо, що сучасні війни в багатьох сенсах відрізняються від попередніх. «Війну більше не оголошують, тому ніколи не відомо, чи ми перебуваємо в стані війни, чи ще (вже) – ні» – це висловлювання описує не тільки формальну сторону сучасної міжнародної військової справи, це висловлювання описує невизначеність та ненадійність сьогодення як такого. Світ охоплений військовими діями, біженцями та відсутністю розуміння, що чекає на нього завтра. У цьому контексті вкрай важливо розуміти, що відбувається з людьми, які проживали «соло», під час війни, з людьми, які віддали перевагу визначеності, раціональності та самостійному структуруванню їхнього життя. Але така категорія людей все ще залишається майже не дослідженою. Не дослідженими залишаються ті, хто переживає драматичні події війни самостійно як у вимушеній міграції, так і у країнах, які охоплені війною.

Звертаючись до іншої сучасної людської катастрофи – пандемії, варто відзначити, що вкрай важко знайти дані щодо впливу пандемій та епідемій. Суспільство стикалося з епідеміями різних захворювань не один раз: віспа, холера, іспанка, ебола, ковід. Всі вони забрали свого часу велику кількість життів, знищували цілі населені пункти, чинили величезний тиск на системи охорони здоров'я, але також вони призводили до соціальних зрушень. Найбільш помітним соціальним наслідком пандемій є зростання нерівності. Епідемії призводили до зростання расової нерівності та дискримінації, зростання нерівності у доступі до медичної допомоги, провокували розриви у класовій нерівності. В дослідженнях останньої «передковідної» епідемії науковці не зосереджували свою увагу на тих, хто проживав наодинці, проте дослідження пандемії сьогодення не оминули це питання. Згідно з результатами аналізу даних, що продемонстровані в статті «Життя соло під час пандемії covid-19: міжнародний досвід соціологічних досліджень» (Яшкіна, 2021) проблеми людей, які проживають соло, в карантинний період можна поділити на п'ять груп: проблеми соціального

самопочуття, проблеми сприйняття та слідування карантинним обмеженням, проблеми зайнятості та трудових відносин, проблеми фізичної ізоляції та проблеми пошуків романтичних стосунків. Проте варто зазначити, що досвід представників життя соло різниться в залежності від обставин, за якими вони обрали цей стиль життя: для когось це вимушене зовнішніми обставинами рішення, для когось рішення під тиском внутрішніх настанов. Для соціологічного дослідження цього феномену має значення аналіз таких характеристик представників даного стилю життя, як вік, стать, стан здоров'я, ресурси, кар'єрні досягнення тощо (Kamin et al., 2020). Але головним, що загострює фокус уваги на житті соло-індивідів у період пандемії, є те, що жити соло до пандемії було лише частиною їхнього життя, а під час пандемії проживання соло стало визначальною характеристикою її життя (Luscombe, 2021).

Таким чином, проведений нами аналіз каже про те, що сучасні соціальні зміни можуть призводити до зростання популярності та вибору проживання наодинці та формуванню певних практик, цінностей та світогляду, що властиві певному стилю життя, який ми називаємо стилем життя «соло». Проте сформувавши загальне уявлення про сам стиль життя та чинники його формування, для подальшого вивчення необхідно концептуалізувати зазначений життя соло саме як стиль життя.

1.4. Концептуалізація стилю життя «соло»

Відзначимо, що сам феномен проживання наодинці не є новим: завжди були ті, хто проживає окремо певний період часу. Проживання наодинці як категорію дослідження почали розглядати в контексті вивчення домогосподарств, а саме під час проведення переписів. Так, в перепису Великобританії ті, що проживають наодинці (*living alone*), розглядаються як люди, які проживають на самоті, не проживають з партнером або іншим членом сім'ї, не користуються *house-sharing* (співжиття на одній території) (Wilkinson et al., 2018). За прогнозами кількість тих, які проживають

наодинці, в Великобританії досягне 10,7 мільйона до 2039 році (Office for National Statistics, 2019). Одиночне проживання використовується тут як позначення чисельності домогосподарства, при цьому досить часто в дослідженнях, де мова йде про поодинокі домогосподарства, зустрічається словосполучення «життя соло». Воно замінює одиночне проживання або одиночне домогосподарство, але, як правило, змістовно нічим від них не відрізняється, тобто просто використовується як синонім. Так, в дослідженні 1985 року «Суспільний розвиток, сім'я та самотнє життя: міжнаціональне дослідження» індекс «соло» позначає «відсоток домогосподарств, зайнятих однією людиною (тобто домогосподарств, які складаються з однієї людини)» (Baranwal, & Ram, 1985).

Саме поняття «домогосподарство», найбільш часто згадується в рамках переписів, а також статистичних та економічних звітах, воно визначається як «людина, яка живе наодинці, або група людей (необов'язково пов'язаних), які проживають за однією адресою, які спільно використовують кухонне обладнання і поділяють передпокій, вітальню або їдальню. Домогосподарство може складатися з однієї сім'ї, більш ніж однієї сім'ї або без сімей в разі групи незв'язаних людей» (Sanders, 2019). Тобто розгляд людей, які живуть наодинці, як типу домогосподарств є фактичною фіксацією, що не враховує ні соціальних, ні соціально-психологічних умов і причин його виникнення.

Зростання числа таких домогосподарств привернуло до себе увагу дослідників по всьому світу. Проживання наодинці викликає питання, на які складно відповісти, залишаючись в рамках дослідження тільки домогосподарств. Так, наприклад, у соціологів виникає питання про співвідношення понять «сім'я» і «домогосподарство». Сутність питання полягає в тому, що найчастіше в повсякденному житті ці поняття є взаємозамінними, оскільки сім'я сприймається як та, члени якої живуть під одним дахом. У контексті сімейних відносин проживання наодинці може

позначатися як «позасімейне життя» або ж «постсімейне життя» (Chandler et al., 2004). Такі визначення залишають виключно в рамках сімейної логіки, розділяючи життя на «до», «під час», «після» і, окремо, «поза», але можуть ніяк не співвідноситися з домогосподарствами, оскільки в сучасному світі подружжя не завжди живуть разом.

Чим більше «соціального» присутнє у вивченні проживання наодинці, тим частіше ми бачимо розгляд проживання наодинці як особливої моделі поведінки / образу / стилю життя / життєвого курсу. Проєкт дослідницького центру сім'ї та відносин університету Единбурга (Smith, Wasoff, & Jamieson, 2005) розглядає життя на самоті як життєвий курс і позначає як «життя соло», вказуючи тим самим на соціальну складову цього явища. Дослідники вказують на два важливих для нас аспекти: «життя соло» може бути як життєвим вибором проживання без партнера, так і бути результатом, наприклад, розриву відносин; при цьому такий життєвий курс, незважаючи на його поширеність, як і раніше сприймається як «відхід», «відхилення» від «нормального» сімейного курсу. Однак в дослідженні вказується, що «життя соло» може стати і фундаментом для підтримки близьких відносин і не завжди є «відрізанням» соціальних відносин. Варто відзначити, такий життєвий курс не є постійним і розглядається як такий, якому можна наслідувати, але точно так само можна і змінити (Smith, Wasoff, & Jamieson, 2005). Дослідниці вказують на потребу розведення понять «життя соло», «одинаки» і «соло» – розглядаючи їх відповідно як умови проживання, сімейний стан і статус партнерства. Вони відходять від використання поняття домогосподарств як таких при вивченні життя наодинці, проте бачать проблему плутанини понять, що виникла як наслідок використання їх різними соціальними науками. Вчені приходять до думки про те, що використання «одинак» (single) при описі як домогосподарств, так і в цілому проживання наодинці по суті своїй нічого не дає, так як у Великій Британії «одинак» (single) може означати як певний юридично сімейний

стан, так і навпаки відсутність сімейного стану. Життя наодинці також не може позначатися терміном «одинак» (single) ще й з тієї причини, що життя наодинці може не означати те, що індивід не має партнера або не перебуває в шлюбі, так само «unpartnered» можуть проживати зі своїми батьками, родичами, колегами, знімати квартири з друзями. Виходячи із цих тонкощів визначень, дослідниці приходять до прийняття/використання поняття «життя соло», яке позначає тих, хто проживає наодинці (Jamieson et al., 2009).

Вже згадуваний Е. Кляйненберг також при розгляді життя наодинці бачив у ньому феномен спочатку соціальний і ввів для нього поняття, яке в перекладі звучить як «життя соло», а в оригіналі «going solo». При дослівному перекладі можна чітко побачити метафоричність поняття і сам він швидше використовує «життя соло» як метафору, яка починається від розгляду життя наодинці як окремих домогосподарств (Klinenberg, 2013), але призводить до розгляду одиночного проживання як певного стилю життя. Е. Кляйненберг, визначає «життя соло» як «окреме проживання міського мешканця, що характеризується наявністю персоналізованого життєвого простору (окреме житло), без партнера, дітей та інших родичів, самостійним веденням домогосподарства (ні з ким не поділяє витрати і доходи)» (Klinenberg, 2013). У цьому визначенні ми бачимо кілька значущих характеристик:

1. «життя соло» – життя міського мешканця;
2. «життя соло» – життя повністю економічно самостійне, що виключає, наприклад, феномен сім'ї на відстані.

Одиночне проживання також розглядаються в залежності від вікових когорт. Так, в рамках розгляду того, як змінюються традиційні сім'ї в Британії, до питання визначення одиночного проживання приходять дослідники С. Дункан і М. Філліпс. У своїх роботах автори вказують на те, що життя наодинці часто асоціюється з літніми людьми, чиї

дружини/чоловіки померли або не можуть проживати поза межами будинків для літніх людей або інших закладів з повною соціальною підтримкою (як приклад, хоспіс), але зростання людей, які живуть наодинці, виникає саме за рахунок більш молодих вікових категорій. Автори вказують на те, що ця категорія молодих людей досить часто стереотипно розглядається як невдачливі у взаєминах і які просто не можуть створити подружню пару і, відповідно, звичну нуклеарну сім'ю (тут же автори відзначають, що пояснювальні моделі таких невдач різні). Незважаючи на те, що процеси індивідуалізації все більш глибоко проникають у соціальне життя і сім'я послаблює своє значення, індивіди, які не мають офіційного або неофіційного статусу «перебуває у стосунках», – стереотипно сприймаються як невдахи і в офіційних документах позначаються як «одинк/чка» (single), що все ще має негативну конотацію. Дослідники використовують у цьому випадку поняття «життя соло» як нейтральне і таке, що не має негативного відтінку, і задаються питанням про те, чи може «життя соло» стати усвідомлено обраними способом життя і бути соціально рівним тим, хто живе «парами» (Duncan & Phillips, 2008).

До проблеми стигматизації так само звертається дослідниця і фахівчиня в області самотності в соціальному і психологічному розрізі Белла Депауло. У неї «соло» описується як поняття, що протистоїть «single». Так як «single» може включати будь-кого, хто не перебуває в шлюбі (згідно юридичних визначень різних країн і офіційних документів), має негативну конотацію, Б. Депауло використовує «соло». Наводячи статистику, згідно з якою люди, які проживають наодинці, становлять понад третину всіх людей в США, що не перебувають у шлюбі, Б. Депауло вказує на труднощі «життя соло» в світі «couplist» (людей, які живуть парами), мова йде про дискримінацію та стигматизацію (Unmarried Equality, 2018).

Повертаючись до вікової категорії при вивченні індивідів, що проживають наодинці, К. Гартвейт також вказує на молодих людей при визначенні «життя соло». Вона говорить про «життя соло» як про привілейований спосіб життя молодих фахівців, які можуть собі дозволити вибрати одиночне проживання (Garthwaite, 2012). Характеристика привілейованості виходить з того, що дозволити собі проживання на самоті можуть переважно економічно самодостатні індивіди, які в змозі не тільки оплачувати комунальні послуги, але і повністю самостійно забезпечувати свій побут.

Ми бачимо, що визначення «життя соло» в цілому виявляються близькі один до одного, але все ж мають деякі відмінності. Спільними для представлених визначень є соціальна обумовленість феномену, всі вони, так чи інакше, розглядають «життя соло» як стиль, спосіб або стратегію життя. Велика частина визначень вказує на «молодість» як вікову характеристику наслідувачів стилю, а також вказують на появу поняття на противагу стереотипному і негативно забарвленого «одинак/чка».

Крім вже розглянутої нами плутанини понять, які стосуються безпосередньо «життя соло», виникає проблема із суміжними поняттями. При дослідженні необхідно враховувати, що явище «життя соло» стикається з поняттями самотності (*lonely, loneliness*); при дослідженні сімей і близькості ми неминуче стикаємося з поняттями стосунки на відстані, життя окремо разом (*living apart together*), ніколи не мати партнера (*never partnered*), ніколи не одружені (*never married*), поліамурність (*polyamory*) та інше. В юриспруденції ми знаходимо статус одинак (*single*), про який ми вже говорили, однак використовується він і в інших напрямках досліджень. Окремо розглядаються такі поняття, як сінгілізм (*singlism*) та сологамія (*sologamy*). Всі вони здаються близькими, але при цьому необхідно чітко розмежовувати ці поняття, для уникнення неточностей і невідповідностей, які можуть виникнути при дослідженні кожного з них.

У психології, дослідженнях здоров'я і соціальній історії, а також філософії при вивченні людей, що проживають наодинці, ми бачимо найбільш часте вживання понять самотній (lonely) – як характеристики індивіда, самотність (loneliness) – як стан індивіда, і соціальна ізоляція. Всі ці поняття поширені в публічному дискурсі і часто використовуються в повсякденному дискурсі: журналісти, науковці та медичні працівники часто об'єднують життя наодинці, самотність та ізоляцію, і в результаті виникає широко поширена плутанина щодо кожного стану. У соціологічному аспекті вивчення самотності необхідно розглядати логічний зв'язок самотності і аномії, що відома з соціології Е. Дюркгейма. Тут мова йде про самотність як втрату соціальних зав'язків через падіння ціннісної системи координат та свого роду розрив з групами. З точки зору «життя соло» аномію можна розглядати як одну з причин не усвідомленого вибору життя наодинці.

Іншим терміном, який варто відокремити від життя «соло» є соціальна ізоляція. Соціальну ізоляцію розглядають як відсторонення індивіда або соціальної групи від інших соціальних груп. Тобто за змістом соціальна ізоляція – це скорочення соціальних контактів, звуження кола спілкування і взаємодій між індивідами, вона може бути як вимушеною, так і добровільною, але для нас основною характеристикою є саме звуження соціальних мереж індивіда, що і розділяє соціальну ізоляцію і «життя соло». Уже згаданий нами Е. Кляйненберг, розглядаючи поєднання феноменів соціальної ізоляції, самотності і життя соло, говорить про те, що це три різних стани, і перебування в одному з них не означає присутності двох інших. У своєму дослідженні він звернув увагу на кореляцію не типових уявлень про самотність: так, серед проведених 300 інтерв'ю з представниками «життя соло» серед американців у багатьох говорили про те, що «ніщо не викликає більшого почуття самотності, ніж проживання в поганому шлюбі». Також Е. Кляйненберг говорить про те, що ті, хто

проживає на самоті, частіше зустрічаються з друзями і ведуть більш активне соціальне життя (волонтерство, участь в громадських організаціях та інше) (Klinenberg, 2016).

Говорячи ж про категорії самотності, то це поняття також розглядають і, відповідно, визначають по-різному: як конфлікт бажаної і існуючої кількості і якості соціальних зв'язків; відсутність сильних емоційних зв'язків (Smith & Victor, 2018), іноді самотність прирівнюють до соціальної ізоляції, але, як правило, самотність – це категорія психологічна, заснована на внутрішніх відчуттях і переживаннях індивіда. Соціальна ізоляція – це категорія соціально-психологічна, яка розглядає кількість і якість соціальних зв'язків і задоволеність ними індивіда.

Крім зіткнення життя соло з поняттями самотності і соціальної ізоляції, життя наодинці також невідривно супроводжується поняттями з області вивчення сімей. Так, найбільше зіткнення можна спостерігати з поняттям «довічні одинаки» (lifelong singles), також позначаються як «ніколи не мали стосунків» (never partnered) або ж «постійні одинаки» (permanently single). Вони визначаються як «особи, які не вступили до основоположного партнерства (шлюбу або співжиття) у віці до 40 років» (Bellani et al., 2017). Дана категорія знову ж таки не відображає соціального контексту, формально фіксуючи історію сімейних статусів індивідів. Окремі питання викликає вікове обмеження даної категорії і відображає більше проблему близькості й інтимності взаємин, ніяк не пов'язану з одиночним проживанням – з одного боку. З іншого боку, дослідження одиночного проживання в середньому віці розглядають два шляхи до одиночного проживання – «не маючи досвіду співжиття» і «маючи досвід співжиття». На підставі такого поділу, знову ж за формальними ознаками, будується свого роду класифікація «життя соло»:

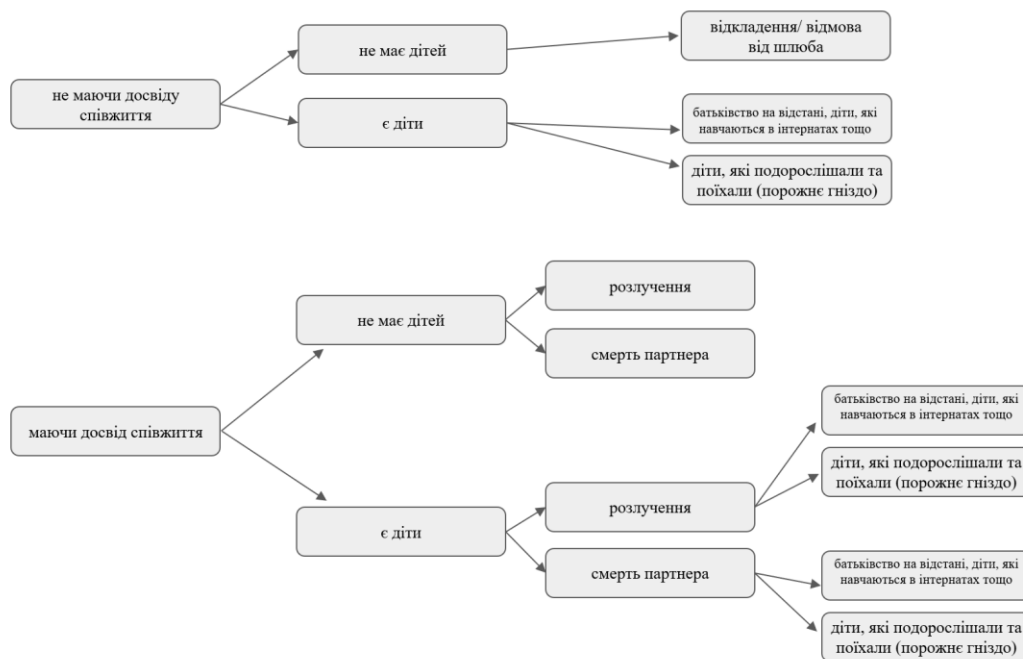

Рис. 1.2. Класифікація «життя соло» (Demey et al., 2013)

Зі схеми ми бачимо, що до життя наодинці можуть призвести різні шляхи: відкладення шлюбу, розлучення, смерть партнера, діти, що подорослішали, або батьківство на відстані. Проте ця схема не включає варіанту наявності романтичних стосунків на відстані, які також доволі часто розглядають у контексті життя соло.

Проблема близькості й інтимності в зв'язці з життям наодинці виникає тоді, коли ми звертаємося до досить поширеної форми відносин: стосунки на відстані. Проблема виходить з того, що дослідники не можуть чітко співвіднести формальні статуси (холостяк, неодружений, довічний одинак) і стосунки на відстані. Про те, якими бувають стосунки на відстані, каже литовська дослідниця І. Юркан-Хобейн, додатковою проблемою таких стосунків є те, що проблема підтримки цих відносин фактично замовчується (Jurkane-Hobein, 2015). Тісно пов'язане з поняттям життя наодинці – поняття «сінглізм», його ввела американська дослідниця Б. Депауло. Вона визначає його як стереотипізацію, стигматизацію і дискримінацію людей, які не перебувають у шлюбі. У своїх роботах автор

відстоює ідею того, що нерівність одиноких людей по відношенню до сімейних несправедливо замовчується (Gross, 2015).

У засадах поданих основних понять, які найчастіше використовуються як взаємозамінні і синонімічні, лежить життя наодинці. Однак різниця представлених понять полягає у сферах застосування і області дослідження. Так, поодинокі домогосподарства використовуються в економіці, статистиці і демографії, формально фіксуючи їх кількість. Самотність використовується в психології для позначення внутрішнього самовідчуття і силі емоційних зв'язків. «Одинак/чка» – відображає офіційний сімейний статус в офіційних документах і використовується в юриспруденції. «Життя соло» використовується в соціальних науках для опису індивідів, які свідомо вибрали проживання на самоті і їх практик.

При цьому «життя соло» включає в себе поняття поодинокого домогосподарства і статус «одинак» (проблема полягає в тому, що залишається нерозглянутим співвідношення понять «одинак» і відносин на відстані – індивід, що перебуває у відносинах на відстані, формально все ще вважається «одинаком», але по факту – ні).

Рис.1.3. Розмежування термінів, що позначають життя наодинці в різних областях дослідження

При цьому «життя соло» не включає в себе категорію «самотній». Розглядаючи «життя соло» в співвідношенні з суміжними поняттями ми можемо виділити три основні поля, в яких вони можуть розглядатися і

визначаємо «життя соло» як категорію, яка може перебувати і досліджуватися в рамках різних областей, але сама вона перебуває на їх перетині. Так, ми виділяємо поодинокі домогосподарства, сімейні / інтимні взаємини і соціальні зв'язки.

З наведеного вище ми бачимо, що категорія «життя соло» являє собою комплексне поняття, що поєднує в собі елементи понять з інших областей вивчення, але ними не обмежується. Якщо в економіці вивчення тих, хто живе наодинці, полягає в розгляді структури доходів / витрат домогосподарств, вивченні споживчої поведінки; в психології – у вивченні психічного стану індивідів і їх адаптивних здібностей; в юриспруденції – в розгляді прав і свобод індивідів, які проживають наодинці, то соціологія розглядає життя наодинці, виводячи на рівень соціального сприйняття / взаємодії, включаючи в себе сукупність всіх перерахованих вище аспектів.

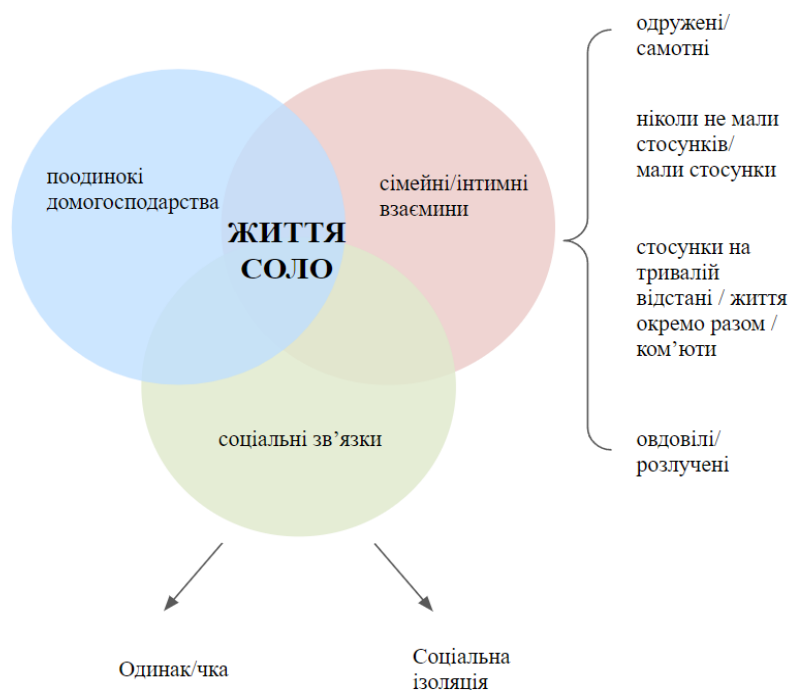

Рис. 1.4. Життя «соло» та суміжні поняття: взаємоперетин та основні характеристики

Тож попри складнощі плутаниці понять, смислових перетинів та іншого, важливим у контексті даної роботи є виокремлення саме

соціологічного розуміння проживання наодинці та конкретизація категорії людей, які репрезентують таке життя як певний стиль.

Отже, в вищенаведеного ми можемо зробити висновок, що проживання наодинці у сучасному світі може бути не просто характеристикою індивіда, а бути сформованим зовнішніми умовами набором практик, дій, виборів, ціннісних установок. Так, розвиток технологій надає можливості вести побут самотійно та не бути виключеним з соціальних комунікацій, перебуваючи наодинці, створюється комунікативна модель, де наявність іншого фізично поряд не є обов'язковою, більш того, комунікація без гаджету як посередника стає важкою для індивідів; трансформація уявлень про сім'ю формує у індивідів образ власної родини як не обов'язковий, а романтичних стосунків – таких, що важко сформувані та втримати довго; розвиток ринкової економіки та логіки змушує індивідів присвячувати роботі основну частину часу, що виснажує та відбирає час та ресурси на реалізацію індивідів в інших сферах життя; зміна в сприйнятті просторових рамок робить власну оселю майже не єдиним осередком приватності; міграційні процеси та людські катастрофи роблять життя непередбачуваним. В цих умовах індивіди приймають рішення нести відповідальність тільки за себе та обирають проживати наодинці як стиль життя.

Життя «соло» – стиль життя індивідів, які віддають перевагу проживанню наодинці, не мають офіційного закріпленого статусу партнерства (або мають його лише де юре), не мають партнера (інтимного партнера – з метою розвитку стосунків (співмешкання, шлюбу), самотійно утримують домогосподарство, є кар'єрно орієнтованими та здатними до самотійного ведення побуту.

Цей стиль життя більшою мірою притаманний віковій групі 18-45 років, проте не обмежується нею; до цього стилю життя відносяться ті, хто

не має дітей або ті, хто має вже дорослих, самостійних дітей (таких, що живуть окремо або здатні вести побут незалежно від батьків).

Попри те, що такий стиль життя сформований переліком певних зазначених зовнішніх факторів, на нього має вплив соціокультурне середовище (як власне на будь-який стиль життя), тож для повного розуміння феномену необхідно розглядати його прояви у різних соціокультурних середовищах.

Висновки до розділу 1.

1. Витоки формування відносно нового для пострадянських просторів та вже популярного на Заході стилю життя «соло» ми вбачаємо в процесі індивідуалізації суспільства, що розвивається. За умов індивідуалізації індивіди звільнені від традиційних рамок та норм існування, але нові рамки та умови їм надаються лише умовно, питання досягнення умовних ідеалів та стандартів життя покладається виключно на самих індивідів. Руйнується уявлення про усталені стратегії життя, а індивідам надається численний вибір при будівництві власної стратегії, проте такі стратегії будуються на постійному самопізнанні та самовдосконаленні індивідів. Немає визначеності в питаннях сім'ї, немає примусу, але нема й інструкцій, в той же час сім'я поступається індивіду в тому, що тепер не вона, а індивід є основною одиницею суспільства. Єдине, у чому індивід впевнений у таких умовах, – це в тому, що йому необхідна робота (що також не є осередком спокою через надзвичайну мінливість ринку). Тож, так, індивід може надавати більшу перевагу в житті кар'єрним питанням, ніж питанням створення сім'ї.

2. У сучасному (пост)модерному світі життя індивіда проходить у постійній саморефлексії, із прагненням до задоволення власних потреб та реалізації власного потенціалу. Усе це може провокувати до формування

нових все більш індивідуалізованих стилів життя, одним з таких стилів життя є стиль життя «соло». У рамках даної роботи стиль життя розглядається як сукупність практик, дій, виборів, рішень, суджень – поведінка індивіда в рамках певного нормативного загально прийнятого поля, що сформована цінностями, культурою, звичками, традиціями, демографічним станом, економічною ситуацією та іншими зовнішніми факторами – з одного боку, та внутрішніми, особистісними факторами – з іншого. Основні глобальні зовнішні фактори формування стилю життя «соло», це: цифрові технології, зміна уявлень про сім'ю, ринкова економіка та капіталістичний устрій життя, зменшення можливостей для приватності, посилення ролі економіки, міграція, людські катастрофи.

3. За перелічених умов індивіди опиняються в такій соціальній ситуації: робота не гарантована, короткострокова, потребує постійного докладання не тільки інтелектуальних та/або фізичних сил, а й емоційних. Задля збереження своєї роботи необхідно постійно оновлювати та вдосконалювати професійні навички через зростання конкуренції; стираються звичні усталені рамки: просторові, часові, сімейні; логіці ринку підкорюється не тільки економічна сфера, а також сфера емоцій та почуттів; відповідальність за вибір, що необхідно робити кожного дня, несе виключно сам індивід; невпевненість у майбутньому – все це призводить до появи стилю життя «соло».

4. При дослідженні життя «соло» виникає проблема самого визначення «життя соло» як стилю життя та відокремлення його від суміжних понять, які також активно досліджуються в рамках соціально гуманітарних наук. Так, стиль життя «соло» відокремлюється від понять самотності (це психологічний стан, який може виникати як у носіїв стилю життя «соло», так і у інших), ізоляції (оскільки ізоляція позначає звуження кола соціальних контактів, проте це не є синонімом чи характеристикою стилю життя соло), поодиноких домогосподарств (оскільки це лише одна з

характеристик стилю життя «соло»). Стиль життя «соло» – це перетин життя наодинці та відсутності сталого партнера із метою створення сім'ї у найближчій перспективі. Тож ставлення до романтичних стосунків також відіграє вагомий роль у стилі життя «соло», саме тому він відокремлений від понять стосунків на відстані – як таких, проте не виключає їх у форматі ситуативних стосунків.

5. Стиль життя «соло» – це проживання наодинці, яке сприймається індивідом не як примус, а як власний вибір на користь власного комфорту (хоча передумови такого проживання могли складатися як вимушені).

Як і будь-який стиль життя, стиль життя «соло» формується не тільки під впливом глобальних тенденцій та, за перелічених вище факторів, він також має свою соціокультурну специфіку в різних регіонах та країнах. Також має численну кількість проявів та локальні вчені розглядають, номінують та досліджують його по-різному. Оскільки в Україні таких досліджень ще не було проведено як таких, та дослідження життя «соло» є новою категорією, важливо розуміти, як саме воно вже досліджується, які має особливості, як називаються. Такий розгляд стане фундаментом для розробки стратегії дослідження стилю життя «соло» в Україні.

РОЗДІЛ 2. СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО»: СОЦІОКУЛЬТУРНИЙ КОНТЕКСТ

(Методологічні особливості дослідження та соціокультурна специфіка формування та реалізації стилю життя соло)

Попри всі глобалізаційні тенденції, світові тренди та інші явища, які «об'єднують» суспільство та, нібито, стирають межі між різними країнами, націями, етносами та культурами, кожен регіон має свою соціокультурну специфіку. Це явище розглядають безліч дослідників з різних точок зору: політичних режимів, культур та цінностей. Саме на ціннісних відмінностях базується більшість теорій, що розглядають культурні відмінності: теорія культури Клакхона та Стродтбека гуртувалася навколо ціннісних орієнтацій і була спрямована на визначення домінуючи системі цінностей в тому чи іншому суспільстві; психолог М. Рокіч запропонував перелік цінностей, ґрунтуючись на психологічній концепції Алпорта і Вернона (1931р.), що базується на 6 аспектах культури (економіка, політика, етика, мистецтво, наука і релігія); Ф. Тромпенаарс в 1986 році адаптував ціннісну модель Парсонса-Шіле про основні культурні дилеми та приєднав до них вимір локусу контролю і тимчасової перспективи, сформувавши таким чином власну модель крос-культурного виміру цінностей, яка включала в себе: універсалізм / партикуляризм, універсалізм / колективізм, досягнення / приписування, нейтральність / афективність, специфічність / диффузність, відносини людини і часу і людини і природи; Г. Гофстеде в 1980 році, виходячи з уявлень про модель культури подібної Клакхону, пропонує такі виміри цінностей: дистанція до влади, уникнення невизначеності, індивідуалізм-колективізм, маскуліність-фемінність, довгострокова / короткострокова орієнтація, потурання бажанням / самовладання. Дослідники Р. Інглхарт та К. Вельцель у своїй роботі «Модернізація, культурні зміни та демократія» казали про те, що, незважаючи на суспільний соціально-економічний розвиток, культурні

традиції (спадщина протестантизму, конфуціанства, комуністичної ідеології тощо) накладають на існуючий у суспільстві світогляд певний відбиток. Історія певного суспільства зберігає своє значення, а ціннісні орієнтації є перш за все продуктом взаємодії двох сил: рушійної модернізації та стримуючої традиції (Inglehart, 2010).

Теорія переходу від «матеріалізму» до «постматеріалізму» Р. Інглхарта каже про те, що за мірою соціально-економічного розвитку країн суспільства тяжіють до цінностей самореалізації та секуляризації. У 1997 році в своїй роботі «Модернізація та постмодернізація: культурні, економічні та політичні зміни в 43 суспільствах» розглядаючи історію розвитку суспільств з точки зору антропології, автор наголошує на тому, що суспільства трансформувалися в напрямку від цінностей виживання до цінностей самовираження. Такий рух став можливим саме через розвиток науки та всіх сфер діяльності від агропромисловості до медицини, що зробило економічну складову із самоцілі для виживання інструментом підтримки добробуту. Коли задоволення вітальних потреб перестає бути проблемою, з'являється вільний час та певна свобода – простір для самовираження, самореалізації тощо. Р. Інглхарт називав це гіпотезою дефіциту, коли реалізація певних потреб вищого (за Маслоу) порядку можлива лише за умов відсутності дефіциту для реалізації базових потреб – це що стосується суспільного рівня концепції постматеріалізму. Для розгляду індивідуального рівня Р. Інглхартом запропонована гіпотеза соціалізації, сутність якої полягає в тому, що на індивідуальному рівні ціннісні орієнтації та схильність до цінностей самовираження формується в процесі соціалізації. Коли в підлітковому віці в дитини була можливість брати участь у дебатах, висловлювати свою думку тощо, більша ймовірність того, що вона не буде схильна до, наприклад, конформізму. Саме завдяки цим двом рухам, вираженим у гіпотезах, і відбувається розвиток суспільства в напрямку постматеріалізму. Теорія

постматеріалізму спирається на емпіричні дані Світового дослідження цінностей, де дослідники розглядають суспільний ціннісний зріз у просторі та часі. Так була створена мапа світових цінностей, на якій дослідники розташували країни за параметрами цінностей виживання-самовираження та традиційності - секулярно-раціональності. Як вже відзначалося раніше, Р. Інглхарт та його колега дослідник К. Вельцель розуміли утопічність теорії, де суспільства розвиваються виключно за логікою сходження до самовираження, оскільки у світі не вирішується проблема голоду, продовжують виникати нові війни тощо. Тому вони наголошували на тому, що на противагу розвитку існує **стримуюча сила традиції**. І в контексті даної роботи нас цікавить саме вплив того, що автори назвали **«стримуючою силою традиції»**, на формування стилів життя та можливість і особливості формування певних стилів життя у певних соціокультурних умовах. Стиль життя – це не завжди вільний вибір, він так чи інакше залежить від перелічених соціальних, економічних та культурних зовнішніх факторів (окремо на нього впливають і внутрішні фактори, що перелічені в попередньому розділі). Коли ми кажемо про стиль життя «соло» – ми розглядаємо його як феномен, що виник внаслідок глобальних трендів, які впливають на різні культури різною мірою. У цьому розділі ми розглянемо:

- як саме досліджують цю та суміжні до цієї категорії (за ознакою проживання наодинці та/або відсутності та інтенції до створення романтичних стосунків та сім'ї) людей у різних регіонах світу;
- який саме відбиток залишає на цьому стилі життя соціокультурне середовище;
- який умовний регіон (чи кластер країн) лідирує за кількістю представників життя соло та чи продовжується ця тенденція;
- яке ставлення до представників цього стилю життя в суспільстві на різних рівнях;

- чи враховує влада цю категорію людей при впровадженні своїх соціальних політик щодо підтримки та адаптації цієї категорії людей.

Зауважимо, що на даному етапі дослідження ми не можемо стверджувати, що існує чітка та простежувана кореляція між стилем життя «соло» та тяжінням до цінностей самовираження в інтерпретації зазначеної теорії, оскільки категорія стилю життя «соло» є нами окресленою та визначеною, але ще не вивченою емпірично (кількісними методами), проте ми передбачаємо наявність зв'язку або принаймні наявність співпадінь.

2.1. Гносеологічні можливості використання статистики при дослідженні стилю життя «соло»

При розгляді життя соло основним інструментом статистичного вимірювання, який є доступним нам на даному етапі дослідження, є кількість та характеристики домогосподарств, які складаються з однієї особи. Такий поверхневий розгляд має певні обмеження, оскільки різні дослідження визначають такі домогосподарства різним чином. Так, дослідження можуть розглядати домогосподарство з однієї людини як самостійне проживання в житловому приміщенні або ж можуть розглядати його як самостійне ведення побуту, наприклад, у «ко-лівінгу» (форма співмешкання). Дослідження можуть фіксувати дані реєстрацій у певному помешканні, а можуть фіксувати фактичне проживання. Тобто де-юре людина може проживати в домогосподарстві, що складається тільки з неї, а де-факто проживати не сама. Також відсоток може нараховуватись відносно загальної кількості домогосподарств, а може – відносно загальних умов проживання популяції. Таким чином, домогосподарства, що складаються з однієї людини, є лише опосередкованим показником життя соло, проте можуть надати загальну картину, яка може стати підґрунтям для більш детального розгляду. Також варто відзначити, що не всі, хто живе сам, – представники життя соло та не абсолютно всі представники життя соло живуть самі.

Отже, використовуючи дані статистичних та демографічних досліджень⁹ – ми розглянемо загальні дані щодо кількості домогосподарств, що складаються з однієї людини, у деяких країнах світу.

На основі зазначених даних нами було створено мапу, яка відображає кількість поодиноких домогосподарств (рис.2.1.)

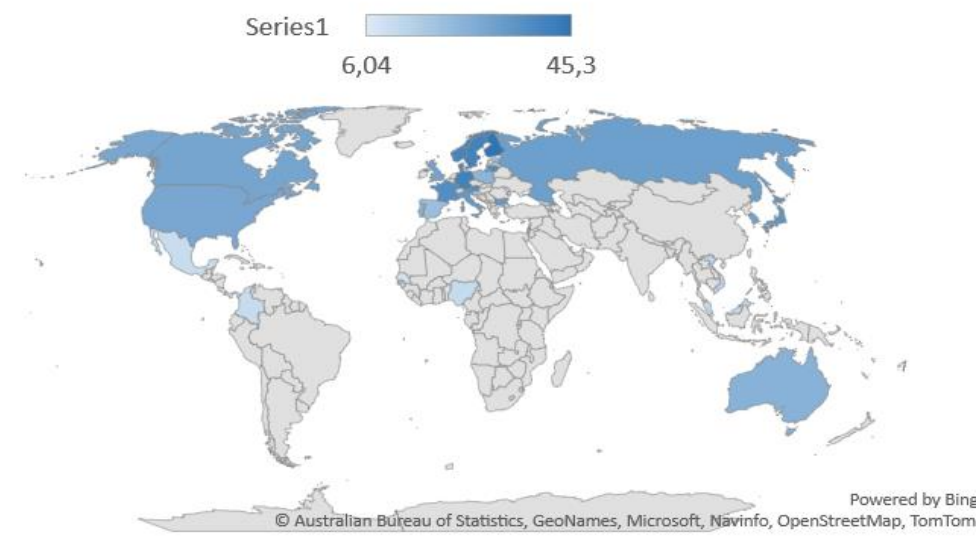

Рис. 2.1. Кількість домогосподарств, що складаються з однієї людини, у деяких країнах світу - на основі статистичних даних (2018-2021 рр.)

Ми бачимо, що кількість домогосподарств, що складаються з однієї людини сягає 45,3%, найбільша кількість таких домогосподарств перебуває у Північній Європі (Норвегія - 40%; Швеція - 40,7%; Фінляндія - 45,3%), проте досить велика кількість також перебуває на території Північної Америки (Канада - 29,3%; Сполучені Штати Америки - 28,5%) та Австралії (25%). Також велика кількість поодиноких домогосподарств перебуває на територіях Східної Азії (Японія - 34,6%; Південна Корея - 30,2%)¹⁰. Менша

⁹ Statistics Canada, Census of Population, 2021; United States Census Bureau, 2021; United Kingdom, United Nations Economic Commission for Europe, UNECE Statistical Database, 2019; France, Institut national de la statistique et des études économiques, 2018; Italy, Istituto Nazionale di Statistica (Istat), 2021; Germany, Statistisches Bundesamt, 2020; Statistics Bureau of Japan, Statistical Handbook of Japan, 2015; Statistics Finland, 2020; Statistics Sweden, 2021; Statistics Norway, 2021; Statistics Denmark, StatBank, 2021; Statistics Austria, 2021; South Korea, Statistics Korea, 2019; Australia Bureau of Statistics, 2016; Statistics Latvia, 2021; Statistics Lithuania, 2019; Eurostat Estonia, 2023; Eurostat, Poland, 2019; National Institute of Statistics, Spain, 2020[#]; Census of Population, Portugal 2021; Our World in Data, 2019; UNECE, 2019; Department of Statistics Malaysia, 2020, та ін.

¹⁰ Відсотки відносно загальної кількості домогосподарств.

кількість домогосподарств, які складаються з однієї людини, спостерігається в Африці (Малаві - 6,45%; Нігерія - 11,51%; Бурунді - 6,04%), Південній Америці (Мексика - 10,8%; Колумбія - 11,13%). У Східній Європі цей відсоток варіюється від 17,6% (Латвія) до 38,3% (Литва). Таким чином, розподіл домогосподарств, що складаються з однієї людини, умовно відповідає певному регіональному розподілу - малий відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини, характерний африканським країнам, а також країнам Південної Азії (В'єтнам) – ці регіони вважаються менш розвиненими та такими, де більш вкорінені традиції. Великий відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини, більш притаманний регіонам, що вважаються більш розвиненими, - Північна Європа, Північна Америка, Східна Азія.

Якщо розглядати кількість домогосподарств не у просторовому, а у часовому розрізі, то (розглядаючи лідируючий за кількістю домогосподарств, які складаються з однієї людини, регіон – Європу, зокрема Північну) ми бачимо, якими темпами відбувалося це зростання (рис.2.2.).

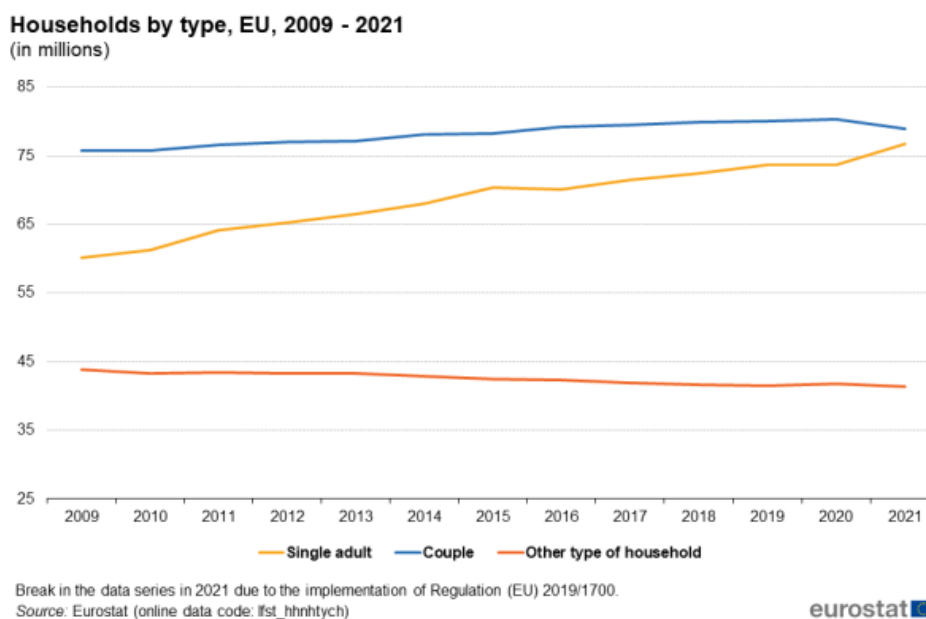

Рис. 2.2. Домогосподарства за типом, Європейський Союз, 2009-2021
(Eurostat, 2021)

Домогосподарства, що складаються з однієї дорослої людини, – категорія домогосподарств, яка найбільш динамічно зростає – понад 15 мільйонів за період дослідження, в той час, коли зростання кількості інших типів домогосподарств коливається у межах п'яти мільйонів. Також цікавим спостереженням є те, що кількість домогосподарств, які складаються з двох людей, почала спадати з 2020 року, а кількість домогосподарств з однієї людини мала різке зростання з того ж періоду, попри те, що це період жорстких протиепідемічних обмежень.

Розглядаючи таку динаміку з іншої точки зору (з точки зору середньої кількості мешканців домогосподарства) ми побачимо спад середньої кількості мешканців не тільки в країнах Північної Європи, але й у країнах Південної Європи (Іспанія, Італія) та Східної Європи (Польща, Естонія, Латвія), тобто тенденція має загальний для всього регіону характер, а за темпами зростання (не за кількістю) лідирують Південні та Східні частини (рис.2.3).

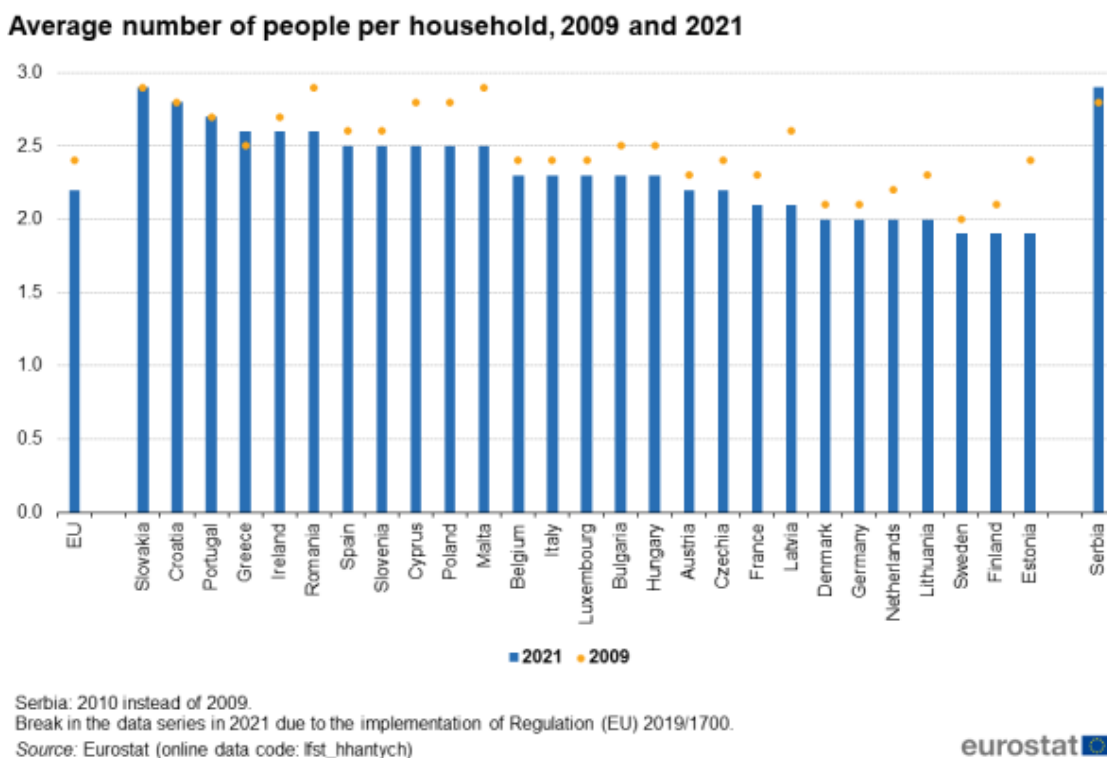

Рис. 2.3. Середня кількість людей в домогосподарстві, 2009 та 2021, Європейський Союз (Eurostat, 2021)

Такий умовний регіональний розподіл певною мірою відповідає розподілу за вже зазначеною мапою світових цінностей як територіально, так і у часовому розрізі. Аби проаналізувати не тільки кількісний, але і якісний склад таких домогосподарств, ми розглянемо спільну базу даних Світового дослідження цінностей та Європейського дослідження цінностей (EVS/WVS, 2022). Аналіз даних відбувався за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS Statistics 26, масив було зважено, значущість розбіжностей, представлених надалі, значуща на 1% рівні.

Отже, на основі зазначених даних ми створили мапу, аналогічну мапі на основі статистичних даних. Важливо відзначити наступне.

1. На відміну від розгляду статистичних даних щодо складу домогосподарств, дані з наступної мапи розраховані не відносно кількості домогосподарств, а відносно популяції, тобто вираховується не кількість поодиноких домогосподарств серед загальної кількості домогосподарств у певній країні, а кількість людей, які проживають у домогосподарстві, що складається з однієї людини, серед опитаних. Це обумовлює кількісну різницю між відсотками: відсоток людей, які проживають наодинці, від загальної кількості опитаних буде меншим за відсоток домогосподарств, оскільки кількість домогосподарств менша, ніж кількість людей.

2. Такий вимір кількості людей, які проживають наодинці, також має певні обмеження, оскільки відповідь на питання «Включаючи Вас та дітей, скільки людей проживають у цьому домогосподарстві?» передбачає однозначність у визначенні поняття «домогосподарство». Проте люди можуть визначати домогосподарство для себе різним чином: проживання із кимось на одній площині або ж ведення побуту, тобто фактично люди можуть проживати в одному приміщенні, але не розділяти побут, та вважати себе окремими домогосподарствами, тому що об'єднує їх лише приміщення. З іншого боку, люди можуть вважати саме приміщення як визначальну категорію домогосподарства, тож не вважати себе окремим

домогосподарством, якщо приміщення єдине, що їх об'єднує. Це обмеження буде нами враховано при побудові інструментарію власного дослідження та при аналізі досліджень, що вже існують.

3. Загальний віковий розподіл відображає рисунок 2.4, з нього ми бачимо, що на вікову категорію 24-65 припадає 56,4% випадків, тобто трохи менше половини випадків сукупно припадають на вік молодший за 24 роки (7,8%) та на вік старший за 64 роки (35,8% відповідно).

Рис. 2.4. Віковий розподіл домогосподарств, що складаються з однієї людини (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset)

Мапа, що представлена на основі даних досліджень цінностей (рис.2.5), сформована за віковим поділом 18-64 роки, оскільки ця вікова категорія більше відповідає тематиці нашого дослідження, а саме дослідженню стилю життя. Але маємо зазначити, що такий вибір значно впливає на розподіл, оскільки вагома частина людей, які проживають наодинці, належать до старшої вікової категорії. Проте це більшою мірою пов'язано зі смертю партнера, неготовністю у літньому віці до зміни місця проживання, медичними показниками та іншим, що відноситься до вимушеного проживання наодинці особистісного характеру.

Отже, враховуючи всі перелічені обмеження, розглянемо мапу та загальний розподіл людей, які проживають у домогосподарстві, що складається з однієї людини, по країнах та регіонах. На рисунку 5 ми

бачимо, що дійсно відсоток людей, які проживають у домогосподарстві з однієї людини, значно менший за відсоток серед домогосподарств, як і очікувалось. Важливим тут є те, що майже всюди зберігається пропорційність, тобто як серед поодиноких домогосподарств, так і серед людей, що проживають у поодиноких домогосподарствах, найвищий відсоток спостерігається в Північній Європі та Північній Америці. Проте ми можемо побачити деякі розбіжності, наприклад, у випадку зі Східною Азією, які ми розглянемо пізніше.

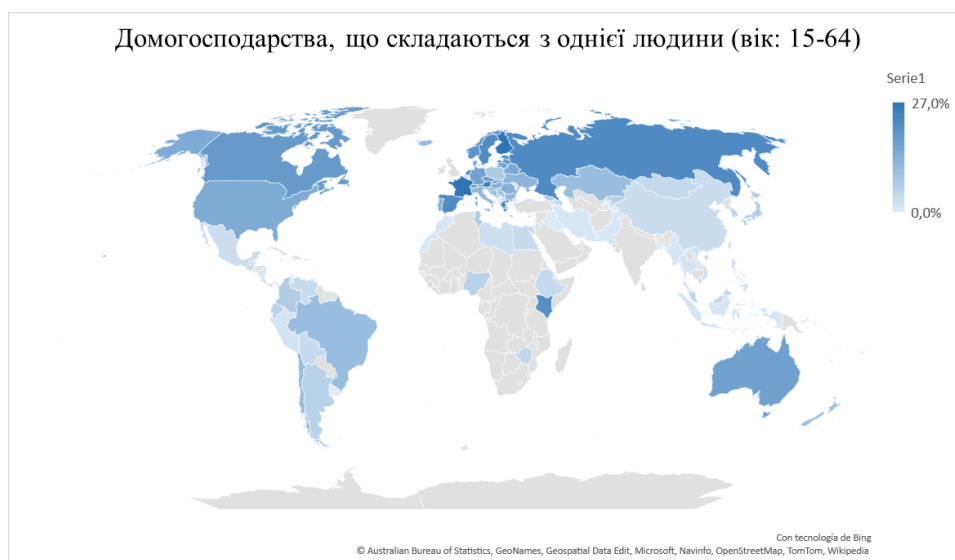

Рис. 2.5. Домогосподарства, що складаються з однієї людини (вік 15-64)
(Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset)

Кількість людей, які проживають наодинці, не перевищує 27% (Фінляндія). Серед країн, в яких найбільше людей проживають наодинці, можна знайти не тільки країни з наведених регіонів, але й Грецію (22,5%), Іспанію (21,8%), Кенію (20,8%), Естонію (20,7%), тобто представників майже усіх інших регіонів. Такі випадки не суперечать загальним регіональним тенденціям, оскільки випадки поодинокі, але відображають тенденцію до поширення тенденції зростання поодиноких домогосподарств у світі. З іншого боку, ми бачимо, що у Східній Азії відсоток людей, які проживають самотійно, значно менший за статистично представлений відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини. Це зумовлено

насамперед першим обмеженням, що нами описане: така різниця між відсотком людей, що живуть у домогосподарствах самотійно, та господарствами з однієї людини різниться так значно тому, що на противагу одній людині в домогосподарстві стає п'ятеро людей (це умовна кількість) у домогосподарствах традиційних для територій Східної Азії. Проте саме зростання кількості домогосподарств, що складаються з однієї людини, привертає увагу дослідників цього регіону через стрімкість зростання та чисельність населення, не відносну (відсоткову), а фактичну. Наприклад, третина домогосподарств Південної Кореї складається з однієї людини, це 7,17 мільйона південнокорейців (Ho-Jeong, 2022). У відсотковому співвідношенні до кількості населення Кореї – це не так багато (~13%), але фактично – це велика кількість людей. По-друге, це авжеж зумовлено особливостями вибірки дослідження.

Отже, у рамках цього підрозділу ми будемо брати до уваги обидва показники та орієнтуватись на розподіл мапи Інглхарта-Вельцеля останньої хвилі дослідження задля розгляду окремих кластерів країн (рис. 2.6). Ми бачимо, що країни, які мають більший відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини, та людей, які проживають у домогосподарстві самі, на мапі розміщені ближче до цінностей самовираження та мають високі показники секулярно-раціональних цінностей. Найбільш високі показники за двома шкалами мають країни протестантської Європи (більшість з яких територіально належить до Північної Європи) та англомовні (Північна Америка, Канада, Австралія, Нова Зеландія) та відповідають найбільш високим показникам проживання соло.

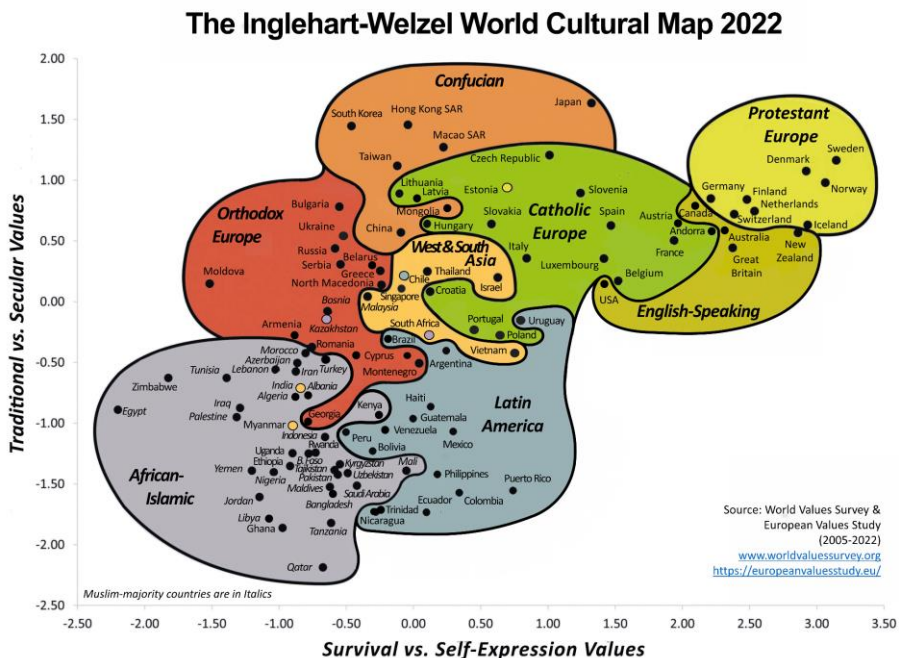

Рис. 2.6. Світова мапа культурних цінностей Інглхарта-Вельцеля 2022

Наступним кроком ми розглянемо окремо ці кластери у розрізі проживання наодинці (у домогосподарстві, що складається з однієї людини, за самовизначенням респондентів дослідження). Першими ми розглянемо два об'єднані кластери країн (об'єднані задля зменшення кількості одиниць, що розглядаються на підставі близькості ціннісних орієнтацій, близької кількості досліджуваної категорії людей та територіальності) - англомовні та країни протестантської Європи (рис.2.7).

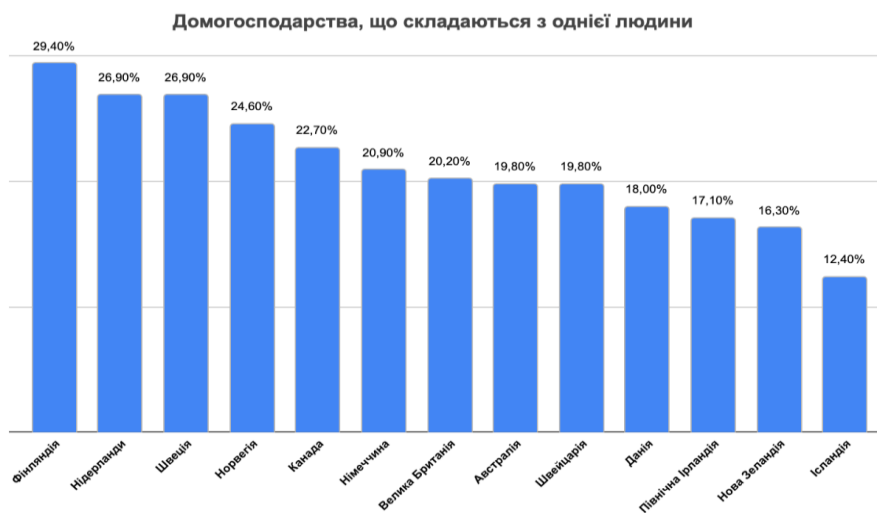

Рис. 2.7. Відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset).

Найбільший показник кількості домогосподарств, які складаються з однієї особи, характерні для скандинавських країн. Майже 30% проживають наодинці в Фінляндії, Нідерландах. Серед респондентів дослідження 25% проживають самотійно в Швеції та Норвегії. Менше 20% в Швейцарії, Данії, Північній Ірландії, Новій Зеландії та Ісландії. Однією з важливих для подальшого дослідження характеристик є вікові категорії представників поодиноких домогосподарств та їхній сімейний стан. Так, дані демонструють, що переважна кількість досліджуваної категорії перебуває в старших вікових групах (так, на вік 55 років та старше припадає 51,8% випадків), на вік 35-54 років припадає 24,7%, а на молодший вік припадає 23,3%. На рисунку 2.8. ми бачимо розподіл за сімейним станом та віком, показовими для нас є такі спостереження: кількість людей, які мають партнера, але живуть у домогосподарстві самотійно, у всіх вікових категоріях приблизно однакова (близько 10%, окрім молоді); у всіх вікових категоріях до 55 років переважає статус «ніколи не одружений». Очевидним є те, що більшість людей, які проживають наодинці, не мають партнера, але показовим є те, що більшість ніколи не перебувала у шлюбі.

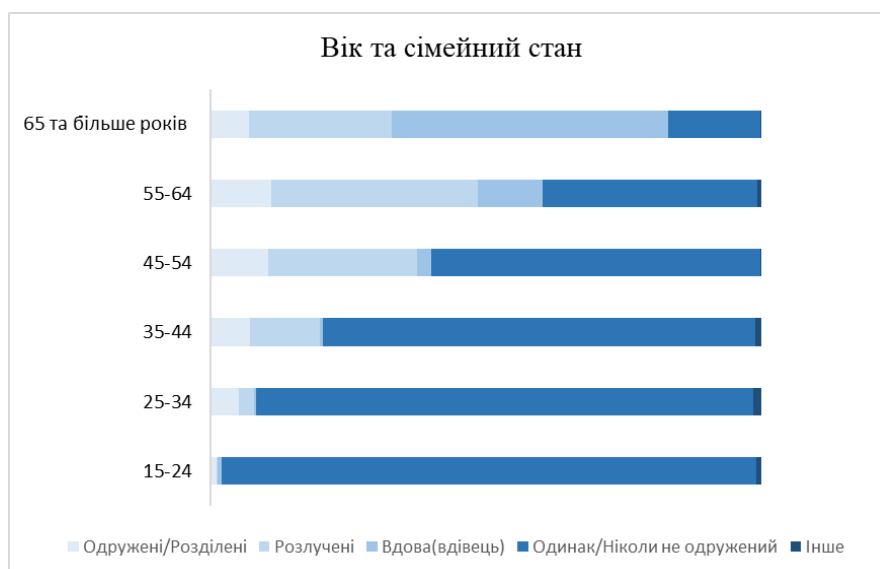

Рис. 2.8. Розподіл людей, які проживають самотійно, за віком та сімейним станом (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset).

Розглядаючи католицьку Європу, ми бачимо, що найбільша кількість домогосподарств, котрі складаються з однієї людини, перебувають у Франції (33,4%) та Австрії (29,2%). Менше ніж 25% - в Естонії, Латвії, Литві, Чехії, Хорватії, Словаччині, найнижчий відсоток домогосподарств з однієї людини - у Польщі – 11%. Тобто нижчий відсоток спостерігається переважно в Східній Європі та двох країнах Південної Європи.

Андорра	19,5%
Австрія	29,2%
Хорватія	21,4%
Чехія	23,5%
Естонія	29,6%
Франція	33,4%
Угорщина	17,6%
Італія	17,1%
Латвія	28,6%
Литва	24,4%
Польща	11,1%
Португалія	17,1%
Словаччина	20,2%

Рис. 2.9. Відсоток домогосподарств, що складаються з однієї людини, у католицькій Європі (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset).

Рис. 2.10. Розподіл домогосподарств за віком та сімейним станом – католицька Європа (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset).

Тобто в цілому європейськими лідерами з кількістю домогосподарств, що складаються з однієї людини, є країни Центральної та Північної Європи, у рамках кластера католицької Європи цей відсоток розподілений по-різному. Тож в контексті поодиноких домогосподарств буде доречним залишити умовний регіональний розподіл Європи, а не розподіл за кластерами Світової мапи цінностей (варто зазначити, що в рамках кластера католицької Європи країни Східної Європи перебувають ближче до цінностей виживання та традиційних цінностей). У цьому кластері розподіл за віком та сімейним станом дещо відрізняється від попереднього: серед тих, хто проживає наодинці, у цьому кластері менше тих, хто ніколи не був одруженим, у старших вікових категоріях та більше розлучених, що, власне, є парадоксальним, якщо розглядати цей кластер, виходячи з його назви. Проте можна розглядати цей феномен як наслідок стрімкого послаблення впливу католицької церкви та повсякденного життя людей. З іншого боку, ми можемо спостерігати приклад Польщі, де останні декілька років спостерігається схильність до традиціоналізму та значний вплив церкви (це можна відстежити по законах щодо прав жінок на аборти або ставлення до нетрадиційних партнерств).

У контексті даної роботи нас окремо цікавить кластер «православні країни», оскільки, по-перше, до них відноситься Україна. По-друге, велика частина з них зазнала радянського ідеологічного впливу. По-третє, на перший погляд, в цих країнах відносно високий відсоток людей, які проживають у домогосподарствах, що складаються з однієї людини, але у дискурсі соціальних наук цьому питанню приділяється замало уваги. Тож, розглянемо, як саме ситуація складається із цим кластером на рисунку 2.11.

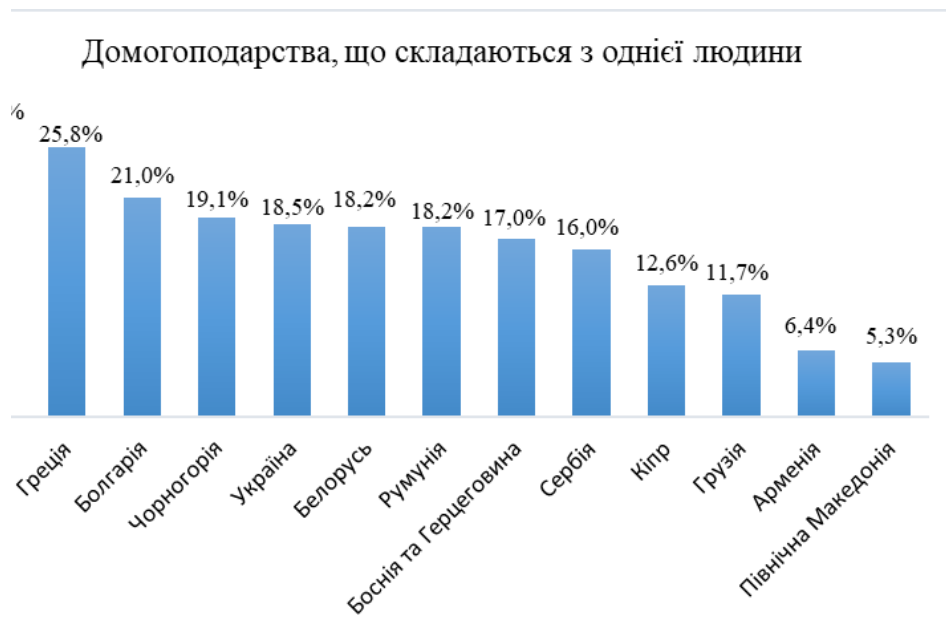

Рисунок 2.11. Домогосподарства, що складаються з однієї людини (православні країни) (Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset).

Маємо відзначити досить великий відсотковий розрив між країнами - майже 20% відсотків, але мода припадає на 18%, що є досить вагомим показником. Відзначимо також, що немає відповідності між країнами із майже однаковою кількістю людей, які проживають наодинці, та розташуванням цих країн на світовій мапі цінностей. Так, наприклад, Білорусь та Румунія мають однакові показники за кількістю людей, які проживають наодинці, проте розташовані на мапі далеко одна від одної.

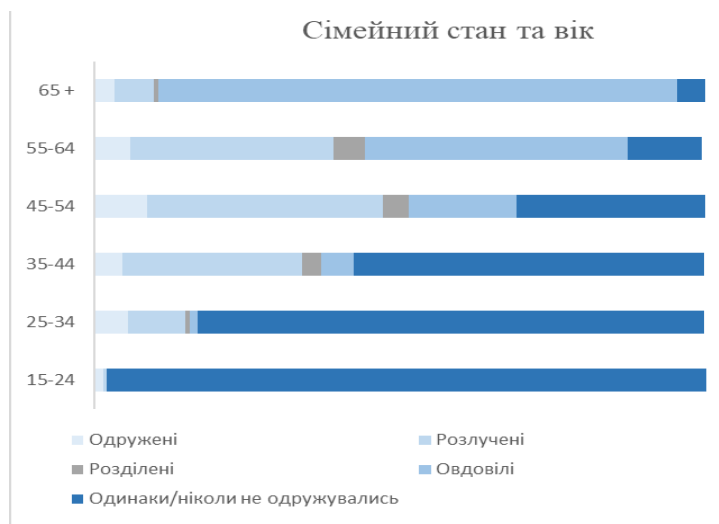

Рисунок 2.12. Домогосподарства, що складаються з однієї людини, за віком та сімейним станом (православні країни)

Розглядаючи розподіл за віком та сімейним станом (рис. 2.12), ми бачимо, що логічно зберігається тенденція зростання кількості розлучень та людей, які втратили партнера, відповідно до зростання вікової категорії. Проте ми бачимо, що кількість людей, які проживають наодинці та при цьому ніколи не були одружені, відносно інших розглянутих кластерів країн значно менша. Зазначимо, що для інших кластерів країн при аналізі відмінності виявилися статистично незначущими.

Підкреслимо, що зроблений огляд має лише описовий характер для загального уявлення про поодинокі домогосподарства у світі та окреслимо подальші кроки дослідження:

- загальна тенденція відображає, що найбільша кількість домогосподарств, які складаються з однієї людини, розташовується у найбільш економічно розвинених регіонах, в яких (у більшості випадків) населення більш схильне до цінностей самовираження та секулярно-раціональних цінностей;
- проживання наодинці більш характерне для старших вікових категорій у всіх регіонах Європи, але домогосподарства, що складаються з

однієї людини, в інших вікових категоріях складають 40-60%, що є вагомим відсотком;

- у країнах, де населення більш схильне до цінностей самовираження та секулярно-раціональних цінностей, у домогосподарствах, що складаються з однієї людини, частіше проживають люди, які жодного разу не перебували у шлюбі (в усіх вікових категоріях).

Варто не забувати про обмеження огляду, зазначені на початку цього підрозділу, через які з фокуса уваги випали країни Східної Азії, де відсоток домогосподарств з однієї людини є досить високим, а за дослідженням світових цінностей відсоток людей, які проживають у домогосподарствах, що складається з однієї людини, не є значущим. Оскільки ми не маємо статистично точних даних (а маємо тільки вибіркові дані з досліджень) щодо кількості людей, які проживають наодинці, у подальшому дослідженні ми будемо спиратися на статистику відносної кількості домогосподарств, що складаються з однієї людини.

Аби продовжити наш розгляд регіонального «різноманіття» представників стилю життя соло, ми звернемося до вже існуючих регіональних напрацювань дослідників соціально-поведінкових наук та з'ясуємо, де і яким чином досліджують або розглядають стиль життя «соло»: подивимося на основні змістовні елементи вивчення та методології дослідження. Для реалізації цієї мети буде використано огляд літератури, а саме публікацій, у яких досліджується стиль життя «соло» та/або суміжні поняття (життя соло, поодинокі домогосподарства, одинацтво тощо).

2.2. Методологічні підходи дослідження стилю життя «соло»

Для сучасних соціогуманітарних дисциплін та досліджень надзвичайну цінність має попередній систематичний огляд літератури. Це процес, який включає збір та аналіз наявної літератури на обрану тему

дослідження. Основна мета систематичного огляду літератури – це оцінка стану знань з певної теми та ідентифікація невирішених питань у цій області. У рамках дослідження життя соло ми бачимо необхідним огляд літератури через невизначеність самого поняття, а отже відсутність структурованості, відсутність окремого напрямку соціологічного знання, що об'єднував би дослідження, а отже всі дослідження досить розгалужені. У першому розділі нами розглянуто основні праці, які, на наш погляд, формують основу для вивчення та дослідження стилю життя соло, проте існує безліч досліджень не фундаментальних, але прикладних, які розглядають стиль життя «соло» (або суміжне до цього поняття) у певній країні, регіоні, у певному розрізі тощо. Огляд літератури дозволить нам:

- оцінити наявну літературу: загальну кількість наукових публікацій, що доступні на обрану тему, та ступінь розробки обраної проблематики (ми не можемо осягнути всі публікації через об'єктивні обмеження: обмеженість у часі, використання тільки однієї мови при пошуці тощо, але огляд надасть нам загальне уявлення про існування таких публікацій та їх спрямованість);
- виявити питання та проблеми, які залишаються не висвітленими: це допомагає виявляти прогалини та напрямок необхідних подальших досліджень;
- ідентифікувати методи дослідження: систематичний огляд літератури дозволяє визначити, які методи дослідження використовуються в даній області та які методи можуть бути найбільш ефективними для обраної теми дослідження. У контексті нашої роботи це допоможе нам визначитись із тим, які методи доцільніше використовувати для дослідження українського суспільства з урахуванням регіональних та соціокультурних особливостей;

- систематизувати знання: систематизація допоможе сформувати узагальнене уявлення про досліджувану проблему.
- верифікувати спостереження та висновки: систематичний огляд літератури дозволяє дослідникам стверджувати, що їхні дослідження базуються на наукових доказах та попередніх дослідженнях, що вже були проведені в даній області.

Результати швидкого огляду літератури демонструють (методологія огляду у додатку 2), що тією чи іншою мірою дослідження життя соло проводяться по всьому світу. Найбільш розвинуті в цьому напрямку країни, які за Світовою мапою цінностей об'єднані в кластер «англомовні», більша кількість публікацій спостерігається тільки у країнах Азії. Наступними за кількістю виступають країни Європи, потім країни Латинської Америки та Африки. На рисунку 11 можна побачити, що серед усіх країн найбільша кількість публікацій спостерігається у Кореї (143) та Сполучених Штатах Америки (134). І, якщо США в цьому контексті можна пояснити тим, що саме цю країну називають одним із центрів розвитку індивідуалізму та ідей індивідуальних свобод, то стосовно популярності тематики в Кореї виникають питання, які будуть розглянуті при подальшому розгляді (відзначимо, що кількість публікацій цього регіону також можна пояснити тим, що взагалі в регіоні публікується пропорційно більше статей).

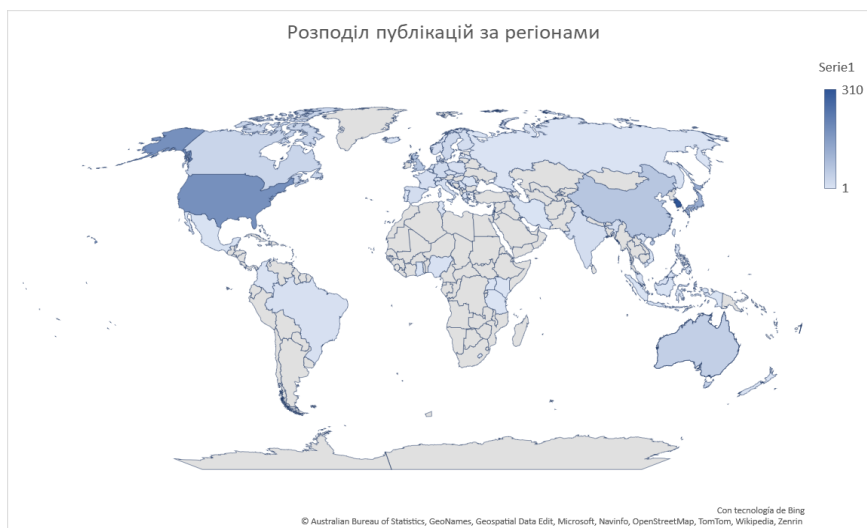

Рис. 2.13. Розподіл кількості публікацій за регіонами.

Розглядаючи країни за регіонами ми можемо побачити, що кількість публікацій, що стосуються життя соло (оскільки знайдені публікації можуть стосуватись життя соло доволі опосередковано), не відповідає кількості домогосподарств, що складаються з однієї людини, або ж людей, які проживають самотійно (що розглянуто вище). Так, наприклад, в деяких країнах Північної Європи розглядають життя соло активніше за країни Південної Європи. Відмітимо, «не таким популярним» напрямом дослідження життя соло є у країнах ортодоксальної Європи, мусульманських країнах та в країнах Африки. Проте, зважаючи на свого роду «новітність» досліджуваної тематики, важливим є взагалі наявність таких публікацій у зазначених регіонах.

Англомовні	США	134	223
	Велика Британія	45	
	Австралія	22	
	Канада	20	
	Нова Зеландія	2	

Рис. 2.13. Кількість публікацій щодо життя «соло» (англомовні країни).

Латинська Америка	Бразилія	5	16
	Мексика	4	
	Північна Америка	3	
	Колумбія	2	
	Філіппіни	1	
	Гаїті	1	

Рис. 2.14. Кількість публікацій щодо життя «соло» (Латинська Америка).

Європа	Швеція	19	128
	Німеччина	13	
	Іспанія	12	
	Європа	11	
	Франція	9	
	Фінляндія	9	
	Польща	8	
	Італія	7	
	Греція	6	
	Нідерланди	5	

	Швейцарія	4	
	Данія	4	
	Норвегія	3	
	Чехія	3	
	Словаччина	3	
	Австрія	2	
	Скандинавія	2	
	Ісландія	2	
	Латвія	2	
	Португалія	1	
	Хорватія	1	
	Румунія	1	
	Грузія	1	

Рис. 2.15. Кількість публікацій щодо життя «соло» (Європа).

Азія	Корея	143	315
	Японія	88	
	Китай	43	
	Тайвань	10	
	Індія	10	
	Сінгапур	4	
	Ізраїль	4	
	Азія	3	
	Індонезія	2	
	Туреччина	2	
	Іран	2	
	Таїланд	1	
	Тайбей	1	
	Малайзія	1	
	В'єтнам	1	

Рис. 2.16. Кількість публікацій щодо життя «соло» (Азія).

Африка	Африка	3	9
	Гана	2	
	Уганда	1	
	Туніс	1	
	Нігерія	1	
	Лесото	1	

Рис. 2.17. Кількість публікацій щодо життя «соло» (Африка).

Важливим є також розгляд динаміки кількості публікацій за роками. У нашому випадку є очевидним, що популярність зазначеної тематики почала різко зростати з 2016-го року. Так, за період з 2016 по 2020 роки кількість

виявлених публікацій була більш ніж у 1,5 рази більшою за сукупну кількість статей з 1953 по 2015 роки. Значну роль у кількісному розподілі відіграє той факт, що активні дослідження цієї тематики в Кореї розпочались як раз у 2015 році, але й за умов виключення корейських досліджень з аналізу, кількість статей, що припадають на період 2016 – 2020 роки, становить 292, тобто все ще більше, ніж з 1953 по 2015 роки. Така динаміка зберігається і з 2021 року. Так, за два останніх роки кількість виявлених статей становить 134, що відповідає динаміці 2016 – 2020 років.

Перші публікації з'являлись переважно у США та Великій Британії, з 2000-х років почали з'являтися публікації у північній та центральній Європі, а з 2010-2015 років активно з'являються публікації в країнах Азії.

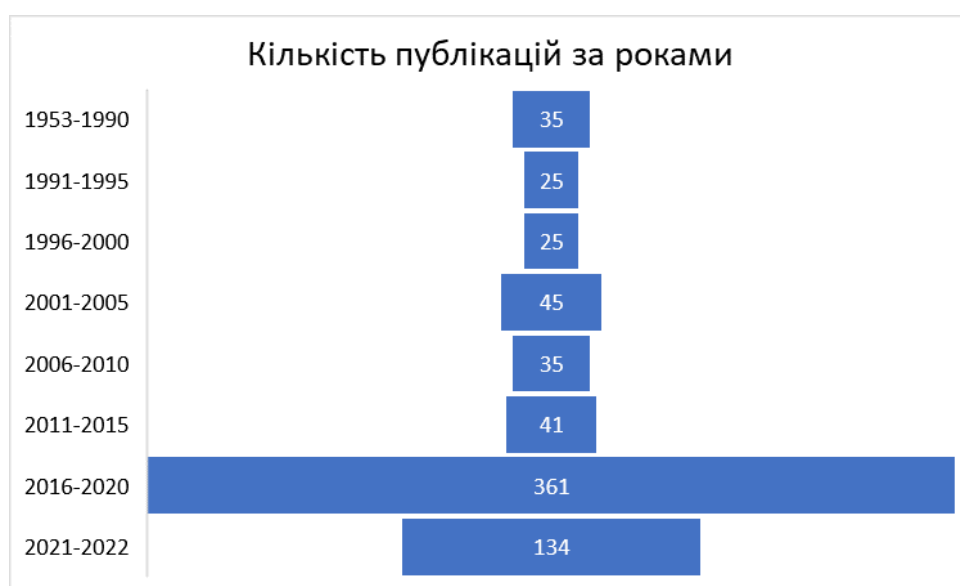

Рис. 2.17. Розподіл кількості публікацій за роками.

Таке зростання може бути зумовлене різними факторами, серед яких основним є збільшення кількості поодиноких домогосподарств у відповідних регіонах. Важливим є те, що значна кількість серед усіх публікацій присвячена життю соло серед людей старшого віку. Взагалі, якщо розглядати віковий розподіл, то ми можемо побачити, що майже половина (397) усіх виявлених статей акцентує свою увагу саме на особах старшого віку. Кількість публікацій, які присвячені або акцентують фокус

дослідження окремо на молоді, дорослих або ж молоді та дорослих, у сукупності не сягає навіть 50 (інші публікації не акцентуються на окремій віковій категорії).

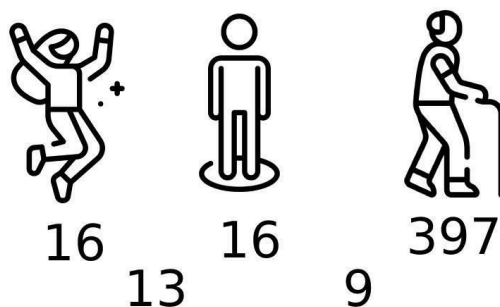

Рис 2.18. Розподіл кількості публікацій за віком.

Такі акценти пояснюються перш за все зверненням уваги на зростання тривалості життя, «старішання» населення та різниці у тривалості життя між чоловіками та жінками. Варто відзначити, що хоча перша стаття, яка стосувалася молоді – «Молоді дорослі: одинаки та домогосподарства, що складаються з однієї особи», датується 1977 роком (Lawrence, 1977), більш активно статті, які присвячені окремо молоді чи людям середнього віку, стали з'являтися з 2015 року, саме ці статті пізніше ми розглянемо окремо більш детально.

В результаті швидкого огляду літератури було виявлено 6 основних тематик дослідження, які відповідають тематикам, що розглянуті в першому розділі цієї роботи:

1. Здоров'я (289) – велика увага привертається тому, яким чином проживання наодинці впливає на стан здоров'я, перебіг тяжких хвороб, особливо в людей старшого віку, які вимушені доглядати за собою самостійно. Також увага привертається тому, як проживання самостійно формує харчові звички та як вони корелюють зі станом здоров'я.
2. Самотність (61) – ряд статей присвячені проблемі кореляції перебування на самоті та відчуття самотності, тобто вплив на

психологічний стан людини, яка проживає на самоті. Майже половина з них присвячена проблемам самотності людей старшого віку.

3. Місцевість проживання (міська/сільська) (40) – ця категорія статей розглядає вплив урбанізації як на жителів соло в урбаністичних просторах, так і навпаки в сільській місцевості; та, власне, вплив урбанізації на життя соло в сільських місцевостях та у містах різних розмірів. У рамках цієї тематики розглядаються і окремі райони окремих міст, які мають свої специфічні характеристики.

4. Стиль життя (36) – категорія досліджень, що включає в себе те, яким чином люди стають представниками життя соло, їхня задоволеність життям та інше. Як ми можемо побачити, ця тематична категорія не є найбільш «популярною» серед досліджень, проте на наш погляд, вона заслуговує на окрему увагу, оскільки саме ця категорія досліджень може мати комплексний погляд на проживання соло та наслідки, які з цього випливають та стосуються інших, зазначених тут тематичних категорій.

5. Споживання (20) та харчування (33) – у рамках цієї тематики порушуються питання впливу проживання наодинці на ринок та навпаки. Зокрема основними напрямками є споживання харчових продуктів та споживання ресурсів домашнього забезпечення - води, електроенергії тощо.

6. Кар'єра/робота (28) – у цій категорії публікації розглядають баланс між роботою та життям, кар'єрні шляхи тих, хто живе наодинці, та інше.

Зазначені теми є взаємодоповнюваними, проте такий розгляд надає уявлення про те, що саме досліджується в межах зазначеної тематики. Розгляд статей, що акцентують свою увагу на самотійному проживанні у молодому та дорослому віці, надасть нам уявлення про те, що саме досліджується та як розглядається ця вікова категорія в заданих умовах самотійного проживання, а також які теми випадають з поля зору дослідників. Також ми розглянемо методології досліджень та їхній регіональний розріз. Такий розгляд дасть нам можливість сформулювати

уявлення про доцільність тих чи інших методологій про дослідження заданої тематики в Україні.

Огляд досліджень в категорії молодих та дорослих людей

Ми вже зазначали, що загальна кількість статей, які стосуються молоді та дорослих, – 45, при більш детальному розгляді з цього переліку було вилучено 5 статей (через тематичну невідповідність та відсутність повних текстів). Більшість зі статей походять з США (13) та країн Східної Азії (10), географія досліджень також представлена Канадою, Австралією, Великою Британією та країнами Європи. У ході аналізу статей було виявлено 8 тематичних напрямів: загальні характеристики життя наодинці (умови, соціально-демографічні характеристики тих, хто живе «соло») та задоволеність життям, питання романтичних стосунків у контексті проживання наодинці, фізичне та психічне здоров'я, самотність (singlehood), економічне положення, питання розселення та планування осель для проживання наодинці (housing issue), гендерний аспект, життя соло як перехідний етап (див. додаток 3). Розглянемо кожний напрям окремо.

1. Загальні характеристики та задоволеність життям – статті в цьому напрямку стали з'являтися у третій чверті 20-го століття. Основний фокус уваги був на той момент зосереджений саме на аналізі кількісного зростання домогосподарств, які складаються з однієї людини. Більш сучасні статті орієнтовані на аналіз більш глибоких характеристик проживання соло. У вже згаданій статті «Молоді дорослі: одинаки та домогосподарства, що складаються з однієї особи» автори розглядають тенденцію та розвиток стилю життя, використовуючи статистичні дані та дані дослідження (неопублікованого) із застосуванням методу глибинного інтерв'ю, де респонденти, описуючи сприйняття свого стилю життя, згадують, що їхня оселя – це простір для самовираження. На думку авторів, це є вагомою зміною з точки зору споживчої поведінки (Lawrence, 1977). До ролі оселі в

житті тих, хто проживає наодинці, звертаються й інші дослідники. Джеймі Хоровіц та Джером Тогнолі у своєму якісному дослідженні доводили, що оселя для тих, хто живе самотійно, має символічне значення та для особистісної зміни важлива зміна оточення, у тому числі й оселі (Horwitz & Tognoli, 1982). Інші дослідження у відокремленій нами категорії досліджували загальні тенденції та причини зростання кількості домогосподарств, які складаються з однієї людини, виокремлюючи різні показники, якими були переважно вік, стать, робота/навчання (Triantis, 1960; Hall & Ogden, 2003; Sandström & Karlsson, 2019; Liu et al., 2019). Ці дослідження виявляють потенційно вразливі групи та потенційні складнощі життєвого шляху (Liu et al., 2019), кореляції між цими показниками (Park & Choi, 2015; Dommaraju, 2015), також розглядається життя соло за різних умов, наприклад, за умов ковіду (Field et al., 2020). Ця категорія досліджень зосереджується на використанні як кількісних, так і якісних методів дослідження.

2. Питання романтичних стосунків у контексті проживання наодинці. Ця категорія представлена лише однією роботою, проте в контексті нашого дослідження вона не втрачає своєї значущості, оскільки саме романтичні стосунки з довгостроковою перспективою є прийнятною традиційною моделлю створення сім'ї та сумісного проживання пари. Представлене дослідження є якісним та досліджує ставлення та прагнення до стосунків молодих людей. У дослідженні автор доходить висновку, що немає кореляції між проживанням наодинці та відсутності прагнення до стосунків. Їхнє проживання наодинці було сформовано розвитком індивідуалізації та її наслідків, які були описані у першому розділі, але самі опитувані не казали про те, що їхнє життя наодинці – назавжди та виказували перспективу створення романтичних стосунків із довгостроковою перспективою. Такі висловлювання суперечать песимістичним уявленням З. Баумана про одноразові стосунки, оскільки

перспектива створення довготривалих стосунків виказує прагнення до відданості та міцності союзу, тож ситуативні стосунки розглядаються як епізоди, що передують довготривалим стосункам (Hughes, 2014).

3. Фізичне та психічне здоров'я. Особлива увага цій тематиці досліджень традиційно зосереджена на (як вже зазначалось) категорії людей старшого віку, проте не оминає й молодих та дорослих. У цьому випадку акценти досліджень зосереджуються на харчових звичках (схильність до набору ваги), схильності до паління та вживання алкоголю, схильності до депресивних станів та негативного впливу на психічне здоров'я таких ситуацій, як локдаун.

4. Самотність (singlehood) – перші статті з цього ракурсу – це статті кінця 20-го сторіччя в Сполучених Штатах Америки. Варто відзначити, що термін «самотність» використовується тут не в контексті психологічному, а переважно в контексті неформального сімейного статусу, тобто відсутності романтичного партнера. У статтях цієї категорії порушуються питання факторів, що призводять до цього статусу, важливо відмітити, що вже наприкінці минулого століття порушувалося питання щодо співвідношення самотності в психологічному контексті та самотності як відсутності стосунків. У цій категорії розглядаються питання психологічного стану людей, які проживають соло, їхні проблеми вибору, питання міцності соціальних зв'язків. Варто відзначити, що з розвитком проблематики почали з'являться статті з питань самотності серед представників сексуальних меншин. Дослідження в цій категорії проведені переважно за допомогою опитування та вторинного аналізу даних. Проте важливою в методологічному плані для нас є робота «Можна мати все, але не одночасно: Чому аспіранти активно обирають самотність» (Hill, 2020). Для відповіді на питання, що поставлене у назві статті, автори проводять дослідження методом глибинних інтерв'ю. Вибірковою сукупністю стають 47 аспірантів різних років навчання. Такий метод дозволяє розглянути

питання свідомого відкладання створення стосунків задля створення сім'ї в рамках специфічної досліджуваної групи та надає змогу окреслити глибинні мотиви, які керують аспірантами. Саме визначення мотивів та власних уявлень досліджуваних категорій, на наш погляд, не вистачало дослідженням життя соло.

5. Економічне положення та питання розселення та планування осель для проживання наодинці (housing issue) – ці проблеми в досліджуваній тематиці стали порушуватись в останні п'ять років. Коли тенденція до зростання кількості поодиноких домогосподарств стає очевидною, постає питання економічного добробуту цієї категорії населення. Попри уявлення про те, що молоді люди, які проживають самотійно, мають більше можливостей на ринку праці, більш економічно забезпечені тощо, стала очевидною і наявність вразливих груп населення в цій категорії навіть у молодому віці. І постало питання не тільки кількісного характеру, але й змістовного: з якими саме проблемами стикаються ці молоді люди та які потреби вони мають. Таке дослідження було проведено в Канаді методом інтерв'ювання. Питання соціоекономічного розвитку молодих людей, які проживають наодинці, порушується також у свіжих публікаціях азійських країн; це свідчить про те, що дослідження стали виділяти цю групу як окрему не тільки досліджуючи питання причин та наслідків її виникнення, а й з точки зору її добробуту. Іншим аспектом є питання умов поселення цієї категорії людей, досліджують шляхи розселення молоді в містах, вартість винаймання житла для молоді та нові форми спільного, але при цьому автономного проживання, – це свідчить про актуальність проблематики урбанізації та щільного заселення міст у поєднанні із прагненням до індивідуалізації та потреби в особистому просторі молоді. Дослідження в цій категорії проводились як методом інтерв'ювання, так і вторинного аналізу із масовим опитуванням.

6. Гендерний аспект – для дослідження цих аспектів у цілому дослідники гендерних студій частіше використовують якісні методології. Звертаючись до питань самотійного проживання в гендерному розрізі, це не стає винятком, - дослідження в цій категорії проведені методом інтерв'ю. Цікавим для нас є використання методу письмових нарративних інтерв'ю.

7. Життя соло як перехідний етап – у рамках нашого дослідження це важливий аспект розгляду проживання соло. Якщо в 2003 році в Нідерландах розглядали етап самотності в контексті його впливу на формування етапу батьківства, то у 2021 році в Кореї задаються питаннями здорового переходу до дорослого етапу життя серед тієї молоді, яка проживає наодинці. Важливим є те, що останнє дослідження проведено із застосуванням групової роботи та фокус-групових інтерв'ю. Розгляд життя соло як перехідного етапу життя дещо перетинається зі стилем життявим підходом, оскільки передбачає мінливість та тимчасовість.

Узагальнюючи отриману нами з швидкого огляду літератури інформацію, ми маємо підсумувати, що за останні 10 років відбувся сплеск дослідницького інтересу до категорій, суміжних зі стилем життя соло, проте саме як стиль життя цей феномен розглядається не часто, більшість досліджень зосереджені на людях літнього віку.

Географічний розподіл публікацій та досліджень відповідає статистичним даним щодо кількості представників життя соло в різних світових регіонах, проте тематичні напрями цих досліджень досить розгалужені, але не систематизовані та не носять фундаментального характеру. Методологічний підхід до вивчення феномену життя соло (не тільки як стилю життя, а в цілому всіх дотичних категорій) не має визначеного характеру.

Таким чином, ми бачимо, що із плином часу дослідження життя соло та суміжних із ним категорій розвиваються у різних напрямках, проте недостатніми залишаються якісні дослідження, які б викривали мотиви,

думки та сприйняття респондентів щодо власного проживання наодинці. З нашої точки зору, з огляду на те, що в Україні практично нема такого роду досліджень, доречним є проведення як якісного, так і кількісного дослідження.

2.3. Стиль життя «соло» в різних соціокультурних контекстах: прояви, фактори формування та державні політики

З огляду на попередній підрозділ ми бачимо перспективу в розгляді соціокультурної специфіки країн, що підпадають під такі критерії: велика кількість людей, які проживають соло, тенденція до зростання числа цієї групи людей. Коли ми кажемо про соціокультурну специфіку, що може бути доволі дискусійним поняттям, ми намагаємось розглянути відмінності в реалізації стилю життя соло у різних регіонах, виявити причини такої відмінності, розглянути реакцію державних політик на тенденції такого зростання. У цьому підрозділі буде розглянуто азійські країни та країни Європи. Країни Азії, по-перше, є кейсом, де число людей, які проживають соло, сягає високих показників попри те, що в цих країнах вкорінені «традиційні» цінності, якими передбачалось створення великої родини. При всіх культурних відмінностях деякі азійські країни демонструють зростання кількості людей, які проживають соло, навіть стрімкіше за «західні» країни.

Країни Європи представляють для нас інтерес через те, що європейська спільнота та так звані європейські цінності – це умовний орієнтир розвитку для України, тож важливим є висвітлення цієї проблематики в європейських країнах, аби передбачити перспективний вектор розвитку політик України в цьому контексті. При цьому зауважимо, що культурно історичний контекст різниться не тільки регіонально, але й за країнами, а отже узагальнюючі висновки можуть мати доволі умовний характер. У деяких випадках будуть розглянуті окремі країни, що надасть

більш повну картину та допоможе у формуванні моделі дослідження України та людей, які дотримуються стилю життя соло в Україні.

Стиль життя «соло»: країни Азії.

За останні кілька десятиріч істотно зросла кількість публікацій, присвячених поодиноким домогосподарствам у країнах Азії, як було зазначено у попередньому підрозділі. Однією з очевидних причин цьому стало стрімке зростання кількості представників цієї категорії. У Euromonitor International прогнозують, що у 2040 році кожне 10 домогосподарство, що складатиметься з 1-єї людини, буде розташоване в Азії (Rude, 2020). За мапою Інглхарта-Вельцеля від 2020 року азійські країни демонструють досить високі показники за секулярно-раціональними цінностями та цінностями самовираження. Також варто зазначити той факт, що азійські країни (та їхня частка, яка за мапою позначається як конфуціанські) за останні декілька десятиріч зробили стрімкий економічний стрибок та на даний момент є одними з найрозвинутіших економік світу.

Звертаючись до аналізу життя соло в економічно розвинутих країнах Азії, варто зауважити, що кінець 20-го сторіччя для східноазійських країн був ознаменований великою фінансовою кризою 1997-1998 років. На цей момент ми бачимо, що економічний спад був лише тимчасовим, але саме він був предтечою відкриття азійських країн глобальному ринку та активного залучення до процесів глобалізації. Під час кризи також викрилися недоліки систем соціального захисту та все більший розрив та нерівність у доходах по всьому регіону упродовж наступних 10 років після кризи, що демонструє коефіцієнт дисперсії прибутків Джинні. Китай демонстрував більший розрив, ніж США, а Японія мала більшу нерівність, ніж інші промислово розвинуті країни. Такий розрив, розвиток технологій та урбанізація спричинили дуже жорстку конкуренцію на ринку

працевлаштування, зросла потреба в кваліфікованих робітниках. Паралельно з цим зростала кількість поодиноких домогосподарств.

Так, станом на 2019 рік було зафіксовано найбільшу кількість поодиноких домогосподарств. А саме країни з найбільшою кількістю домогосподарств, що складаються з однієї людини: Японія, Корея, Тайвань, Таїланд та Китай (Rude, 2020). У рамках даної роботи буде розглянуто три країни – Японія, Китай та Корея.

Японія

За даними дослідження «Сім'ї у світі, що змінюється» на 2010 рік частка жінок, що не ніколи не перебували у шлюбі у віці понад 40 років, в Японії складала 16,1% (Turquet et al., 2019). А у 2015 році майже кожний четвертий чоловік та кожна сьома жінка Японії залишались поза шлюбом у віці до 50 років (Kyodo, 2017). За даними дослідження Національного інституту населення та соціальної безпеки Японії прогноуються, що до 2040 року кількість домогосподарств, що буде очолюватись людьми старшими за 75 років (де більшість – домогосподарства з однієї людини) сягне майже чверті від усіх домогосподарств. Це буде чинити значний тиск на систему соціальної підтримки держави (Okuda, 2019).

Японія – одна з перших країн, де стали порушувати проблему життя соло, але в нетиповому на той час розрізі. Тут вперше заговорили про так званих «одинаків-паразитів». У 1997 році японський дослідник Ямада Масахіро видав книгу «Ера паразитів-одинаків». За словами автора паразити одинаки, або одинаки, що паразитують, – це термін для позначення молоді, яка веде досить гедоністичний та забезпечений спосіб життя, не створюючи власної сім'ї. За даними Національного перепису населення 1995 року в Японії до 60% чоловіків та до 80% таких жінок у віці від 20 до 34 років проживали з батьками. Масахіро у зв'язку з цим передбачав великий вплив цієї групи одинаків на економіку, стан суспільства та демографічну ситуацію в цілому. Доповнив теорію Масахіро

японський дослідник Юджи Генда. Тут варто зазначити, що Масахіро досить критично відносився до таких «паразитів» та звинувачував їх у майбутніх проблемах Японії. Генда ж доповнив концепцію Масахіро тим, що зазначив: не обрання гедоністичного способу життя залишає молодих японців без роботи та «на шиї» батьків, а нестаток робочих місць. Саме безробіття (що на той момент було вищим, ніж серед молоді США) заважало створювати сім'ї та залишати батьківський будинок. За оцінками на 2016 рік у країні нараховувалось 4,5 мільйони безробітних віком від 35 до 54 років, що не перебували у шлюбі та проживали з батьками. Така тенденція призводить до того, що в 2065 році 40% населення буде літніми людьми, значуща частка з яких буде жити коштом держави після смерті своїх батьків, коштом яких жили раніше (England, 2017). З часом таку тенденцію стали спостерігати і в інших країнах (наприклад, у Британії), але передбачувані проблеми з молодими людьми, що проживають із батьками, в Японії набули подальшого розвитку та «паразити» як категорія суспільного осуду, стала розглядатись вже менш критично як категорія як опинилась в певних обставинах і якій треба допомогти – «снеперов» (SNEP – Solitary Non-Employed Person) та віковий діапазон визначився від 20 до 60 років.

«Снепери» – ніколи не одружувались та не планують, ніде не працюють, живуть за рахунок батьків/братів/сестер або за рахунок соціальної підтримки держави. З укоріненням цього явища в соціальній дійсності Японії, почав свій розвиток і новий термін – «фрітери» – це ті молоді люди, що після закінчення ВНЗ або шкіл взагалі ніколи ніде не працювали. Оскільки ця група позбавлена будь-якої діяльності, окрім дозвіллевої, частіше за все мережі соціальної підтримки таких однаків доволі малі, що своєю чергою може викликати почуття самотності та відчуття ізоляваності серед «снеперів». Саме на боротьбу з цим разом із подоланням безробіття направлена соціальна політика Японії. Але варто

зауважити, що попри намагання держави зберегти «соціальність» «снєперів», у Японії стало поширюватись явище «хікікаморі». «Хікікаморі» – ці ті, хто не покидає своєї оселі взагалі упродовж місяців; явище спричинене розвитком інтернет-технологій, завдяки яким з одного боку, є можливість отримувати все необхідне для життя, не покидаючи оселі, з іншого – мережеві інтернет-ігри повністю «переносять» індивідів у віртуальний світ. Проте таке явище все більша кількість дослідників характеризує як різновид сучасних психічних розладів (Teo & Gaw, 2010). Варто зауважити, що та частка «снєперів», що все ж таки знаходить роботу, частіше вже фактично не має шансів на створення сім'ї, оскільки робота займає увесь час, а етика спілкування на роботі не завжди дає шанс навіть знайти собі друзів (Kato et al., 2019). Наслідком такої розповсюдженості соціальної ізоляції стає розвиток таких комерційних послуг, як, наприклад, «кафе обіймів». Це послуга, де за гроші чоловік або жінка може провести ніч або декілька годин, лежачі в обіймах «спеціально навченої людини», проте такі обійми не мають інтимного характеру (Simonitch, 2012). Варто зазначити, що такі «кафе» стали набувати популярності і в США, стали з'являтися застосунки та сайти для пошуку людини, яка буде обіймати клієнта, наприклад – [cuddlecomfort.com](https://www.cuddlecomfort.com)¹¹, тобто відбувається певного роду комерціалізація почуттів, про яку у своїх роботах пише ізраїльська дослідниця Єва Іллоуз (Ilouz, 2013). У пошуках виходу з ситуації збільшення соціально ізольованих безробітних влада міста Фудзісато префектури Акіто, де показники старіння населення були найбільшими, спільно з соціальними робітниками організували робочі місця для снєперів: снєпери возять по магазинах літніх людей, що самі не мають змоги пересуватися містом, працюють на виробництвах хлібних виробів із місцевими грибами маїтаке та інше (Genda, 2014). Проте окрім

¹¹ Cuddle comfort: Find a cuddle buddy or professional cuddler. <https://www.cuddlecomfort.com/>

снєперів, що вважаються майже соціально ізольованою категорією населення, є також поняття «хіторігураши» – ті, хто свідомо обирають життя соло. Така категорія людей, звичайно, працює та має кошти на самодостатнє соціальне життя, але після роботи вони обирають залишитися наодинці. Вони звикли їсти, пити та проводити своє дозвілля наодинці, японський ринок швидко підхопив цю тенденцію і так світ побачили заклади караоке для одного. Так, компанія Koshidaka Kan помітила, що 30% відвідувачів їх закладів співають наодинці, та організувала окремі кабінки для соло-співаків (Dornhege, 2019). Термін «хітогураши» може стати японським аналогом стилю життя соло, проте англomовна література, яка б описувала цей феномен у японській сучасній культурі більш детально, майже відсутня.

Тобто ми бачимо, як з одного боку Японія намагається побороти зростаючу соціальну ізоляцію та безробіття молодих людей, але з іншого зростає кількість молодих людей, які свідомо обирають проживання соло. Критичною при цьому вже є тенденція зростання тиску на соціальну систему через кількість людей літнього віку, що проживають самотійно та потребують державної підтримки, а цей тиск буде лише збільшуватись.

З іншого боку, Японія переживає сплеск самотності, він розпочався із поширенням пандемії Ковід-19 та, відповідно, впровадження запобіжних заходів, які включали в себе локдаун. У пошуках виходу з цієї кризи держава однією з перших утворила нову посаду – Міністра з питань самотності у 2021 році (першою державою із такою посадою вважається Сполучене Королівство, там вона була створена у 2018 році, тобто до пандемії), а у 2023 році Японія запровадила законопроект щодо сприяння заходам підтримки людей, які переживають соціальну ізоляцію та самотність. У законопроекті підкреслюється, що через пандемію та зростання кількості людей, які проживають соло, можливості для людей взаємодіяти з іншими та для груп підтримки, щоб запропонувати допомогу,

зменшилися, що призвело до ескалації соціальної ізоляції та самотності. Ця проблема може *«вплинути на будь-кого на будь-якому етапі його чи її життя»*. В опитуванні, проведеному урядом у 2022 році серед людей віком від 16 років по всій країні, 40,3% усіх респондентів сказали, що відчували себе самотніми, що на 3,9 % більше, ніж у попередньому році. Законодавство зобов'язує органи місцевого самоврядування докласти зусиль для створення регіональних рад, які складатимуться з груп, які пропонують допомогу людям, які страждають від ізоляції (The Japan Times, 2023).

Китай

Щодо Китаю, то станом на 2013 рік кількість домогосподарств, що склалися з однієї людини була 14,6 відсотків і це вдвічі більше, ніж в 1990 році (6%). З 2015 до 2020 року кількість домогосподарств, що складаються з однієї людини, зросла з 58 мільйонів до приблизно 77 мільйонів (Team, 2020). Таку статистику пояснюють в Китаї переважно таким чином: як наслідок світової тенденції більш пізнього вступу до шлюбу та як наслідок політики однієї дитини (що діяла упродовж 40 років (1976 – 2016 років)), яка скоротила розмір сім'ї в Китаї та дозволила *«звикнути»* до меншої кількості родичів навколо (Richardson, 2015). Політика однієї дитини призвела до того, що чоловіків у Китаї на 32 мільйони більше, ніж жінок (через те, що за традиціями саме чоловік має піклуватися про батьків у похилому віці, народження хлопчика було важливішим за народження дівчини, тож це спричинило хвилю абортів та вбивств малюків-дівчат (Weisskopf, 1985)), що значно скоротило шанси чоловіків на подружнє життя зараз.

З іншого боку, традиції та культура Китаю вважають, що дівчина має одружитися приблизно до 25 років, тож до неодружених дівчат можуть ставитись зі певної мірою зневаги. У 2007 році така група жінок отримала офіційну назву *«шенг-ну»* (Richardson, 2015), що у перекладі звучить як

«жінки, що залишились». У той час, коли неодружені чоловіки називаються «гуанг ган» - голі гілки, тому що не додають гілок на родинне дерево. Але також поширеною назвою таких чоловіків є «золоті холостяки». Також важливим є те, що подружжя для старшого покоління китайців – дуже важливо, тому навіть у сучасності в Шанхаї існує «ринок наречених»: ринок, на який приходять батьки з фотографіями своїх неодружених дітей та умовно «продають» їх іншим батькам. Характерними особливостями сучасного такого ринку є те, що продають зараз переважно чоловіків, та через складність підбору та багату кількість вимог кандидатів, батьки часто звертаються за допомогою до професійних свах. Варто зауважити, що часто такі ринки стосунків створюються за ініціативи виключно батьків, а діти просто через повагу до батьків не заперечують проти свого такого продажу (Schmitz, 2018). Взагалі як жінки, так і чоловіки визнають, що не мають достатнього часу для створення сім'ї через роботу. Та, попри традиційні уявлення, не бачать в цьому такої великої проблеми, яку бачать їх батьки та держава. Таку позицію молодих людей також підтримує медійна сфера. Так в останні роки у Китаї зростає популярність прямих етерів та реаліті-шоу про життя соло. Платформи стримінгу Китаю прагнуть відповідати сучасним тенденціям медіаринку, тож за останні декілька років три платформи Китаю випустили свої шоу, головною ідеєю яких є спостереження за життям соло. Так, «Я хочу жити так» від платформи iQiyi набирає глядачів за рахунок великої кількості медійних зірок. Шоу «Не одинак» фокусується на відмінах поколінь (X, Y, Z), а програма «Зроби життя красивим» орієнтована на молодь та підлітків. Усі програми мали досить великий успіх серед своєї цільової аудиторії. Спонсорами усіх трьох програм зараз є китайський бренд алкогольної продукції «Rio», таке спонсорство є частиною великої маркетингової стратегії, що направлена на ідеї допомоги сучасним молодим китайцям проводити час наодинці та не бути жертвами стигматизації. Сфера послуг та розваг Китаю також слідує

за тенденціями сучасних стилів життя, так, у Китаї досить популярними є такі явища, як кабінки для караоке для одного, що взято з прикладу Японії. Унікальною рисою китайського ринку є виникнення Single`s Day - свято одинаків, що виникло як протиставлення святу всіх закоханих, та стало наймасштабнішим днем знижок у Китаї, а потім й по всьому світу. Традиційно свято шопінгу Single`s Day проходить 11 листопада - у даті 11/11 – одиниця символізує індивіда (Kislev, 2019, с.13). У 2021 році продажі до Свята одинаків сягнули величезних масштабів. Так, компанія JD.com розповіла, що у перші 9 хвилин розпродажу було отримано замовлень на 200 мільйонів юаней, а за період знижок гігант продажів Китаю Alibaba заробив 56 мільйонів доларів, та отримав рекордну кількість замовлень: 583 тисячі замовлень на секунду.

Ми бачимо, що проти намагання старшого покоління зберегти пріоритетність сім'ї та влаштувати життя своїх дітей, попри нерозуміння старшим поколінням сучасних тенденцій та попри традиційно велику повагу та пошану батьків, сучасні молоді люди Китаю все частіше обирають проживання наодинці та одиночний стиль життя. Соціальна політика Китаю тільки почала відчувати і бачити перспективи наслідків політики однієї дитини, тим часом ринок та маркетингові компанії нарощують свої прибутки за рахунок того, що вчасно спіймали сучасні тенденції та потреби одинаків.

З іншого боку, Китай – країна, яка найбільше постраждала від пандемії в тому числі і у сенсі соціальної ізоляції під час локдаунів, отже, проблема самотності також є однією з першочергових для держави. З іншого боку, дослідники Чжен Му та Вей-Джун Жан Єн зазначають, що значною мірою на формування стилю життя соло в Китаї впливає вартість нерухомості у містах та інтенсивність внутрішньої міграції. Нестабільність та висока вартість життя у містах ускладнюють переселення мігрантів на постійне місце проживання. Багато мігрантів планують повернутися до

рідного міста або оселитися у місцях із нижчою вартістю життя. Відповідно, багато з них якомога старанніше працюють у приймаючих містах. У поєднанні із невпевненістю у майбутньому та зовнішнім тиском мігранти відкладають шлюби з метою отримання фінансової безпеки (Mu & Yeung, 2019).

Південна Корея

У 1990 році домогосподарства з однієї людини у Південній Кореї склали лише 9% домогосподарств від загальної кількості, а в 2013 році частка таких домогосподарств складала вже 26%. За прогнозами Статистичного управління Кореї у 2035 році цей показник може зрости до 35% (Park, 2015). Це зумовлено демографічними тенденціями: у 2018 році на сто жінок народилось 98 дітей – що стало найнижчим показником з моменту початку ведення статистики, та цей показник продовжує знижуватись (Yeung & Bae, 2023).

Значущою в розрізі цього питання є тенденція відмови від шлюбу. Конфуціанська традиція поваги до сім'ї, що притаманна виокремленим в цій роботі азіатським країнам, у Південній Кореї до недавнього часу мала найсильніший вплив на життя молодих людей: питання самостійності індивідів і віддалення від культури сім'ї поступово стало підійматись на юридичному рівні лише у 1945 році під тиском наступаючої індустріалізації. Сімейне та комерційне право переглядалось ще декілька разів, а в 1958 році громадянський кодекс Кореї послабив владу голови сімейства та надав права саме подружжю (Sorenson). Але з часом і це стало проблемою для корейського суспільства, тому що все гостріше ставало питання протиставлення сім'ї роботі та питанню ролі жінки, що мала і працювати (за існуючих економічних умов та потреб), і бути домогосподаркою (відповідно до традицій).

Дослідження 2006 року демонструє, що 46% одружених корейських жінок у віці від 25 до 54 років були домогосподарками, а ті корейки, що в

шлюбі працювали поза домівкою, виконували 80% хатньої роботи, в той час, як їх чоловіки виконували лише 20%. Із часом жінки стали відмовлятися від шлюбу саме через те, що шлюб змушує їх виконувати хатню роботу на відміну від чоловіків. Також важливою причиною відмови корейців від шлюбів та побачень взагалі є нестабільність економічної ситуації та брак часу (тому що в Південній Кореї досить довгий робочий день, у 2017 році корейці працювали на 500 годин більше на рік, ніж французи, та на 300 більше, ніж канадці) (Qian, 2019).

З іншого боку, у 2019 році рівень безробіття в Кореї досяг найвищої відмітки за останні 17 років – 3,8% , а рівень безробіття серед молоді – 10%. Після випуску із ЗВО лише кожний 10 студент знаходив собі повноцінну роботу (тобто на повну зайнятість) (Jeong, 2019). Через високу конкуренцію на ринку праці більшість молоді проводить вільний час не на побаченнях, а на додаткових курсах, отримуючи додаткові сертифікати для підтвердження своєї професійної спроможності (Jeong, 2019). У 2020 році в Південній Кореї зафіксовано смертей більше, ніж народжень (Kim, 2021).

За таких умов влада Південної Кореї намагається впровадити механізми, що підвищать народжуваність у Кореї, з одного боку, та будуть збільшувати кількість сімей або принаймні молоді, що ходить на побачення, – з іншого. Так, у 2010 році влада намагалась впровадити політику, згідно з якою у будівлях міністерств раз на місяць вимикатимуть світло після 19:00, аби працівники йшли додому проводити час разом, та, як результат, народжували дітей (Chong, 2016).

Також спроби збільшення шлюбів були введені в курси університетів, так, наприклад, курс «Гендер та культура» в Сеульському університеті є не обов'язковим, але специфіка його складається в тому, що практичні завдання цього курсу – це побачення зі своїми одногрупниками. В університеті кажуть, що такі курси популярні, оскільки достатньо велика кількість студентів у свої роки ще жодного разу не були на справжньому

побаченні. Також курс знайомить з різними аспектами любові, побачень та сексу. За даними Інституту охорони здоров'я та соціальних справ Південної Кореї у 2018 році більшість людей у віці від 20 до 44 років були неодружені, у відносинах з них були лише 26% чоловіків та 32% жінок. А серед тих, хто не перебував у відносинах, 51% чоловіків та 64% жінок казали, що віддають перевагу залишатися одинаками (Jeong, 2019).

Серед причин, за яких молоді корейці відмовляються навіть від побачень, основними є дві: це дуже дорого та небезпечно. Компанія, що займається сватанням у Південній Кореї, розрахувала середню вартість побачення – 55 доларів США, тобто люди з мінімальною заробітною платою в Кореї мають працювати 7,5 годин, аби заробити на побачення. А опитування Embrain показало, що 81% респондентів вважають витрати на побачення джерелом стресу у відносинах (Jeong, 2019). Щодо питань безпеки, то, наприклад, з 2011 по 2017 рік приблизно у п'ять разів зросла кількість нелегального фільмування жінок (жінок фіксували у їхніх оселях, фотографували під спідницями на вулицях, встановлювали шпигунські камери у вбиральнях та інше). Такі записи розповсюджувалися у мережах інтернет, часто записи робили знайомі або романтичні партнери жінок – за даними Міністерства гендерної рівності та сім'ї (Jeong, 2019). Важливою проблемою є також те, що через низьку «популярність» побачень та складність побудови відносин за таких умов, основний сексуальний досвід та знання про інтим та близькість молоді корейці набувають через порнографію, що спричиняє спотворене уявлення про романтичні стосунки як такі.

Таким чином у Кореї сформувалося поняття «покоління Сампо» – покоління трьох відмов – від побачень, від шлюбу, від дітей (Brodie-Hall, 2018). Це стало певним стилем життя, у якому на першому місці стоїть кар'єра та фінансова стабільність. Паралельно з цим виникає стиль життя молодих людей – хонджок. Хонджок – індивідуалізовані одинаки в нації,

що не є індивідуалістичною. Тобто такий стиль життя – це протистояння певною мірою традиціям та політиці влади (DePaulo, 2020a). Попри намагання владних структур, соло в Кореї отримують підтримку з боку медіа, індустрії розваг та ринку, так у Кореї є банківські послуги для домогосподарств з однієї людини; дуже розвинута соло-економіка (за термінологією Е. Кляйненберга): набори посуду на одну людину, маленькі пральні машини, набори продуктів, розраховані на одного та інше. У закладах харчування та барах є спеціальні столики на одного, в кінотеатрах є окремі місця для перегляду наодинці, як і в Китаї розвинуті шоу про життя одинаків, наприклад, «Я п'ю один» (DePaulo, 2020b). Таким чином, ми бачимо, що характерними для одинаків у Південній Кореї є те, що вони ставлять свій стиль життя на противагу традиційним уявленням та сім'я для них з першого місця (згідно з конфуціанством) пішла на четверте після фінансової стабільності, здоров'я та роботи.

У підсумку, ми маємо таку ситуацію по зазначених азіатських країнах: як і в Європі зростає кількість одинаків, а стиль життя «соло» активно розвивається:

- економічне становище спонукає молодих людей до праці, яка практично не передбачає наявності вільного часу;
- соціальна політика направляє всі свої зусилля на розворот динаміки поширення популярності стилю життя соло у зворотному напрямку, але саме це частково і спонукає молодих людей відмовлятися від створення сімей;
- водночас ринок, медіа та індустрія розваг підтримує тенденцію зростання популярності життя соло у різних його проявах, оскільки бачить, що прибуток від цього сегменту споживачів зростає. На сьогодні азіатський ринок - основний ринок товарів для одинаків та людей, які проживають соло.

Звичайно цей перелік не є вичерпним та нашаровується на той перелік, що притаманний іншим країнам, але цікавим і перспективним для подальших досліджень у цьому регіоні ми бачимо проблематику протистояння політик уряду щодо збереження традиційності сім'ї та політики ринку, що диктує власні умови, за якими на перше місце стає саме індивід.

Країни Європи.

За даними Євростату-онлайн у 2011 році близько 20% від загальної кількості населення Європи проживали соло та 35% відсотків домогосподарств складалося з однієї людини у Північній Європі (яка представлена на мапі Інглхарта-Вельцеля як протестантська). Найменша кількість одиночних домогосподарств представлена середземноморськими країнами. Порівняно із Північною Європою, ці країни мають нижчий рівень соціального забезпечення (Esping-Andersen, 1990) та глибоку вкоріненість інституту сім'ї (Segalen, 2002). Також опис домогосподарств Європи 2011 року продемонстрував ще той факт, що поодинокі домогосподарства зустрічаються у містах частіше за сільські місцевості – з одного боку (так, у столиці Франції більш ніж половина домогосподарств складалася з однієї людини; така ж ситуація спостерігалася ще у 4 регіонах Німеччини, а найвищий відсоток домогосподарств, що склалися з однієї людини, був у столичному регіоні Норвегії – 52,9%). З іншого боку, у ЄС було всього 4 регіони, де доля одиночних домогосподарств складала менш 15%, і всі вони були у Португалії (Eurostat, 2018). Статистика, наведена у дослідженні британських соціологів «Життя соло, демографічні та сімейні зміни: Потреба знати більше про чоловіків» («Solo-Living, Demographic and Family Change: The Need to know more about men»), також каже про те, що відсоток представників життя соло у Європі значно різниться між Північню та Півднем: у 2006 році на північному заході Європи налічувалося до 20% індивідів, які проживають соло, а на півдні їхня кількість ледве сягала 10%.

Ще менша кількість налічувалась у Східній Європі (Jamieson, Wasoff & Simpson, 2009). Ми сфокусуємося на дослідженнях Північної Європи та Південної Європи (оскільки Східна Європа з огляду на її історичне минуле заслуговує на окремий розгляд), а саме на тому, як розглядають життя соло там.

Північна Європа.

Як вже було зазначено, найбільша кількість домогосподарств з однієї людини знаходиться саме у країнах Північної Європи. У 2016 році понад 50% домогосподарств Швеції, Данії та Литви склалися з однієї дорослої людини. А від 40 до 45% поодиноких домогосподарств було зафіксовано у Німеччині, Фінляндії, Естонії, Нідерландах, Франції, Латвії та Австрії (Eurostat, 2018).

Кількість людей, які проживають наодинці, у Великій Британії зростає на 4% за останні 10 років (та на 16% за останні 20 років), так, у 2020 році кількість домогосподарств, що складаються з однієї людини, варіюється від 22,8% у Лондоні до 33,6% у Шотландії та північному заході Англії (ONS, 2021). Відповідно до даних статистичного бюро Великої Британії кожен сьомий індивід до 2039 року буде жити один через те, що кількість індивідів, які проживають наодинці, зростає. Через відсутність суттєвого державного врегулювання прогнозується також менша фінансова стабільність цієї категорії людей. Дослідження вказують на те, що у середньому ті, хто проживають соло, витрачають 92% свого прибутку, при цьому індивіди, що перебувають у складі нуклеарної сім'ї, витрачають 83%, тобто можливостей збереження коштів в «сімейних» індивідів більше. Окрім того, дослідження демонструє, що у Великій Британії одинаки мають нижчий рівень щастя та більшу тривожність за нуклеарні сім'ї без дітей.

Очікується, що кількість людей літнього віку, які не мають дітей, у 2030 році подвоїться, а нещодавнє дослідження продемонструвало, що зростання числа людей, що живуть соло, перевищував зростання населення

на 13% та концентрувався на вікових групах середнього та старшого віку, а ось кількість людей, які проживають наодинці у віці 25-44 роки, скоротилася на 16% (а у віці 45-64 роки зросла на 53%). Обумовлено це тим, що 1960 роках у Британії був так званий бебі-бум, а наприкінці століття змінилися погляди на шлюб як такий, тож одночасно із загальною великою кількістю цього покоління зросла й кількість розлучень (The Guardian, 2017). З 1999 року середній вік розлучення зріс на 5,5 років як для чоловіків (46 років), так і для жінок (44 років)(Property Reporter, 2019). Вважається, що за старшим поколінням, що проживаю наодинці, є кому доглядати, але соціальна політика не справляється зі зростаючою кількістю одинаків. «Збільшення числа одиноких людей впливає на вартість проживання людей, тип житла, якого вони потребують, і вид догляду та підтримки, які можуть їм знадобитися в подальшому житті, без підтримки з боку тих, з ким вони живуть» - стверджує А. Янг – менеджер Центру поліпшення старіння Великої Британії (The Guardian, 2017).

Крім того, за дослідженням «Home Aloners» 75% людей, які проживають соло, вподобають можливість самостійно вибирати, наприклад, що дивитись по телевізору, 67% подобається спокій і тиша, 61% подобалося, що їм не доводиться мати справу з набридливими звичками інших людей, 74% людей, які живуть соло, кажуть, що їм подобається їх життєва ситуація, 77% людей, які живуть наодинці, заявляють, що так жити - їх власний вибір (Community Led Homes, 2019). Тобто для прихильників життя соло у Великій Британії характерним є те, що вони цінують свою свободу попри те, що соціальна політика їх держави не встигає адаптуватися до сучасної ситуації з домогосподарствами з однієї людини, особливо, коли мова йде про старіння цієї категорії населення. У цьому контексті цікавим є те, що Велика Британія одна з перших країн, яка дозволила індивідам, які проживали соло, під час локдауну, організувати «бульбашки підтримки» (які описані в першому розділі), таким чином

захищаючи людей, які проживають соло, від соціальної ізоляції (Payne & Bienkov, 2020).

Дослідження CBS у Нідерландах також вказує на зростання кількості людей, які дотримуються життя соло: до 2047 року прогнозується, що кожен 4-ий буде проживати соло. Як і в інших країнах материкової Європи, таке зростання соло-індивідів спричинене післявоєнним бебі-бумом. CBS також зауважує, що проживання соло в Нідерландах не означає самотності. По-перше, багато хто з тих, хто проживає соло у віці до 30-ти років, перебувають у стосунках та мають на меті переїхати до партнера у майбутньому (а ось у віці старше 50 років 6 з 10 не мають бажання жити з кимось). По-друге, лише 5% людей, які проживають соло, відчувають себе самотніми (Manja, 2018).

Економічна і політична ситуація багато в чому визначає положення людей, які проживають на самоті, цікавим стає те, як відчувають себе люди, які проживають соло, у скандинавській моделі державного добробуту. Станом на 2019 рік домогосподарства Швеції, що складаються з однієї людини, переважають над іншими та складають 63,4% (Eurostat, 2020). Характерним для цієї країни є те, що значну кількість таких домогосподарств представляють молоді люди. Якщо у Європейському Союзі середній вік «покидання» батьківської домівки складає 26 років, то молоді шведи обирають незалежне від батьків життя вже у 18-19 років. Важливим для нас є те, що вони обирають мати свою окрему домівку замість проживання в гуртожитку, або з іншими співмешканцями. Г. Андерсон, професор демографії Стокгольмського університету, звертає увагу на те, що, на відміну від південних регіонів Європи, у Північних регіонах вважається, що якщо молода людина довго не покидає батьківської оселі, то з нею «щось не те» (The Guardian, 2015). Шведська культура індивідуалізму походить з того історичного періоду, коли підлітки йдуть з дому, аби працювати на іншій фермі. Взагалі скандинавська модель

держави загального добробуту надає можливості молоді дозволяти собі самостійне житло, освіту, турбуватися про своє здоров'я та інше. Проте постає інша проблема: покидаючи батьківську оселю досить рано, молодь стикається з різними новими для неї видами труднощів. Від того, що необхідно самостійно сплачувати рахунки до «емоційної самотності». Така самотність походить з того, що батьки у Швеції часто зосереджені на практичній, а не емоційній підтримці дитини старшого віку. За даними дослідження статистичного управління Швеції у 2017 році більш ніж 55% молоді (16-24 роки) вказали, що не спілкуються ні з ким серед своїх близьких родичів, а частка молодих людей, що отримують лікування від психічних захворювань, зросла майже на 70% за останні 10 років. Шведський соціолог Ф. Коннолі звертає увагу на те, що життя наодинці є фактором відчуття самотності, але зауважує, що молодь, яка проживає наодинці, відчуває більшу самотність, ніж індивіди середнього віку, які проживають соло, оскільки в цьому віці вони більш невпевнені у собі.

При цьому Швеція не є найбільш самотньою нацією у Європі: за даними Європейського соціального дослідження 2014 року тільки 5% шведів відчували самотність, коли в середньому по Європі цей показник 7%. Але шведською проблемою можна виділити проблему комунікації в плані дружніх відносин та інше. Аби розв'язувати цю проблему, у великих містах почали створювати свого роду комунальне житло, основна ідея якого полягає у тому, що індивіди проживають незалежно, але на одній території, що дозволяє їм відчувати свою причетність один до одного. Демограф Г. Андерсон вважає, що такий тип співмешкання є безперспективним у Швеції через її занадто індивідуалістичну культуру (Savage, 2019).

Домогосподарства з однієї людини у Швеції мають такий гендерний розподіл: більше соло-жінок у старших вікових категоріях та соло-чоловіків у молодших (що відповідає демографічним тенденціям, за якими жінки раніше стають вдовами та мають вищу середню тривалість життя, а

чоловіки пізніше одружуються). Таку велику кількість поодиноких домогосподарств Швеції також пов'язують із особливостями шведської індустріалізації: індустріалізація у Швеції настала через майже сто років після Великої Британії, до цього Швеція – бідна сільськогосподарська країна. Досить стрімко із індустріалізацією зросло населення більш ніж у 1,5 рази, тож необхідно було будувати нові оселі. Та населення отримувало одразу оселі, що відповідали потребам часу, замість європейських осель, що перед тим, як бути поділеними на окремі квартири, були чийось маєтком та інше.

Вертаючись до питання міжособових стосунків шведів, варто відзначити, що вони оцінюють дружбу як дуже важливу складову життя значно більше за інших (68% шведів вважають дружбу дуже важливою, тоді як у Німеччині цей відсоток 51%, а в США – 54% (Tellerreport, 2019). У дослідженні комунального житла Швеції автори доходять висновку, що таке співмешкання – відображення індивідуалізму, коли автономією вважається не свобода бути одному, а свобода обирати з ким бути/жити. У такому співмешканні домашнє господарство будується не на відчутті обов'язку перед сім'єю чи на романтичному коханні, що приходить та зникає неочікувано, а на свідомому колективному виборі. Таке спільне життя дозволяє ставитись до своїх співмешканців доволі віддалено та уникати емоційної праці (за А. Хохшильд). Такі співмешкання можна вважати формами індивідуалізаційного колективізму, який може бути виражений не тільки в типі мешкання, але й у громадянській позиції та на ринку праці (Törnqvist, 2019).

Ще одна країна із рекордною кількістю домогосподарств, що складаються з однієї людини, – Норвегія (близько 40% всіх домогосподарств¹²). Серед причин такого явища виокремлюють ті самі, що

¹² За даними на 2016 рік.

і для Швеції: скандинавська модель суспільства добробуту, економічна незалежність, автономність жінок – вже це надає можливості жити наодинці, однак наявність такої можливості не дає відповіді на питання, чому такою можливістю користуються. При такій статистиці в Норвегії практично не обговорюється це питання, не існує й окремої соціальної політики, навіть не обговорюється комунальне житло, як у Швеції, але всі демографи країни занепокоєні старінням населення – про це у своїй роботі «Один вдома: життя «соло» у Норвегії» («Home alone: Solo living in Norway») каже норвезька дослідниця У. Андерсен. У своєму дослідженні соціологиня провела інтерв'ю з носіями життя соло, аби з'ясувати: хто та що є найважливішим для них у житті та на кого вони можуть покластися. У. Андерсен у результаті дослідження побачила, що доволі часто респонденти окреслюють коло своїх найближчих людей друзями, але номінують їх як свою сім'ю. Дружбу представники життя соло у Норвегії (як і у Данії, наприклад) (The Guardian, 2015; Christensen, 2009) вважають однією з найважливіших рис свого життя: інтимні відносини закінчуються, кохані покидають, а друзі надають підтримку та турботу. З позиції гендерних досліджень соціологиня проводить паралель із тим, що те, що раніше вважалося важливим в гей-субкультурах – визначення друзів як сім'ї, можливо перемістилося в культуру людей, які проживають соло. Загальна риса тут у тому, що як гомосексуальність, так і проживання наодинці, протиставляються одній з головних ідей гетеронормативної культури - практики близькості і турботи більше не розуміються виключно через зосередження уваги на сім'ї і родинних відносинах (Andersen, 2016).

При такій кількості поодиноких домогосподарств Норвегія входить до одного з основних «споживачів» на ринку онлайн знайомств, 31% жителів столиці Норвегії кажуть про те, що використовують застосунки для знайомств. А перше місце у рейтингу «холостих» міст посів Стокгольм (TheLocal.no, 2019). При цьому культура норвезьких побачень допускає та

заохочує інтимний зв'язок на першому-другому побаченні. Швидкий фізіологічний зв'язок проте значить мало, найскладніша частина починається після: до того, як індивіди починають усвідомлювати себе як таких, які перебувають у стосунках, проходить значний часовий проміжок, тому що становленню емоційного зв'язку норвежці приділяють досить багато уваги. Така тривалість зближення походить від стриманості норвежців. З іншого боку, легке ставлення до сексуальних стосунків, із точки зору занепокоєння питаннями гендерної рівності, пояснюється тим, що таким чином жінки можуть заявити про свою сексуальну активність та не виступати виключно суб'єктом бажань чоловіка (Flash Pack n.d.).

У Фінляндії станом на 2019 рік 45% домогосподарств складаються з однієї дорослої людини (Eurostat, 2020). За даними на 2012 рік 41% від всіх одиночних домогосподарств складався з людей у віці від 35 до 65 років (Yksinasuvat, 2021). Увагу тут звернули на факт маргіналізації чоловіків у середньому віці. Професор соціальної політики Хейккі Хііламо каже про те, що соціальна політика має значний вплив на життя соціуму та значно підтримує тих, хто проживає соло: система житлової допомоги надає можливості сплачувати за житло – з одного боку, з іншого боку – вплив на життя соло був спричинений також скасуванням політики додаткового оподаткування однаків. До 1975 року такий податок накладався на незаміжніх жінок, бездітні пари та однаків, яким виповнилося 24 роки. Таким чином заохочувалося створення сімей, переїзд до чоловіка чи жінки, заведення дітей (YLE Finland, 2019). При цьому у Фінляндії гостро стає питання щодо житла людей, які проживають наодинці: з одного боку, у період карантину підвищилась кількість іпотек під придбання житла для однієї людини (YLE, 2015a), з іншого боку – статистика бідності вказує на те, що однаки складають другу за кількістю групу та є першими за найнижчим прибутком. Представники Асоціації людей, які проживають наодинці, в Фінляндії вказують на те, що продовольча система орієнтована

на сім'ї: частіше спеціальні пропозиції чи акційні товари представлені у великих сімейних пакунках, тоді як індивідуальні пакунки є значно дорожчими (YLE, 2015a).

Південна Європа.

За даними UNECE у 2020 році доля домогосподарств, що складаються з однієї людини, в Італії складає 32,6% (UNECE, 2020). За даними 1998 року близько 60% молодих людей проживали зі своїми батьками, проте 1990-ті роки продемонстрували ознаки деяких змін: серед молоді незначно почав зростати відсоток людей, які проживають соло. Основну масу людей, які жили соло, складала людина у віці 35-54 роки, а відсоток соло-індивідів серед вікової категорії 55-75 років став нижчим (що пов'язувалось із зростанням тривалості життя обох статей)(Leonini, 2021).

Попри зростання в Італії кількості людей, які проживають соло, це стосується переважно жінок старшого віку, які втратили чоловіків, а щодо молоді в Італії існує інша проблема – група людей, яку називають «маммоні» («mammoni»). Зазвичай цей феномен стереотипно інтерпретують як ледача молодь та дорослі (чоловіки, оскільки з італійського «mammoni» – мамин синочок), які не покидають батьківську оселю та перекладають обов'язки по догляду за собою та оселею на маму – з одного боку, та залишаються від неї залежними емоційно – з іншого. Відповідно до даних Євростату в 2018 році 72,2% італійських чоловіків у віці 18 – 34 роки проживали із матерями, які турбувалися про них. Серед молодих жінок відсоток тих, хто проживає з матерями – 59,8%. Італійські жінки більш схильні до проживання соло чи із сусідами по кімнаті у молодому віці.

Проте причини, через які молоді італійці залишаються вдома, – не завжди ледачість, вони криються в умовах економічних та культурних. Сфера праці страждає від того, що старші покоління працюють значно довше, ніж до 60 років (вік виходу на пенсію), тож молодь не має широкої

можливості до вертикальної мобільності: як результат міленіали мають високий рівень освіти, але лише часткову зайнятість. Станом на 2019 рік безробіття серед молоді складало 31,9%, а середня вартість оренди житла – 1100 доларів, що є досить великою сумою для італійців (на відміну від молодих шведів, які можуть собі дозволити оренду вартістю у 850 доларів).

У дослідженні Topic's «Mothers» А. Фрей взяла інтерв'ю у матерів з їхніми синами про те, що змушує їх жити один з одним та що їм для цього необхідно, деякі з цих синів ще тільки досягли 20 років та навчаються в коледжах чи університетах, деякі вже працюють та здатні допомагати батькам сплачувати рахунки, проте обидва явища не завжди зустрічаються, так, одна з матерів так описала хатню роботу і здатність до самостійного життя свого сина: *«...коли він навчався в університеті, він був набагато більше орієнтований на домашнє господарство, ніж зараз. Завантажував і розвантажував посудомийну машину, прав. Я дала йому елементарні знання про кухню і прасування одягу. Він не може попросувати сорочку, але може попросувати ганчірку, рушник або скатертину. Я намагалася навчити його базових навичок, які зробили б його незалежним. Незалежно від статі важливо бути самостійним»* (Frey, 2019). Дослідження серед населення працездатного віку 12 європейських країн показало слабкий або неіснуючий зв'язок між освітою та життям соло в країнах з більшим рівнем гендерної рівності. У той час, коли у країнах з меншою гендерною рівністю все навпаки. Так, в Італії (яка отримала найменше значення за гендерною рівністю в дослідженні) найбільша кореляція рівня освіти та проживання соло. Тобто у країнах, де гендерні цінності ще не досягли нормативного статусу, жінки все ще відчувають труднощі із суміщенням сімейного життя та бажанням реалізуватися у професійній сфері: життя соло може бути трактоване як оновлений вираз індивідуальності та стратегія адаптації до структурних детермінант (Holdsworth, 2005). Влада Італії у 2010 році закликала до прийняття законів, які б спонукали молодь покидати свої

домівки після 18 років, аби боротися з культурою «маминих синків» та дорослих дітей. Р. Брунетта (депутат останнього правління Берлусконі) казав: *«Всі ці молоді люди думають, що живуть в безкоштовному готелі, а насправді за це доводиться платити. Це дозволяє їхнім батькам контролювати їх емоційно, соціально і фінансово»* (Freu, 2019).

Важливим є те, що, на відміну від ситуації у Скандинавських країнах, у країнах Південної Європи після покидання батьківської домівки зберігаються як близькі емоційні, так і економічні відносини між батьками та молоддю, оскільки молоді набагато важче дотримуватися звичного рівня життя через економічну ситуацію, безробіття, зростання цін на житло. Дослідження іспанських батьків та дітей, які живуть з ними, каже про те, що якби молоді люди Іспанії були менше обмежені фінансово, то вони могли бути менше обмеженими культурними нормами (як їх батьки, наприклад) (Holdsworth, 2005).

Нещодавнє дослідження життя «соло» в Іспанії досить ретельно описує специфіку виникнення феномену та тенденції збільшення домогосподарств, які складаються з однієї людини, зазначаючи, що Іспанія – особливо цікава в цьому контексті країна, тому що інститут сім'ї відіграв там впливову роль у формуванні соціальних відносин (Campo & Rodríguez-Brioso, 2002; Meil, G., 2015), включаючи процес покидання батьківської домівки (Holdsworth, 2005). Частка населення, що обирає життя соло, з 1991 по 2011 роки зросла більше, ніж у два рази. Відносно північних країн Європи такий показник свідчить про досить стрімке зростання, оскільки навіть у Великій Британії (одному з центральних регіонів модернізації) за 30 років вдвічі зросла кількість соло-індивідів. Від загальної кількості домогосподарств в Іспанії у 2018 році налічувалося 25,5% домогосподарств з однієї людини. Зростання їхнього числа в Іспанії відносно інших європейських країн відбулося достатньо пізно, але як вже було зазначено, воно відбувалося більш інтенсивно. Для більшості

європейських країн головною причиною другого демографічного переходу було покоління дітей війни, які спричинили демографічний бум у 1960-ті – 1970-ті роки, натомість в Іспанії на той час була диктатура, яка дотримувалася консервативних цінностей та затримувала економічний розвиток країни. Важливим є також те, що розлучення в Іспанії були заборонені до 1981 року, а емансипаційні процеси повною мірою запустилися лише кілька десятиліть років тому. Тобто схильність до створення різноманіття форм сім'ї та життя соло могла виникнути тільки у нового покоління, що зростало вже у демократичних умовах.

За результатами дослідження Антоніо Камара було з'ясовано, що наразі відбувається перерозподіл одиночних домогосподарств за віком, якщо раніше серед них переважали вдови та вдівці, то зараз зростає кількість молоді, яка обирає проживання наодинці. Тоді як такого перерозподілу суттєво не відбувається у країнах Південної Європи, це надає підстави автору ставити під сумнів розходження між Південною та Північною Європою в контексті цього питання (Cámara et al., 2020).

Кількість людей, які обирають проживання соло, різниться по всій Європі, особливий контраст відчувається між півднем та північчю Європи. Такий контраст спричинений декількома факторами: економічна стабільність на Півночі значно вища та люди можуть дозволити собі проживання наодинці. Контраст також є між вкоріненням сімейної традиції у суспільствах, так, у суспільствах півдня завдяки католицькій традиції сім'я посідає перше місце та норми і цінності зберігаються для поколінь й досі.

Беручи до уваги розглянуті кейси, можемо зазначити наступне.

1. Стиль життя «соло» та суміжні поняття розглядаються в різних регіонах з різних точок зору та у різних соціокультурних середовищах мають різні як фактори формування, так і шляхи реалізації. Але при цьому базовим стає економічний фактор, хоча і визначає обрання життя соло в

різних соціокультурних середовищах по-різному: від економічної спроможності проживати соло до економічної неспроможності утримувати родину.

2. Фактори формування різняться не тільки в залежності від регіонального розташування, але й від безпосередньо країни та її історії, а саме специфічних історичних подій, які переживала країна: війна у В'єтнамі, політика однієї дитини в Китаї тощо.

3. Важливим є спостереження, згідно з яким пандемія Ковід-19 спровокувала сплеск самотності у різних країнах. Це та точка перетину проживання соло та психологічного стану самотності, яка торкається людей в ситуаціях вимушеної ізоляції.

4. Державні політики по-різному реагують на тенденцію до поширення логіки стилю життя соло, але важливим є те, що політики почали враховувати та розглядати перспективи та наслідки такого поширення та намагаються розробляти заходи задля поліпшення життя людей, які в перспективі можуть старішати соло. З іншого боку, держави опікуються проблемами, які можуть стати перед ними: демографічна, економічна, тиск на соціальну систему тощо. Проте комплексної державної політики знайдено не було.

Висновки до розділу 2.

1. У рамках даного розділу було розглянуто ряд статистичних даних різних країн та світу щодо поодинокого проживання, як ключової характеристики стилю життя «соло». У ході дослідження важливими є виокремлені обмеження, оскільки ці обмеження стосуються не тільки компаративного потенціалу дослідження, але й подальших можливостей дослідження стилю життя «соло» у зазначених країнах та регіонах. Перш за все це стосується методологій підрахунку поодиноких домогосподарств: якщо інформацію щодо складу домогосподарств планується отримати з

масових опитувань, особливу увагу необхідно приділяти визначенню «домогосподарств», оскільки респонденти можуть тлумачити його для себе різним чином. Такі різночитання обмежують компаративні можливості дослідження. Підрахунок поодиноких домогосподарств, виходячи з даних офіційних реєстрів за мінливих умов сучасності є неточним, оскільки індивіди змінюють місця та умови проживання швидше, ніж оновлюються бази даних реєстрації – з одного боку, та не завжди офіційні реєстри знають про місце перебування індивіда та зміну місця проживання – з іншого.

2. Загальна тенденція демонструє, що найбільша кількість домогосподарств, які складаються з однієї людини, розташовується в економічно розвинених регіонах, де населення схильне до цінностей самовираження та секулярно-раціональних цінностей. Це стає характерною рисою суспільств, виходячи з теорії індивідуалізації. Проживання наодинці є поширеним серед старших вікових груп у всіх регіонах Європи. Проте домогосподарства, що складаються з однієї людини, становлять значну частку і в інших вікових категоріях. У країнах, де населення демонструє цінності самовираження та секулярно-раціональні цінності, домогосподарства, що складається з однієї людини, все частіше складаються з людей, які ніколи не перебували у шлюбі, незалежно від вікової категорії. Отже, можемо сказати про те, що саме і цих країнах ми потенційно маємо представників стилю життя «соло». Але для дослідження стилю життя недостатньо лише статистичних даних та даних світових досліджень.

3. З метою з'ясування стану досліджень стилю життя «соло» у різних регіонах та країнах перш за все було зроблено огляд останніх публікацій за тематикою дослідження. Було виявлено, що основною областю дослідження мешканців поодиноких домогосподарств є їхній стан здоров'я, зокрема серед старших поколінь (оскільки переважна кількість людей, які проживають в таких домогосподарствах, – це люди літнього

віку). Після проведення швидкого огляду літератури було виявлено декілька основних тем досліджень потенційних (оскільки розгляд проводився за ключовими словами (характеристиками)) носіїв стилю життя «соло», а саме: вивчається вплив життя наодинці на стан здоров'я, особливості харчової поведінки; досліджуються проблеми самотності та її вплив на психологічний стан людей, які проживають наодинці, зокрема серед людей літнього віку; аналізується вплив урбанізації на індивідів, які проживають наодинці, у міських та сільських районах; досліджується досвід життя наодинці та ступінь задоволеності життям тих, хто живе наодинці; досліджується баланс між роботою та особистим життям, кар'єрні шляхи тих, хто проживає наодинці. Попри такий широкий розбіг тем дослідження життя «соло» саме як стилю життя залишається маловивченим, зокрема, якщо мова йде про молодь та дорослих.

4. Окремо необхідно підкреслити той факт, що різні країни та регіони розглядають таку практику проживання наодинці у різних термінах, та підкреслюють різні особливості такого проживання. Тих, наприклад, кого ми можемо назвати носіями стилю життя «соло», у Південній Кореї називається поколінням трьох відмов. Також, існують суміжні терміни та поняття, які розглядають у різних країнах у зв'язку із розповсюдженням стилю життя «соло» – хікікаморі, моммоні, снєпери тощо. Стиль життя «соло» різниться як в залежності від історії країни та/або регіону, так і у способах реалізації (так, наприклад, створення романтичних стосунків більш радикально заперечується у Південній Кореї, ніж у європейських країнах). Проте економічний фактор є базовим і впливає на вибір життя без сім'ї у різних соціокультурних середовищах – від економічної можливості жити «соло» до економічної нездатності утримувати сім'ю. Проведений аналіз демонструє приклади, яким чином формується стиль життя «соло» в залежності від різних факторів формування, так, розглянуто приклад із війнами та невдалими соціальними політиками.

5. Глобальний вплив на стиль життя «соло» як такий мала пандемія Ковід-19, оскільки призвела до підвищення відчуття самотності в різних країнах. Така епідемія самотності мала вплив на всі стилі життя, соціальні групи тощо, проте стиль життя «соло» опиняється в окремій групі ризику, оскільки під час локдаунів ця група перебувала у фактичній примусовій фізичній ізоляції доволі тривалий час та не завжди онлайн спілкування могло повністю задовольняти комунікаційну потребу представників цієї групи. Це спровокувало реакцію держав та адаптацію державних політик. Тож очевидною стала необхідність привернення уваги до стилю життя «соло», не тільки з дослідницької точки зору, але й з точки зору державної: необхідність розуміння до контролю наслідків зростання кількості людей, які обирають стиль життя «соло». Однак, комплексної державної політики, або ж врахування цього питання в рамках вже існуючих політик ще не розроблено в жодній країні.

6. Тож цей розділ продемонстрував не тільки те, що стиль життя «соло» є поширеним стилем життя по всьому світу та дослідження в цьому напрямку продовжують розвиватись, але й продемонстрував, що стиль життя «соло» в різних країнах та регіонах має свої прояви, назви, особливості тощо, відповідно починають формуватися різні державні політики, які враховують носіїв цього стилю життя як окремих акторів. Тож подальшим дослідженням ми бачимо розгляд особливостей стилю життя соло в Україні, його поширеність, можливі наслідки в умовах сучасної України: постковідної та такої, що перебуває у стані війни.

РОЗДІЛ 3. СТИЛЬ ЖИТТЯ «СОЛО» В СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

3.1. Дослідження стилю життя «соло» в сучасній Україні

Сучасна Україна формується під впливом постійних суспільно-політичних трансформацій. Ціннісно-культурна складова українського суспільства також характеризується плинністю, змінюваністю і, що є вкрай важливим, суперечливістю. Так, з моменту набуття своєї незалежності, Україна поступово відходить від радянських установок та орієнтацій, формуючи свої власні, при цьому декларуючи орієнтацію на європейський шлях розвитку (Sapiens, 2020). Процеси трансформації України характеризувались подвійною інституціоналізацією та ефектом колії, який відносно України 20 років тому описали Є. Головаха та Н. Паніна (2001). Процес пострадянського переходу обумовлюється в тому числі історико-культурними особливостями України, оскільки територіально вона розташована між умовними джерелами «радянськості» та «європейськості». З одного боку, це має формувати свою унікальну ціннісно-нормативну систему, з іншого – суспільство перебуває під постійним протиборним впливом. І, хоча дані останнього Світового дослідження цінностей (2020 року), де Україна брала участь, демонструють, що ціннісна складова українців різниться із цінностями багатьох європейських країн, ціннісні зміни поступово відбуваються (Український центр європейської політики, 2020).

Як вже було зазначено, розвиток незалежної України відбувається під час численних криз, що нашаровуються одна на одну. Окрім впливу на суспільні погляди, норми, цінності та орієнтації, це, безперечно, впливає й на фактичні показники, такі як демографія. Так, за 30 років існування незалежної України вона втратила близько 20% населення (до моменту повномасштабного вторгнення). На це вплинули соціально-економічні

чинники, проблеми системи охорони здоров'я, воєнна агресія Російської Федерації. З іншого боку, вплинув на загальні демографічні тенденції також перехід до західної моделі репродуктивної поведінки: а саме зростання віку народження першої дитини (Гладун, 2020). Дослідження демонструють, що не тільки вік народження дитини зазнав змін під впливом західних тенденцій, а й шлюбні сценарії. Так, спостерігається тенденція до підвищення віку вступу в шлюб та скорочення ранньої шлюбності: середній вік вступу до шлюбу жінок підвищився з 26,6 років у 2002 р. до 30,1 у 2019 році (Гладун, 2020).

Хоча сім'я вважається «первинною ланкою суспільства» (Ф.Енгельс казав про те, що родина – є економічною клітинкою суспільства), кількість індивідів, які не перебувають у шлюбі, не створюють родини та не народжують дітей, зростає. На відміну від попередньо розглянутих країн та досліджень українська статистика до останнього часу не розглядала індивіда як самостійного соціального та економічного актора. Так, наприклад, статистичні дані Державного комітету статистики в 1979 та 1989 років оперували категоріями не «домогосподарства», а «сім'ї». У 2001 році (за даними національного перепису населення) чверть населення віком старше за 60 років проживали самостійно, у 2008 році кількість домогосподарств, які склалися з однієї людини, становила більше чверті від усіх домогосподарств (24,3%) (70% з них – особи непрацездатного віку) (Лібанова та ін., 2009). У 2021 році за даними Державної служби статистики в Україні налічувалось від 15% (у великих містах) до 20% (у селах) – домогосподарств, які складаються з однієї людини (Рис 3.1). Відсоток домогосподарств, які складаються з однієї людини працездатного віку, – 37,2%, у містах цей показник сягає 39,9%.

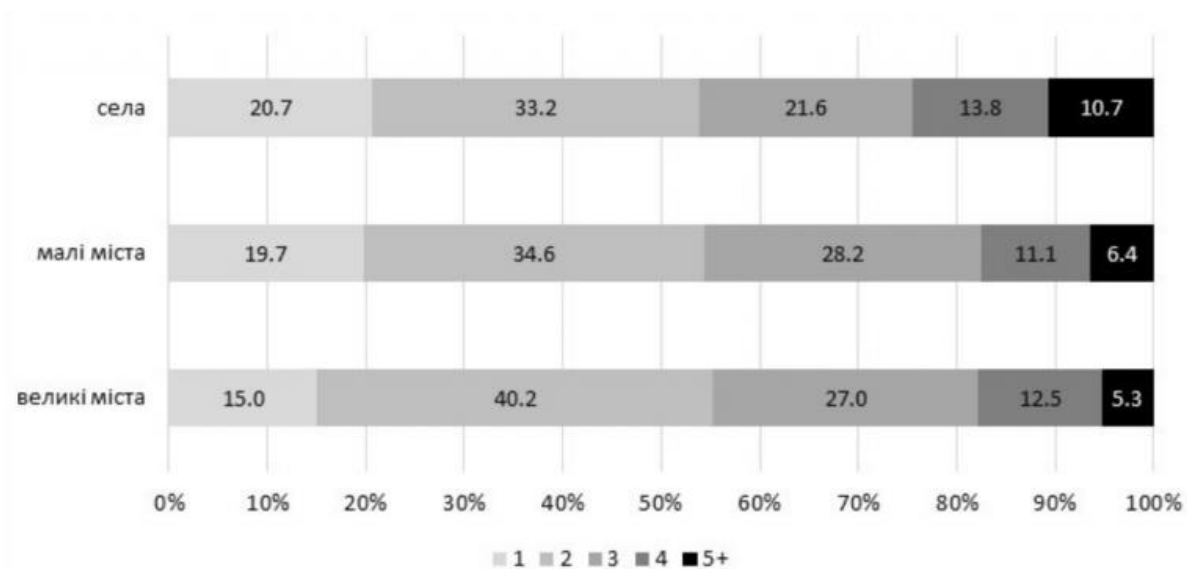

Рис.3.1. Розподіл домогосподарств за кількістю осіб у них. (VoxUkraine, 2021).

За останнє десятиріччя показник кількості людей, які проживають соло, в Україні на основі статистичних даних коливається у межах 20%. Як вже було зазначено, у 2008 році цей показник сягав 25%. Такий спад, на нашу думку, є наслідком урбанізаційних процесів: внутрішня міграція до міст спочатку призводить до підвищення показника людей, що проживають самотійно, але з часом вони створюють сім'ї.

Відповідно до даних Світового дослідження цінностей в Україні в 2020 році зросла кількість респондентів, які позначили сім'ю дуже важливою для себе. Так, сім'я є найважливішою цінністю для українців, як і в більшості країн світу (Український центр європейської політики, 2020). Своє майбутнє у шлюбі із дітьми бачить 86% молоді. Але якщо взяти дані загальнонаціонального опитування (2017) – половина молоді (до 29 років) не перебуває у стосунках (Беловольченко, 2021) . В Україні основна маса досліджень сім'ї приходить на її радянський період та перше десятиріччя після нього. У 2017 році Є. Головаха казав про те, що «...серед тих соціальних та політичних інституцій, які є в Україні, тільки сім'я має 90% довіри. Це визначальний інститут, який в таких складних умовах

залишається головним суспільним інтегратором. Саме від сім'ї люди очікують підтримки насамперед» (Radio Free Europe/Radio Liberty, 2018). Сучасна українська сім'я розвивається і змінюється, як і змінюються стратегії щодо створення сім'ї та життя поза сім'єю. В українському академічному дискурсі доволі складно знайти роботи, що присвячені стилю життя «соло», життю «соло» як феномену тощо. Однією з найбільш дотичних до нашої тематики праць є «Практика «соло» як свідомий вибір: дискурсивний зміст» української психологині Олени Яцини. Авторка розглядає практику життя «соло» саме як протиставлення самотності, яка поширена та вживана в нашому дискурсі, усвідомленому вибору на користь себе (Yatsyna, 2019). Ще одним внеском у вітчизняну літературу про життя соло є стаття «Сінглтони як новий тренд ХХІ століття» Миколи Малюги та Ганни Калініної, які розглядають носіїв життя соло, вживаючи термін «сінглтони» – в сенсі людей, які «остаточно обрали самотній спосіб життя» (Kalinina et al., 2020). Найбільша увага до стилю життя соло та дотичних до нього явищ спостерігається у вітчизняних соціальних науках з боку психології; так, психологиня Ольга Вавринів, розглядаючи особливості жінок, які обрали стиль життя «соло», звертається до вивчення феномену жіночої самотності у працях вітчизняних психологів (Вавринів, 2022). Життя соло також розглядають як «конструктивне проживання самотності», тобто самотність визначається як усвідомлена поведінкова стратегія (Култаєва, 2018).

Проте більша кількість публікацій – це публіцистичні статті на інтернет-платформах (наприклад, «Життя соло: чотири міфи про самотність» (Wkrolik, 2021), «Життя соло. Розповідаємо, чому дехто свідомо обирає самотність, а державі вигідні шлюби» (Беловольченко, 2021), «Що означає «бути собі партнером» та як «selfpartnering» впливає на життя – відповідаємо у статті» (Maudau Journal, 2023) тощо).

В одній з таких статей українська соціологиня Олена Стрельник каже про те, що українське суспільство, українська соціологія дуже мало знає про молоду українську сім'ю. *«Люди можуть відповідати певним чином, виходячи з суспільних очікувань. А ми живемо в суспільстві, де сім'ю декларують як безумовно важливу цінність»*, – каже дослідниця, а також зазначає, що в Україні неможливо порахувати кількість людей, які обирають самотнє життя (життя «соло»), оскільки немає досліджень (Беловольченко, 2021). І дійсно варто зауважити, що ми не маємо досліджень українського суспільства, які б розглядали окремо чи то конструктивне проживання самотності, чи то сінглтонів, чи то практик «соло» як таких. Тобто вітчизняна наука має певні нароби та уявлення навколо досліджуваного нами стилю життя, проте не має уявлення про те, чи присутня ця категорія населення в Україні, чи численна вона, чи відповідає вона тим теоретичним наробкам, які ми маємо тощо.

Війна додала нових чинників появи більшої кількості людей, які проживають соло: переважно це вимушений вибір, проте його не можна не враховувати. З іншого боку, це може бути подальше свідоме обрання проживання соло, яке власне цікавить нас в контексті даної роботи. Це будуть чоловіки, чиї дружини поїхали та зараз перебувають за кордоном. Це будуть жінки, які втратили партнера на фронті, або це будуть люди, які втратили партнера чи партнерку через воєнні дії. Окремим пунктом у цьому переліку є міграція та переміщення населення. Так, за даними Держстату України у 2019 році 24% домогосподарств з числа ВПО складаються з однієї особи (Гладун, 2020). З іншого боку, за кризових умов та в умовах війни люди схильні триматися разом, переважно родинами, та виникає питання, як в цій ситуації відчують себе та поведуться ті, хто проживає соло.

Важливу роль у тому, як почуваються та як сприймаються суспільством люди, які обирають «соло», відіграє сімейна політика. У

цілому, сімейна політика в Україні не носить радикально традиційного характеру та відповідно до вимог до вступу до Європейського Союзу може поступово набувати толерантності¹³, але трапляються випадки, які ставлять цю тезу під сумнів. Так, у 2019 спалахнув скандал щодо впровадження МОН факультативного курсу «Основи сім'ї», що закликає одружуватися до 30 років та вирішувати демографічні проблеми країни¹⁴ (курс викликав обурення спільноти та не був реалізований), або випадок, коли адміністрація м. Луцьк намагалася заборонити постачання у шкільні бібліотеки дитячу книжку «Принцеса+принцеса: довго і щасливо», у якій вбачається пропаганда одностатевих стосунків¹⁵, проте це викликало спротив.

За перелічених обставин дослідження життя «соло» в Україні є важливим не лише з точки зору відстеження динаміки та особливостей наслідування західних тенденцій, вивченню ставлення до створення сім'ї тощо, але й стає важливою складовою аналізу суспільного стану під час війни. За умов, коли загальносвітова тенденція пропонує свободу та різноманіття стилів життя – з одного боку, а традиція та суспільні уявлення диктують усталені практики – з іншого, важливим стає розуміння й аналіз суспільної думки щодо досліджуваного нами стилю життя: наскільки він є сприйнятним чи не є стигматизованим. Саме стигматизацію виділяє дослідниця Б. Депауло як характерну рису, що супроводжує стиль життя «соло» на сучасному етапі його розвитку. З іншого боку, важливим є вивчення самосприйняття, мотивів та орієнтацій представників життя соло.

¹³ «Одностатеві шлюби» та реєстровані цивільні партнерства. чому одного в Україні не буде і як планується реалізувати інше. (2023, March 7). <https://life.pravda.com.ua/columns/2023/03/7/253207/>

¹⁴ Сексуальне мовчання та одружитись до 30 - чому вчать у школі. (2020, February 5). <https://www.bbc.com/ukrainian/features-51362602>

¹⁵ «Принцеса+принцеса: довго і щасливо»: у Луцьку спалахнув скандал через дитячу книжку. (25.02.2021.). <https://tsn.ua/ukrayina/princesa-princesa-dovgo-i-schaslivo-u-lucku-spalahnuv-skandal-cherez-dityachu-knigu-1733302.html>.

Здійснені в попередніх розділах напрацювання, що стосуються визначення сутності та концептуалізації стилю життя «соло» та вивчення практик та методологій дослідження стилю життя соло в різних країнах, стають фундаментом для проведення подальшого емпіричного дослідження стилю життя соло в українських реаліях та українському суспільстві. А саме для дослідження того, що саме представляє собою стиль життя «соло» в Україні, чи розповсюджений він серед чоловіків та жінок середнього та молодшого віку, які основні характеристики він має та як змінила уявлення про нього війна.

Гносеологічний аспект проблеми дослідження полягає у недостатності теоретичного та емпіричного знання щодо стилю життя «соло» у реаліях сучасного українського суспільства, оскільки попередні нароби сучасної української соціологічної думки не враховували цього концепту як такого, а концепти близькі та дотичні враховувалися лише частково та переважно у сфері психології.

Онтологічний аспект проблеми полягає у виникненні нових форм соціальності: в тому, що старі, звичні форми деактуалізується, руйнуються; а також розвиваються нові соціальні позиції, які не тільки передбачають нові форми взаємодії, а й заперечують старі – наприклад, сімейні форми. Онтологічна проблема виявляється на мікрорівні соціальних змін у непередбачуваних реакціях, поведінці носіїв стилю життя «соло» у звичних соціальних умовах.

Головним у цьому авторському дослідженні є вивчення носіїв стилю життя «соло» саме на мезорівні, бо тут він – на рівні групи та колективу – є найбільш помітним та проблемним.

Емпіричне дослідження, яке проводилось в рамках цієї роботи, включало в себе два етапи. Перший етап мав на меті дослідити суспільне ставлення до такого стилю життя як «життя соло», ступінь його стигматизації, суспільне уявлення про людей – носіїв стилю життя соло

тощо. Другий етап мав на меті дослідження досвіду, сприйняття, цінностей та мотивів представників життя соло в Україні (елементи програми та обмеження дослідження – див. Додаток 4).

Результати пілотного опитування.

Проведене нами онлайн-опитування має пілотний характер ($N = 257$). Серед опитаних наодинці проживало 35,8%, проте ці дані нічого нам не дають, тому що така кількість може бути внаслідок того, що люди, які проживають соло, – більш зацікавлені в тематиці дослідження. У цілому, розподіл за типом проживання був приблизно рівномірним: близько 30% у категоріях «живу сам», «з партнером (в шлюбі або без)» та проживання у розширеній сім'ї.

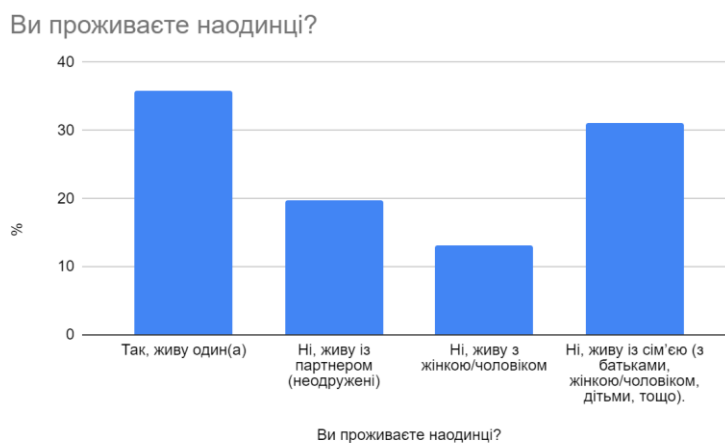

Рис. 3.2. Розподіл відповідей на питання «Ви проживаєте неодинці?»

Цікавим для того, аби виявити умовну кількість людей, які живуть соло, були відповіді на питання «чи є серед Ваших знайомих люди, які проживають наодинці»:

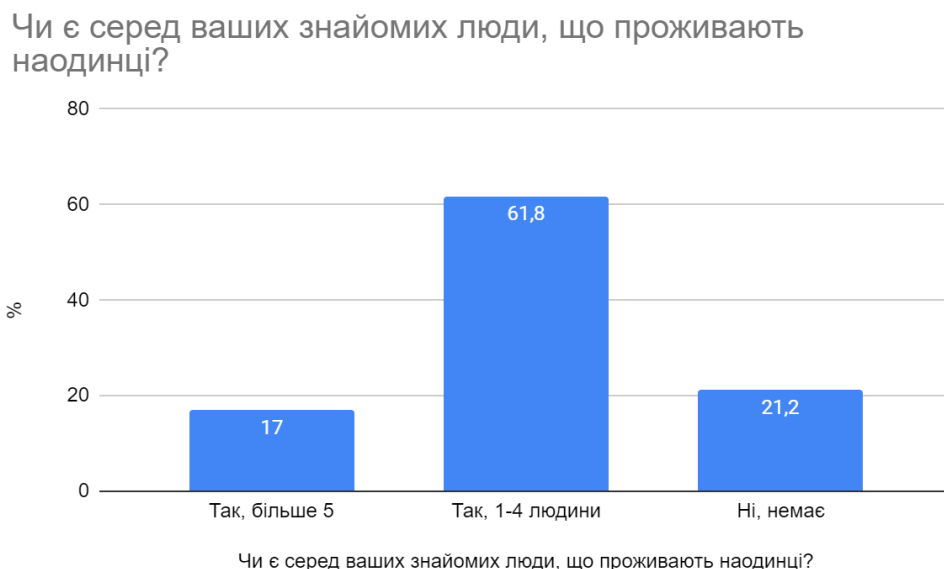

Рис. 3.2. Розподіл відповідей на питання «чи є серед Ваших знайомих люди, які проживають наодинці?»

Ми бачимо, що в більшості опитаних (з числа тих, які не проживають наодинці) серед знайомих є принаймні одна людина, яка проживає самостійно, а у 15% їх більше п'яти, що може свідчити про те, що людей, які проживають самостійно, більше, ніж ми можемо виявити з даних статистики, які були представлені на початку цього розділу. Важливим є те, що опитані зазначили, що у 21,2% випадків це люди віком до 35 років. Люди старші за 65 років, які проживають наодинці, серед знайомих респондентів складають 23,6% (такий малий відсоток, відносно даних статистики, може бути зумовлений тим, що серед опитаних немає літніх людей, тож і знайомих літнього віку як таких в них може бути небагато).

Серед опитаних 40% вважають, що ті знайомі, які живуть наодинці, живуть так за власним бажанням. Вимушеним таке проживання знайомих вважають 10%. Тут важливо відмітити, що це питання не враховувало «багатоваріантність» розуміння категорії «вимушенності» у цьому контексті. За умовним рейтингом причин власного вибору проживання соло перше місце посідає варіант «він/вона комфортніше себе почуває», за ним йде варіант «він/вона приділяє багато часу роботі та надає перевагу

відпочинку вдома наодинці після роботи», потім «він/вона мав/ла незадовільний досвід спільного проживання та дійшов/ла висновку, що так йому/їй краще» та останнім йде варіант «він/вона вважає, що ще рано мати співмешканця та хоче трохи пожити «для себе»». Тобто ключовим є варіант комфорту при цьому бажання пожити «для себе» може бути не популярним через те, що демонструє наявність у суспільному уявленні певною мірою егоїстичного образу. Показовим є те, що добровільне проживання наодинці в уявленні та досвіді респондентів пов'язано з трудовою діяльністю. Більшу цінність несуть відповіді у варіанті «інше», оскільки з 8 відкритих відповідей, 5 вказували на те, що їхні знайомі свідомо живуть самотійно через те, що ще не знайшли людину, з якою будуть жити. Тобто їхній вибір пов'язаний не зі свідомим бажанням жити самотійно, а із тим, що не зустріли/не мають людини, із якою готові проживати. Це не виключає того, що життя соло є для них комфортним на даному етапі життя. Зважаючи на те, що проживання наодинці вважалось власним свідомим вибором, то мова йде про небажання жити «аби з ким» та про очікування відносин з людиною, з якою буде більш комфортно, ніж самому.

Щодо питання стосунків, то 40% вважають, що їхні знайомі, які живуть соло, мають стосунки «без подальших перспектив» (таких, як одруження, наприклад), а 24% відсотки вважають, що в їхніх соло-знайомих романтичних та/або інтимних стосунків немає взагалі. Щодо використання дейтингових застосунків, то 34,6% респондентів вказали, що їхні знайомі, які проживають наодинці, використовують їх. Але 17,6% респондентів вважають метою використання дейтингових застосунків пошук побачень на одну ніч чи короткотривалих стосунків, а 17% респондентів вважають, що їхні знайомі зареєстровані там для пошуку серйозних (довготривалих та перспективних) стосунків.

Важливим у даному контексті є ставлення респондентів, які не проживають наодинці, до створення сім'ї як такої. Серед опитаних, які не

проживали наодинці, 24,8% вважають, що створення родини – не обов’язковий етап життя, 58,8% вважають, що створювати родину можна тоді, коли є відчуття, що «прийшов час», який може прийти в будь-який момент, тож відкладати створення сім’ї не є неправильним. На обов’язковість створення родині (до настання певного віку) вказали 15% респондентів. Якщо казати про те, чому необхідно створювати родину (для тих, хто наполягав на її необхідності), переважали відповіді про продовження роду, про те, що сім’я – це складова суспільства, для отримання підтримки. Також були відповіді «міцна сім'я, міцна держава» та «це природна форма життя людей».

Важливим є те, що 87% опитаних, які не проживають наодинці, не будуть втручатися в особисте життя власної дитини, якщо та буде відкладати створення власної родини та проживатиме наодинці.

Щодо питання самотності, то 38,2% опитаних вважають, що їхнім соло-знайомим вистачає спілкування із друзями та іншими людьми, аби не почувати себе самотньо, 6% вважають, що їм нема з ким розділяти свої почуття та емоції. Серед опитаних, які не проживають наодинці, 37,6% іноді або часто замислюються про проживання наодинці. Люди, які іноді або досить часто замислюються над проживанням самотійно, не можуть зважитися на це, не можуть це дозволити собі фінансово або замислюються над цим переважно у стані емоційного афекту.

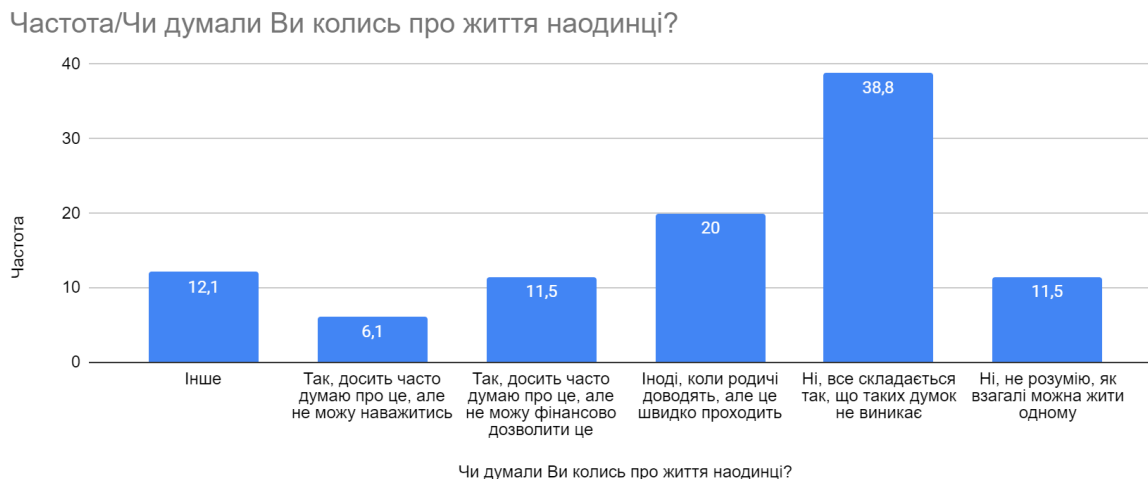

Рис. 3.3. Розподіл відповідей на питання «чи думали Ви колись проживати наодинці?»

Якщо підсумувати такі загальні уявлення про людей, які проживають самотійно, то це переважно люди не літнього віку, які живуть самотійно переважно за власним бажанням та відчують себе комфортно за цих умов. Це переважно жінки (61%). З опитування можна зробити висновок, що їхній комфорт проживання наодинці пов'язаний із тим, що трудова діяльність займає багато часу та ресурсів, тож час наодинці потрібний для відновлення ресурсів. Проте через обмеження опитувальника ми не можемо стверджувати, що саме це є основною причиною. Так, у відкритих відповідях респонденти вказували на відсутність людини, з якою люди, які зараз проживають наодинці, готові розділити побут та життя. Відповідно, ці люди не мають постійного романтичного партнера взагалі або мають різного характеру непостійні стосунки. Деякі з них використовують дейтингові застосунки, половина тих, хто використовує їх, – робить це з метою побудови серйозних стосунків. У більшості випадків – це не самотні люди, яким вистачає спілкування з іншими людьми.

Такий опис людини, яка живе самотійно, частково відповідає досліджуваному нами стилю життя соло, у цьому контексті також важливим є те, що більшість респондентів не вважають створення сім'ї

обов'язковою складовою життя, а отже ми можемо припустити, що вони не будуть засуджувати або жаліти людей, які проживають соло.

З іншого боку, нами було також оглянуто відповіді тих респондентів, які проживали наодинці на момент опитування. Якщо звернутися до самооцінки власного життя та причин рішення проживати наодинці, то відкриті відповіді на це питання надали нам уточнення щодо уявлення причин проживання наодинці:

*«живу сам поки не зустріну людину, з якою побудую **партнерські відносини**»* – тут важливою для нас є акцентуація саме на типі необхідних для подальшого спільного проживання та побудови спільного майбутнього стосунків – партнерські;

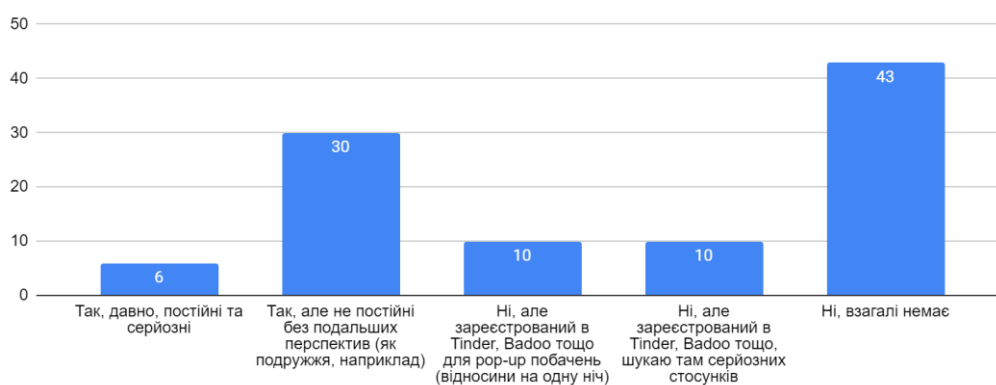
«Немає поруч людини, з якою хотілося б жити, і це було б взаємно» – бажання співмешкання має бути взаємним;

«Співжиття забирає багато сил, які можна витратити на щось цікавіше, ніж життя з кимось» – розуміння того, що співмешкання може опинитись важчим, ніж комфортне життя наодинці;

«це стиль життя з великим ступенем свободи, що для мене цінно» – цінування власної незалежності та свободи.

Більша частина опитаних, які проживають соло, не перебувала на момент опитування у романтичних та/або інтимних стосунках.

Чи маєте Ви стосунки (інтимні/любовні) (можливо декілька варіантів)?

Чи маєте Ви стосунки (інтимні/любовні) (можливо декілька варіантів)?

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на питання «чи маєте Ви стосунки (інтимні/любовні)?»

Показовим у даному контексті є те, що популярним «типом» стосунків є непостійні стосунки, які не мають на меті продовження на кшталт одруження. Це може бути пов'язано з тим, що під час кризових періодів та воєнних дій планування подальшого життя здається важким та майже неможливим, в тому числі у сімейному контексті. Тобто постійні стосунки можуть виявлятися просто не цікавими для людей, які проживають соло. І з цього ракурсу постає питання щодо того, які взагалі погляди на родину мають представники досліджуваної категорії. З рисунку, що наведений нижче, можна побачити, що переважна кількість тих, хто проживає соло, – це люди, які готові до створення власної родини, але за умови появи у житті «тієї самої» людини. Наступною за популярністю серед опитаних, які проживають соло, є впевненість у тому, що сім'я не є обов'язковим елементом життя та її взагалі можна не створювати.

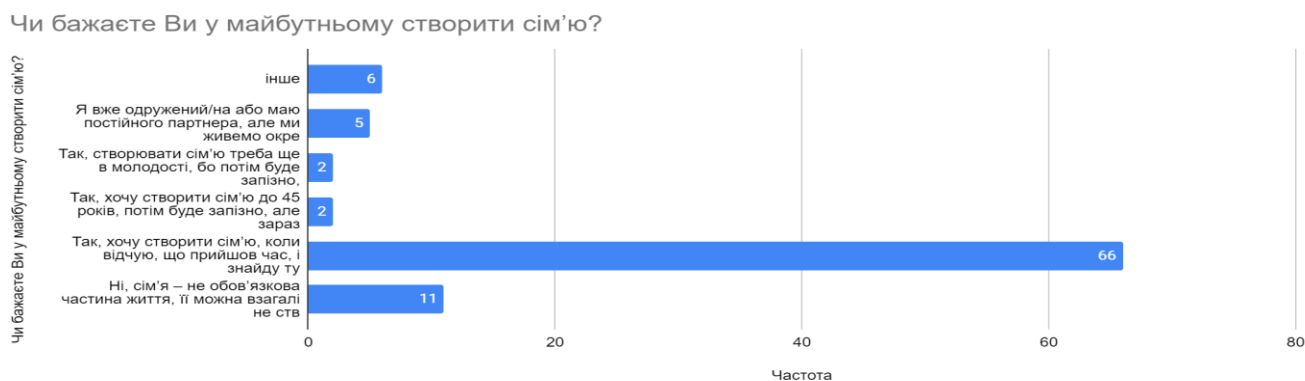

Рис. 3.4. Розподіл відповідей на питання «чи бажаєте Ви в майбутньому створити сім'ю?»

Такі уявлення про створення родини можуть бути зумовлені багатьма факторами: сімейною моделлю поведінки, яка була присутня в батьківській родині, соціально-психологічні фактори, процеси індивідуалізації – і все те, що було розглянуто в рамках першого розділу. Проте із початком

повномасштабного вторгнення у 2022 році та з початком АТО у 2014 році, погляди на свій стиль життя та ставлення до створення сім'ї могло змінитися через те, що це постійне перебування в стресі, в кризових умовах тощо, у той момент, коли більшість сімейних людей в такі кризові моменти намагаються бути поруч із власною сім'єю. Тож відповідаючи на питання щодо зміни ставлення до свого проживання наодинці під час війни серед тих, хто мав змогу визначитись із відповіддю, більша частина відмітила, що їй легше, ніж сімейним людям, через свою мобільність. До причини таких відповідей також можна віднести відсутність додаткової відповідальності.

Чи змінилося Ваше ставлення до власного життя наодинці під час війни?

Чи змінилося Ваше ставлення до власного життя наодинці під час війни?

Рис. 3.5. Розподіл відповідей на питання «чи змінилося Ваше ставлення до власного життя наодинці під час війни?»

Варто також зауважити, що серед відповідей на питання щодо зміни ставлення до свого проживання соло респонденти вказували, що це не протиставні варіанти відповідей, тобто відчуття самотності з'являлося паралельно з тим, що вони усвідомлювали, що їм легше, ніж сімейним. Також зазначалось, що сумісне проживання з батьками викликає дискомфорт через відсутність власного простору та перетин особистих кордонів, виникає бажання побути наодинці, відчуття самотності збільшилось, але не стало приводом для активного пошуку партнера.

Зважаючи на обмеження та нерепрезентативність даних, ми можемо лише зазначити, що загальні уявлення щодо людей, які свідомо вибирають проживання наодинці, в цілому дотичні із визначеннями стилю життя соло. Значним для нас в контексті обрання та уявлення про тривалість такого стилю життя є як і загальне уявлення, так і уявлення самих носіїв стилю життя соло щодо того, що цей стиль життя для них релевантний до того моменту, поки вони не зустрінуть людину, поруч із якою вони будуть відчувати себе більш комфортно, ніж наодинці. І тут виникає декілька питань: чи будуть вони відчувати себе комфортно, якщо усвідомлять, що таку людину можна не знайти упродовж всього життя, чи є для них прийнятним стиль життя «соло» не як тимчасове рішення, а як перманентне, хто така «та сама» людина: чи існують певні критерії, під які має підпадати людина, яким чином вона має з'явитись у житті тощо.

Тож за умов розвитку процесів раціоналізації та індивідуалізації ми бачимо, що у загальному розумінні, по-перше, в Україні існують люди, які обирають стиль життя «соло» свідомо. По-друге, він сприймається як тимчасовий, по-третє, це (на перший погляд з даних опитування) не супроводжується суспільним осудом та стигмою.

За результатами опитування ми бачимо, що подальше дослідження стилю життя соло має під собою підстави: як кількісні – оскільки опитування дає підстави припускати, що люди, які проживають наодинці, мають значну присутність у суспільстві (принаймні серед користувачів фейсбук), так і якісні – попри присутність їх у суспільному житті ми не багато знаємо про причини та, власне, характеристики такого стилю життя. Саме через це другим етапом було визначено якісне дослідження стилю життя соло.

3.2. Стиль життя «соло» в сучасній Україні (на базі якісного дослідження носіїв стилю життя «соло»)

Загальні результати дослідження продемонстрували та підтвердили загальні уявлення про стиль життя «соло»: більшість респондентів бачать свій стиль життя обраним свідомо та він їх задовольняє. У більшості своїй мова йде про те, що у майбутньому перспектива створення сім'ї їх приваблює. Це можна сприймати як певного роду перехідний період. Але із зауваженням про те, що для створення сім'ї більшість респондентів чекають на «ту саму» людину і тільки із нею планують створити родину. У випадку ж, якщо «та сама» людина не горизонті не з'явиться, то в цілому таке життя, яке вони мають, їх влаштовує. Локдаун та ковід вплинув на респондентів не так сильно як війна, оскільки під час пандемії всі були поставлені в однакові умови і головним челенджем був перехід та засвоєння технічних засобів, в той час як війна змінила життя людей кардинально, сімейні друзі стали займатись проблемами виживання сім'ї і менше приділяти уваги спілкуванню, що призвело до відчуття самотності серед представників життя соло та перегляду власного світогляду. Проте нас цікавить детальний аналіз стилю життя соло. Як вже зазначалося, в ході аналізу були виявлені певні загальні тематичні блоки, проаналізовані категорії та субкатегорії на основі цього аналізу були зроблені певні висновки в кожному тематичному блоці. Всього блоків було представлено 9:

- рішення та ставлення до стилю життя соло;
- кар'єра: місце та роль у стилі життя соло;
- дозвілля: місце та роль у стилі життя соло;
- задоволеність життям носіїв стилю життя соло;
- тиск, стигма та дискримінація;
- коло спілкування (родичі, друзі, стосунки);
- цінності;
- стиль життя «соло» під час війни;
- уявлення про майбутнє.

Такий широкий тематичний перелік дозволив нам, з одного боку, дослідити повсякденні практики українців, які визначають свій стиль життя як стиль життя «соло», дізнатися їхні ціннісні орієнтації, дослідити коло спілкування та ставлення до свого майбутнього, таким чином охопивши достатньо широке коло питань для з'ясування сутності стилю життя соло для українців у сучасних реаліях.

Ми розпочали аналіз із того, що стало причиною для рішення обрати стиль життя «соло», оскільки ставлення до власного проживання наодинці є визначальним у контексті початку формування стилю життя соло індивіда. Ми передбачаємо, що люди, які визначають своє проживання наодинці як стиль життя «соло», вирішили проживати наодинці свідомо або вирішили не проживати з кимось свідомо. Проте умови, за яких було прийняте рішення щодо такого проживання, можуть різнитися. Саме це ми і намагались дослідити в рамках даного блоку.

Рішення та ставлення до стилю життя соло

При розгляді свого ставлення та самопочуття від проживання соло респонденти переважно оперували категоріями комфорту (що збігається із даними опитування). Комфорту від перебування наодинці, від наявності власного простору, від незалежності тощо. Тобто свій стиль життя вони описували як комфортний, незалежно від того, яким чином вони до нього дійшли, за винятком декількох кейсів, де респонденти не відчували себе впевнено наодинці із собою та розглядали свій стиль життя як виключно тимчасовий/короткотривалий. Тобто ці респонденти, незважаючи на те, що відгукнулись на дослідження і суб'єктивно визначали себе як такі, що є носіями стилю життя соло, за нашим визначенням такими не були, принаймні за цим критерієм.

Жінка, 23 роки, ніколи не була одружена, 5 років проживає соло, працює в сфері ІТ:

«живу одна, бо так звикла, так зручно, так комфортно. І так було, напевно, все моє свідоме життя, років із сімнадцяти, вісімнадцяти».

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 7 років проживає соло, аспірант:

«це мій спосіб життя, мені так комфортно».

Жінка, 33 роки, ніколи не була одружена, 8 років проживає соло, держслужбовиця:

«в своїй самотності я відчуваю себе не самотньо, скажімо так. Тобто мені комфортно».

Жінка, 38 років, розлучена, 4 роки проживання соло, психологиня:

«коли я врешті залишилася сама, мені було дуже комфортно. І всі побутові труднощі, вони не переважали той позитив і той спокій, який я отримала».

Самі респонденти зазначили, що мали певні побоювання щодо того, як будуть почуватися наодинці із собою, перед тим, як розпочати цей шлях, проте відчували *необхідність* або *бажання* це зробити. Для деяких респондентів це було метою та мрією. Тут варто зазначити, що в цьому випадку мова йде переважно про молодих людей віком до 35 років. Респонденти старшого віку із великим досвідом проживання наодинці не пригадували свої відчуття на початку свого стилю життя соло.

Жінка, 32 роки, ніколи не була одружена, 19 років проживання соло, вчителька:

«Це була моя рожева мрія, вона здійснилась».

Жінка, 27 років, ніколи не була одружена, 1 рік проживання соло, сфера ІТ:

«Я завжди мріяла, я завжди хотіла і тепер у мене є така можливість, і я тепер відчуваюся комфортно».

Перед тим, як розглядати питання щодо причин такого комфорту та того, що є дискомфортом у своєму стилі життя, варто зауважити, що більшість респондентів вважає свій стиль життя власним усвідомленим вибором.

Чоловік, 34 роки, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, івент-сфера:

«Чи було самотнє проживання свідомим рішенням? Так, безумовно так».

Жінка, 27 років, ніколи не одружена, 2 роки проживання соло, сфера ІТ:

«мені треба було десь жити, я розуміла, що я хочу жити одна, я не хочу в гуртожитку або не хочу там хлопця іншого, я знала, що я хочу жити одна, і так і зробила, все».

Проте для такого усвідомленого вибору завжди були певні передумови; і тут можна виокремити декілька основних умов або приводів. Перш за все, історії початку стилю життя соло – це історії становлення на шлях дорослішання: це переїзд в інше місто для навчання або переїзд від батьків, тому що «настав час».

З іншого боку, це розлучення або розставання із партнером. Серед приводів також виокремлюють смерть родича та можливість проживати в його квартирі та, власне, основним фактором, який сприяв становленню на шлях життя соло, є фінансова спроможність вести побут самостійно та утримувати житло.

Жінка, 27 років, ніколи не була одружена, 1 рік проживання соло, сфера ІТ:

«так склалася обставина, що виїхала людина, яка орендувала [квартиру – від авт.] і в цей же момент мене підвищують на роботі, додають мені, скажімо так, заробітної плати. Пристойно. Я почуваюся більш вільно у фінансовому плані, і ось ці обставини склалася, і я подумала, чому б не зараз це зробити?»

Жінка, 51 рік, ніколи не була одружена, близько 30 років проживання соло, бухгалтер:

«Я, власне, приїхала вчитися, п'ять років жила у гуртожитку. І ось, як я вже сказала, я почала працювати ще десь із третього курсу. І на момент закінчення у мене вже була можливість жити самостійно у своїй квартирі».

У рамках даної роботи ми зосереджені на тому, що незалежно від того, що стало приводом до самостійного проживання, причини для продовження такого стилю життя залишаються спільними (переважно). Також важливим є самовизначення себе як людини, яка обрала стиль життя «соло».

Отже, переходячи до того, чому такий стиль життя здається комфортним респондентам, зауважимо: відповідно до теорії індивідуалізації, яку ми розглядали в попередніх розділах, категоріями,

якими пояснюють свій комфорт респонденти, є самостійність, незалежність та свобода. Саме ці три поняття розглядаються як головні переваги самостійного проживання (*«не підкорятися не під чийсь звички і так далі. Сам собі господар»*); *«я люблю свободу, люблю, коли мені ніхто не заважає, дуже подобався ось цей момент, коли ти почуваєшся самостійним»*; *«не повинна ні під кого підлаштовуватися, ні по режиму сну, тобто, коли мені потрібно, я сплю, коли мені потрібно вночі, я там щось можу робити, там, на кухні, в кімнаті, неважливо»*; *«я можу ввечері, типу, там сидіти в скайпі, умовно, розмовляти, і в мене там можу шуміти, ще чогось, можу приходити додому, коли мені хочеться, прокидатися, коли мені хочеться, і таке інше, і роблю, що хочу»*). Показовим в цьому контексті є приклад однієї з респонденток, яка казала про те, що її уявлення про своє комфортне життя було сформовано завдяки популярному американському серіалу «Секс у великому місті», де образ головної героїні – це образ самостійної незалежної жінки, яка насолоджується власним життям:

«Образ у голові, який для мене був абсолютним ідеалом у дитинстві та в період мого підліткового віку, скажімо так, ця жінка молода, яка живе у Нью-Йорку чи Парижі. У своїх апартаментах вона одна, вона вільна, вона робить, що хоче, вона прокидається в обід, скажімо так, вона там...вона як Керрі Бредшоу із «Сексу у великому місті». Такий образ. І для мене це був завжди ідеал. Я думала: «Боже, як я хочу так жити». І, напевно, на цьому фоні у мене сформувалося максимально лояльне ставлення до людей, які живуть самі й, більше того, я сама такою стала».

Аналогічні приклади наводили респонденти в дослідженні неодружених жінок на пострадянському просторі у магістерській роботі Анни Шадріної. Тобто для жінок є привабливою така «американська» модель поведінки, незважаючи на те, що картинка американського серіалу значуще різниться із реаліями пострадянських просторів. Зауважимо, що аналогічне сприйняття життя соло присутнє і в чоловіків.

Деякі респонденти доповнюють пояснення свого комфорту методом «від зворотнього»: дискомфортом від перебування із кимось вдома,

поділяти із кимось побут. Проте і тут йде мова про незалежність та свободу «від» (від осуду, від виконання певних зобов'язань, від певної відповідальності (до поняття відповідальності, яке також відіграє значущу роль у формуванні стилю життя соло, ми повернемося далі)). Окрема увага приділяється важливості та цінуванню «власного простору»: від фізичного (фізична відсутність людей навколо) до емоційного (необхідність певного режиму тиші в спілкуванні). Для людей, які проживають соло, *вкрай* важливим є їхній фізичний простір, їхній дім. Вони сприймають його як фортецю, місце спокою та безпеки навіть за умов війни та зовнішньої небезпеки.

Жінка, 43 роки, розлучена, 5 років проживання соло, сфера освіти:

«Я дуже люблю дім, от прямо люблю дім. У мене якось його довго не було, і якось це ці орендовані квартири. Ось це в мене болюча тема: те, що я там змушена була знімати це якесь тимчасове житло, переїжджати з усіма манатками, облаштовуюся щоразу. Оце все, тому я дуже люблю дім. Ось прям дуже-дуже люблю».

Жінка, 30 років, ніколи не була одружена, 5 років проживання соло, спортсменка:

«Так, свій дім... дуже небезпечно. Розумію гучно (від авт. – гучно від обстрілів міста), але... Але мені подобається, мені комфортне це місце. Я люблю свій дім і, скажімо, страхи різні, але я вдома».

Окремо підкреслюють, що проживання соло може спонукати до саморозвитку, надавати мотивацію не сидіти на місці, аби заробляти більше. Також, було зазначено, що від проживання соло підвищується працездатність. У деяких випадках – стиль життя «соло» розпочинався як виклик самому собі: довести, що на це спроможний, що самостійний тощо.

Жінка, 38 років, розлучена, 4 роки проживання соло, психолог:

«Це був виклик самій собі спробувати жити взагалі самій»

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, півроку проживання соло, психолог:

«І зараз такий челенджний більше стиль життя, з яким я стикаюся, це слідувати своїй стратегії, зробити так, щоб моє життя реалізувало ці цілі, які я поставила перед собою».

Складнощі (на момент до війни): серед складнощів виокремлювали переважно сплату комунальних рахунків, жінки серед труднощів також виокремлювали ведення побуту. На перших етапах проживання соло був необхідний час для усвідомлення того, що ти проживаєш сам/а: організувати побут, звикнути собі готувати тощо (хоча останнє стосується переважно чоловіків). Якщо розглядати респондентів 40+, то коли вони вказують на свій комфорт в такому стилі життя, вони мають інтенцію до створення сім'ї, проте вказують як на те, що не готові поступитися своїм комфортом, не будучи впевненими, що обрали людину, з якими/ою їм буде комфортніше. Важливим зауваженням є те, що підтримка такого стилю життя вимагає вагомого фінансового внеску.

Жінка, 32 роки, ніколи не була одружена, рік проживання соло, менеджер:

«Поки я навчалася, я працювала для того, щоб ось-ось платити за цей комфорт самотійного проживання. Але я можу сказати, що так, що я це завжди дуже важко тягнула фінансово. Але з якогось вже... У якийсь період життя все-таки... Ну сталося так, що ніби моя зарплата вже перевищувала набагато вартість квартири, це вже ніби... Це проблема відпала, скажімо так».

Стиль життя «соло» та типового носія цього стилю респонденти описували як «людина, яка любить своє життя», «молоді люди, які не страждають»; цей стиль асоціювали з жінками, які займаються своєю кар'єрою, це люди віком від 20 до 45 років.

Кар'єра: місце та роль у стилі життя соло

Кар'єра та робота посідають важливе місце в житті респондентів. Переважна більшість респондентів каже про те, що робота – значуща частина їхнього життя та забирає багато часу. Проте ставлення до роботи визначається по-різному. Для частини носіїв стилю життя соло робота – це спосіб самореалізації, мета та цінність, вона стоїть на першому місці та задовольняє потреби як фінансові, так і соціальні. Носії стилю життя соло,

яких умовно можна назвати кар'єристами, бачать в своєму майбутньому перш за все успіх в улюбленій справі, а вже потім все інше.

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:

«До війни, якби мені ставили це питання, я б відповіла на нього зовсім по-іншому, тому що робота, як би там не було, займала більшу частину мого часу, я б навіть сказала, основну».

Жінка, 23 роки, ніколи не була одружена, 5 років проживання соло, PR-фахівець:

«Спочатку це замислювалося просто як місце, де є гроші. Зараз з часом, коли я більше поринула в це, у мене вже є якась розуміння експертності, плюс у самій команді є якась мотивація, це реально прикольно, мені подобається, за півроку я виросла в кар'єрі на дві позиції, виходить, вище і далі є ще куди рости, і не тільки в цій компанії, але і загалом, життя, це прикольно».

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«Справа в тому, що робота для мене — це не місце, куди я ходжу, це, скажімо так, шлях, який я вже визначив для себе давно. Це, скажімо, моя місія. У мене дуже багато цілей у житті, і дуже багато справ, які я роблю. Це, скажімо, моя місія».

У силу того, що вони кар'єристи, вони достатньо амбіційні та дотримуються стратегії ціледосягнення. Це переважно люди до 35 років, в більшості своїй молоді люди, що тільки-но стали на свій кар'єрний шлях. Але таке ставлення до роботи можна виявити у респондентів різного віку, характерним є те, що для цієї категорії ідея створення родини має доволі туманний характер. Частіше за все такі кар'єристи готові до створення родини, але розуміють, що важко знайти людину, яка «не буде заважати» кар'єрі або буде миритись із тим, що кар'єра посідає перше місце в житті партнера/ки.

Чоловік, 26 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, маркетинг:

*«я розумію, що цей складний шлях, який я хочу...він відрізає багато речей у якомусь спільному житті, людина не буде з тобою жити, коли ти на знімальному майданчику, ти ходиш мрієш і хочеш досягати чогось. Та ти йому *зовсім* не потрібен, йому треба, щоб ти прийшов додому о 6-й вечора, обійняв, поцілував, *випив* винця з ним, повечеряв,*

кіно подивився, в ресторан сходить, а не ... не буде на тебе чекати дружина, коли ти свої хотівки реалізуєш, ну не буде».

Проживання соло – це те, що їх влаштовує, оскільки не відволікає від кар’єрних амбіцій та дає час та свободу для відновлення ресурсу, а більшого вони, за їхніми словами, не потребують. Для інших кар’єра – це лише інструмент отримання фінансів для досягнення та підтримання того рівня життя, який вони хочуть. У цьому випадку респонденти поділяються на полюси:

1. Ті, хто вже досяг фінансового благополуччя (можливо, не ідеального, але задовільного для них) та займаються питаннями саморозвитку та власного комфорту, що представляє для них найбільшу цінність. Головна задача для них – знайти баланс між заробітком та ризиком вигорання, тож вони зосереджені на його пошуці.

Жінка, 51 рік, 30 років проживання соло, бухгалтер:

«це не головне – робота. Це, як вам сказати, ну, частково самовираження, безумовно, як не дивно. Крім того, це дуже суттєве джерело доходу. Але це можливість робити, на мою думку, хорошу справу для оточуючих».

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«я без фанатизму, можна так сказати. Я просто зараз, дуже пікуючись про ментал хелс свій, про взагалі те, щоб розділяти роботу і життя, щоб не поринати в неї максимально, я, коли була за кордоном, і я там була одна і страждала. Я там працювати намагалась дванадцять годин на добу, потім годину я бігала, щоб просто не думати ні про що й лягала спати, десь так. А тут, коли є життя, – не хочеться його тільки на роботу».

Фінансове благополуччя в цьому випадку не є відправною точкою для створення сім’ї. Це умова власного комфорту та відкриття простору для турботи про себе, що не перетинається з ідеєю спільного проживання, створення сім’ї тощо, і не суперечить їй. Проте основні смисложиттєві акценти таких носіїв стилю життя соло – саморозвиток, увага до себе,

комфорт із собою тощо. Вони також можуть сприймати роботу як покликання, проте намагаються виділити в житті час для себе.

2. Ті, хто має на меті досягнення певного рівня фінансового статку. Тобто мова йде про людей, які ще не досягли того рівня фінансової незалежності, який вважають для себе пристойним.

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, аспірант:

«Я поставив собі за мету не повернутися знову до того, щоб батьки платили. Тобто вийти, щоб це було постійним, як би була певна динаміка заробітку. Відповідно, я розумів чудово, що для того, щоб це було, треба на це витратити дуже багато часу».

Цей фінансовий статок і є відправною точкою родини. Саме створення сім'ї, побудова сімейних стосунків, спільне проживання тощо не є першочерговою метою, але є необхідною складовою для того, щоб дозволити собі замислюватись про це.

Чоловік, 30 років, ніколи не був одружений, тимчасово безробітний:

«Так що я вважаю, що і надалі у мене просто не буде з цим проблеми, для того щоб ... коли я матиму деякий (фінансовий) стан, просто повернутися і сказати людині, ось тепер так, ось тепер можна. У мене не буде, швидше за все, із цим проблем, я так вважаю».

Важливо відмітити, що так можуть відчувати себе як чоловіки (що виходить із логіки патріархального суспільства, де чоловік – голова родини, що має забезпечувати її фінансово), так і жінки. Інформантка, яка має на меті досягти певного рівня статку, каже про те, що на момент створення сім'ї, зокрема, сім'ї з дитиною, вона має бути впевнена у тому, що у разі необхідності вона матиме змогу забезпечити себе і дитину. З іншого боку, одна з респонденток зауважила, що при наявності певного рівня фінансової безпеки вона би хотіла мати дитину без батька, а самого батька вона сприймає радше як людину, яка надасть дитині «хороші гени».

Жінка, 34 роки, формально одружена, не проживає з чоловіком, 2 роки проживання соло, доцент:

*«я хочу сина. Одну дитину, хлопчика, не знаю, чому хлопчика, але хлопчика, і батько *зовсім* мені не потрібен. Тобто мені треба знайти того, хто мені дасть*

непогані гени, але виховувати, я думаю, що на той час, якщо я, ну там, буде якесь в мене становлення, як кар'єри ...якщо буде така посада... і все ж таки мати зможе допомогти з доглядом, але є ще і дитячі садки, які там з двох місяців, ну там, за там, не малі гроші, але там дитина не з тобою, а з ними, бо працювати треба багато».

Варто зауважити, що кожен респондент (незалежно від ставлення до роботи як до покликання, або як до інструмента, або обидва варіанти разом), який має роботу (в даному випадку ми говоримо про респондентів, які залишалися в Україні), був нею тією чи іншою мірою задоволений та робив справу, яка приносить йому задоволення та яка була йому цікава. Також можна простежити часову динаміку у відповідях респондентів: ті респонденти, які досягають певного статку, починають приділяти увагу собі. Вони не акцентують увагу на обов'язковості створення сім'ї в будь-якій перспективі, а лише розглядають її як можливий, іноді бажаний варіант. До питань створення сім'ї та побудови стосунків ми повернемося пізніше.

Дозвілля: місце та роль у стилі життя соло

Відповідно до того, що робота посідає одне із найоб'ємніших (за часовим обсягом) місць у стилі життя соло, дуже важливим є питання дозвілля та дозвіллевих практик. У контексті загальносвітових досліджень та, наприклад, наслідуючи логіку Е. Кляйненберга, носії стилю життя соло більше соціально-активні та мають більш активний відпочинок. Проте, беручи до уваги обсяги роботи, постає питання відновлення ресурсів. Наше дослідження показало декілька важливих характеристик, які ми можемо віднести до стилю життя соло. По-перше, дозвілля людини, яка проживає соло, ділиться на два важливих типи, які мають бути присутні. Перший тип дозвілля – це час із самим собою: це може бути догляд за своїм простором (який приносить задоволення), це може бути хобі (рукоділья, вивчення чогось нового), це можуть бути тривалі прогулянки містом із музикою в

навушниках, це можуть бути заняття спортом (не групові) – тобто відсутність активної комунікації із зовнішнім світом.

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«Для мене тепер прибирання стало медитацією, в дорослому житті моєму, самотійному. Якщо раніше це було покаранням, то тепер це насолода».

Чоловік, 26 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, маркетинг:

«Я люблю просто 2 години взяти навушнички і погуляти Києвом, різними вуличками і так далі».

Жінка, 23 роки, ніколи не одружена, 5 років проживання соло, PPC-фахівець:

«у мене як хобі є астрологія, вона зі мною залишається, і насправді, ну, я намагаюся, намагаюся, типу, виділяти час, там, щоб, типу, сісти, подивитися те, що я хочу, прописати, може, викласти якусь історію чи щось написати з цього приводу – і воно, виходить, є».

Також серед такого роду типів діяльності є важливий пункт «нічого не роблю», він, по-перше, відображає те, що бездіяльність – може бути джерелом відновлення ресурсу.

Жінка, 34 роки, ніколи не була одружена, 4 роки проживання соло, сфера IT:

«Ну коли ти вже прямо «овер все» і тобі потрібно прямо день, щоб ти там ліг полежав і все».

Жінка, 23 роки, ніколи не була одружена, 5 років проживання соло, PPC-фахівець:

«вільний час приділяю тому, щоб поспати, це моє дозвілля зараз».

По-друге, це перетинається з уявленнями про те, що саме приваблює у житті соло – можливість робити те, що хочеться і не робити те, що не хочеться.

Жінка, 46 років, розлучена, 2 роки проживання соло, вчителька:

«Якщо я хочу читати, я читаю, якщо я хочу мити посуд, то я буду мити посуд. А якщо я не хочу, то я помію через два дні ніхто мене не напружує».

А другий тип дозвілля – це саме соціальна складова, коли виділяється час на зустрічі із друзями, прогулянки, спілкування, спільні традиції тощо. Якщо ми кажемо про дозвілля (не у відпустках), то скоріш за все під зустрічі

буде виокремлено певний день або вихідні. Ця комунікація посідає доволі важливе місце у стилі життя соло.

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«По неділях ми зустрічаємось з друзями, у нас є традиція, ще з Харкова вона була у мене, просто якраз тією самою компанією тепер тут, у нас була традиція в Харкові, ми їздили кожну неділю об одинадцятій на Барабашово, на Фо Бо»

Чоловік, 30 років, ніколи не був одружений, тимчасово безробітний:

«Насправді в основному, звичайно ж, у довоєнний час я намагався витягувати своїх друзів, якимось із ними взаємодіяти, ходив по гостях».

Чоловік, 26 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, маркетинг:

«Я люблю вихідні, я люблю їх проводити, я можу зустрітись з друзями, я люблю запрошувати друзів додому, навіть можу з хворої голови навіть приготувати, але це небезпечно, тобто така історія».

Жінка, 29 років, ніколи не була одружена, 5 років проживання соло, репетиторка:

«я в принципі там буквально за будь-який рух, тобто я це може бути в принципі все, що завгодно на природі це може бути бар, це може бути клуб ну в цілому немає жодних обмежень».

Тільки декілька респондентів виказували свою активну громадську позицію на кшталт волонтерства, участі в громадських об'єднаннях тощо, проте переважна кількість говорила про соціальну активність у колах друзів, простого спілкування, виходів за межі своєї оселі тощо. Тож ми не можемо сказати, що носії стилю життя «соло» мають бути волонтерами, але можемо сказати, що їм притаманний певний рівень соціальності, який може бути вищим за рівень соціальності людей, які проживають у сім'ях (безвідносно того, чи то родина батьків, чи то власна родина). Деякі респонденти зазначали, що їхнє перебування та зустрічі із друзями багато в чому залежить від того, чи сімейні ці друзі, чи ні. Тобто мова йде про зменшення щільності комунікації із людьми, які (як зазначила одна із респонденток) «занурюються» у власні романтичні стосунки.

Жінка, 32 роки, ніколи не була одружена, близько 10 років проживання соло, вчителька:

«мої вихідні останні, мабуть, навіть роками, це зустрічі з друзями, обов'язково зустрічі з родиною, якщо виходить, – зустріч із друзями, через те, що друзі, подруги, мають сім'ї, тобто не завжди так, що в мене немає такої компанії саме неодружених, таких, як я, з якими можна тусити кожен тиждень, тому залежно від ситуації».

Це, в свою чергу, може пояснювати таку соціальну активність людей, які проживають соло: вони постійно знаходять собі «альтернативне» коло спілкування, аби задовольнити потребу у спілкуванні, коли друзі поринають у власні сім'ї.

Щодо відпусток, то варто зауважити, що тільки частина респондентів змогла сформулювати, якій відпустці вони надають перевагу, оскільки інша частина не має усталених відпусток як таких та не мала їх останні декілька років. Але та частина, яка все ж таки мала змогу брати відпустки (переважно мова йшла про доковідні часи) надавали перевагу активному відпочинку (лижі, гори, активні дослідження нових місць тощо).

Окремим пунктом в організації дозвіллевих практик стоїть подорожування соло як окремий тип відпочинку. Інформантів, які віддають перевагу такому типу відпочинку, було не так багато, але вони переважно вікової категорії 35+ (хоча такі подорожі зазначили у своїх інтерв'ю і респонденти до 30-ти років). Усі вони кажуть про те, що подорожування наодинці не приносить їм дискомфорту, а навпаки надає можливість відпочивати так, як їм заманеться.

Чоловік, 30 років, ніколи не був одружений, 15 років життя соло, історик:

«було дуже комфортно, і насправді, коли ти їдши сам, я завжди, до речі, живу, дуже часто живу у хостелах, де багато людей, і я знаходжу собі знайомих і людей, які зі мною мандрують, там по десять людей, які тебе супроводжують на різних відмітках твоєї подорожі, так що людину якусь з собою не потрібно брати, ти завжди її знайдеш там».

Жінка, 33 роки, ніколи не була одружена, 4 роки життя соло, сфера ІТ:

«я за три тижні проїхала усі міста, тобто були Дюссельдорф, Гамбург, Мюнхен, тобто дуже багато міст я проїхала, це був дуже цікавий експерієнс, тому що це було вперше в житті, коли я взагалі сама їздила, і це було так прикольно, я навіть трошки злякалася, тому що я подумала, що це так було класно, що можливо я так не зможу більше взагалі ні з ким, коли саме виснажена. Тобто коли ти з людьми, ти все равно підлаштовуєшся, тому що комусь там не хочеться в музей, а комусь там ще щось не хочеться, і все це потрібно узгоджувати».

Жінка, 46 років, розлучена, 2 роки проживання соло, вчителька:

«Я хотіла відсвяткувати Новий рік на Старій площі у Празі. Отак я туди поїхала. Я поїхала сама. Всі мої друзі дуже дивувалися, як це я на Новий рік я поїхала з туристичною групою, але сама, як це зможу провести стільки часу сама. Я сказала, що я із задоволенням перебуваю у своєму власному товаристві».

З одного боку, це може бути спричинене бажанням незалежно не від кого подорожувати, відпочити тощо. Але не варто відкидати потенціал пояснення цього явища тим, що інтереси та час носіїв стилю життя соло не збігаються із «сімейними» людьми, тож такий вид дозвілля є більш комфортним та доступним для людей.

Чоловік, 48, ніколи не був одружений, 30 років життя соло, сфера ІТ:

«чим більше людей, тим більш це перетворюється просто на ядерний бардак. Плюс ще кажу, що у народа такі устремління... вони по-перше, похід – це вони тікають від дружини, це означає, що можна безконтрольно вживати алкоголь. Ось і вони в це вдаряються, а я не маю цієї проблеми. Тому що мені ж... мене ніхто ввечері не муштрує «піді прибий цвахів» якихось або «посиди з тещею, посілкуйся з мамою». У мене немає цього синдрому, що я вирвався від дружини і я повинен надолужити ось все, що я недобухав за ці півроку попередніх».

Особливості комунікації стилю життя соло та сімейних друзів ми розглянемо далі.

Задоволеність життям носіїв стилю життя соло

Питання задоволеності життям – доволі суб'єктивне та складно вимірюване, у рамках якісного дослідження метою було визначити загальне самопочуття людини, яка проживає наодинці. Тож за результатами ми можемо побачити, що загальний стан речей у стилі життя соло їх

задовольняє. Власне, у процесі роздумів тих респондентів, які зазначили, що їхнє життя їх зовсім не задовольняє, визначилися, що вони не відносять себе до стилю життя соло, а сприймають це як короткий період самостійного проживання, який вони планують завершити будь-яким чином.

Варто відзначити, що, коли респонденти розповідали про задоволеність життям, вони розповідали про період до вторгнення, через це їхнє сприйняття могло бути викривлено порівнянням із тим, де вони опинилися та як себе почувають після вторгнення, навіть за умов, коли вони намагаються абстрагуватися.

Для носіїв стилю життя «соло» є деякі складові життя, які варто було би змінити. Але це, можливо, всупереч загальним уявленням, у більшій мірі стосується не романтичних стосунків, створення родини тощо. Це стосується переважно економічного добробуту (заробляти більше грошей), матеріального добробуту (змінити квартиру) – це ті моменти, які б хотілося додати чи змінити. Важливим є той факт, що самі респонденти вказували на те, що загалом на відчуття задоволеності життям певний вплив мала суспільна думка та уявлення щодо того, чого має досягти людина у досліджуваному нами віці.

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:
«з серії «ось тобі 28, ти маєш досягти чогось, умовно кажучи, заробляти стільки, мати там стільки стосунків, або вже сімейне життя». Ну це певні, напевно, стереотипні уявлення, які періодично закрадаються в мою голову».

Жінка, 23 роки, ніколи не була одружена, 5 років проживання соло, РРС-фахівець:

«я зрозуміла, що я знаю, як розподілити гроші, у мене плюс-мінус все нормально з грошовим становищем, я розумію, що я відкладаю, я розумію, що я стабільно їжджу, я така: «так, а що ще треба?». І тут ми подумали про те, що треба вийти заміж, ну куди ж без цього? Ми подумали, що, напевно, дуже раптово, напевно: «ну, людям, дорослим там треба мати якусь пару, щось, типу такого романтичного», але потім я

подумала, що це маячня, потім я випила вина і подумала: «та ні, нісенітниця якась, я можу заробити більше грошей», квартира в мене є, залишилося тільки знайти час, де заробити більше цих грошей, типу, насправді, я була прямо, прямо щаслива».

Не кожний респондент був готовий визнати, що на його задоволеність життям та самопочуття впливають загальні уявлення та норми. Серед тих, хто це визнав та живе із цим усвідомленням, спостерігається більша задоволеність життям та власним становищем.

Жінка, 43 рік, 5 років життя соло, лаборант у ЗВО:

«Ось можу зізнатися, що до кінця я не була задоволена своїм життям. Ні, мені воно подобалось, але все-таки чого так не вистачало. Я не можу сказати, що я ціную свою самотність, не те, що самотність... все одно я вважаю, що повноцінна людина. Може жити. Ні, вона також може жити (наодинці), але це дуже серйозне випробування. Не кожен це може витримати, навіть треба сказати, але також не кожен може витримати жити з кимось, з ким він не може жити».

У даному випадку респондентка вказує на те, що дійсно життя соло – це складне життя, але чомусь ніхто не каже про те, що і життя з кимось «не тим» може бути не менш складним. Також в даному прикладі респондентка наголошує на словосполученні «повноцінна людина», що також відображає одну із стигм: людина, що проживає одна та не має довготривалих стосунків, – неповноцінна. Життя соло доволі часто може асоціюватись із відчуттям самотності, коли вдома поруч немає нікого. Проте респонденти переважно вказували на те, що перебування наодинці із собою не викликає проблем, та, навпаки, приносить задоволення. Відчуття же самотності, за їхніми словами, виникає не частіше, ніж у інших людей.

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«Буває іноді, але не часто. Тому що я в принципі люблю бути сама. Мені абсолютно норм самій з собою бути. Я прям влаштовую, ледь не побачення сама собі. Я завжди люблю приготувати собі супер смачну вечерю та під келих винця увімкнути якийсь серіал на Нетфліксі, запалити свічки і лежу, кайфую. Я просто така, що якщо в мене там поганий настрій, я зайшла, купила собі квіти і типу, тому що квіти мене дуже

тішать. Я купила собі квіти, поставила у вазу. Я така: «красиво тепер». А мені, припустимо, нормально, але іноді типу ну буває да. Хотілося б, щоб у мене хтось любив, щоб хтось був поруч».

Жінка, 43 рік, 5 років життя соло, лаборант ЗВО:

«іноді так, іноді бувало, коли, припустимо, сім'ї збираються разом на мене це все-таки іноді дійсно (впливає – від авт.)».

Також, респонденти зазначають, що самотність у проживанні соло було присутнім тільки перший час, потім респондентам ставало комфортніше.

Жінка, 51 рік, 30 років проживання соло, бухгалтер:

«Ви знаєте, ні, чесно вам скажу, принаймні останніми роками вже немає (відчуття самотності – від авт.). Справді, спочатку, як би там через всякі особисті нюанси, ось ці ось всякі, як би, можливості були, ну, просто через вік, я думаю, що ви знаєте, скільки мені років, ось з віком це все стає дуже простіше, скажімо так, тобто, ну, як вам сказати, відносини дійсно такої людської близькості, ... вони не завжди пов'язані зі спільним проживанням, тому, загалом, самотність це дійсно таке ось поняття долі».

Також респонденти зазначали, що самотність відчують гостріше тоді, коли зустрічаються та проводять час із сімейними парами, тому що відчують себе «зайвими» та відчують «жаль» з боку друзів. Категорія респондентів, які вважають себе такими, що вимушено та тимчасово проживають наодинці, значно частіше відчують самотність.

Іншим фактором, що провокує відчуття самотності серед носіїв стилю життя соло, є нестача часу, проведеного з друзями. У своїх розповідях самі носії стилю життя соло чітко розрізняють, що проживання наодинці та відчуття самотності – не одне й те саме, а відчуття самотності виникає за певних обставин, що не залежать від кількості людей в оселі.

Жінка, 30 років, ніколи не була одружена, 8 років життя соло, репетитор:

«Самотність та проживання одній людині, мені здається, це різні трішки поняття. Ти можеш жити один, але ти можеш бути супер соціальним та відкритим до людей та взаємодіяти з багатьма».

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«Ти знаєш, я можу бути один, але я не почуваюся самотнім. Я дуже комунікативна людина. Дуже. І якщо ми з тобою спілкуємося, якщо у нас з тобою більше, ніж, припустимо, одне інтерв'ю, якщо я не переслідую жодних сексуальних відтінків, ми просто друзі, я можу заповнити собою всі вільні місця, які ти мені даси. Я як відкритий хайвей у цьому плані».

Так, самотність у носіїв стилю життя соло виникає тоді, коли вони не знаходять порозуміння серед оточуючих. Тож відчуття самотності викликає скоріше не відсутність оточення, а наявність «не того» оточення. Появу відчуття самотності також пов'язують із невдачами на роботі, коли виникає рефлексія щодо інших сторін життя; вона виникає під впливом інстаграму, де просувається ідея «ідеального» життя з партнером, коли виникає рефлексія «у всіх так, а в мене ні, що зі мною не так»; вона виникає, коли немає роботи, або іншої зайнятості, іншими словами – від скуки – реальної або нав'язаної. Ідея нав'язаної скуки прийшла після одного інтерв'ю, де респондентка сказала: *«вони всі мене жаліють і кажуть, що мені скучно, а мені – не скучно»*. Але тиск від того, що тебе жаліють через те, що самій тобі нудно, може викривляти самосприйняття.

У тому, що носії стилю життя соло переважно не мають (не мали до вторгнення) проблем із постійним відчуттям самотності, значущу роль відіграють друзі, які стають підтримкою.

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«Але це якщо чесно, не дуже часто відбувається, тому що у мене є близькі люди, близькі друзі, які мені не дають почуватися самотньою».

Варто зауважити, що друзі є важливими елементами життєвого світу людей, які живуть соло, та втрата близькості із ними переноситься доволі складно. Саме ця проблема дуже гостро постала перед носіями стиля життя соло під час повномасштабного вторгнення та, частково, під час пандемії, що ми детальніше розглянемо пізніше.

Тиск, стигма та дискримінація

Більшість респондентів не згадувала прямого та наполегливого тиску з боку будь-кого. Найбільший прямий тиск відбувався з боку родичів, але не батьків, а з боку бабусь/дідусів та інших родичів. Це спричинено, на думку респондентів, їхніми традиційними поглядами на життя. Важливо відмітити, що у своїх розповідях носії стилю життя соло говорили про те, що таке ставлення та тиск вбачається їм доволі дратівливим та образливим, тож респонденти оперували категоріями «відучив», «доніс, що краще не порушувати цю тему», «знають, що не треба, тому може щось комусь і кажуть, але не мені».

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:

«Бабусі, там, мої тітки на якомусь етапі мого життя, вітаючи мене з днем народження, бажали мені просто в один голос жіночого щастя. Був би милий поруч, знаєш, ось це все. Тобто жіночого щастя, щоб було поруч сильне чоловіче плече, діточок, ось це діточок, як на небі зірочок, ось це все. Але я щоразу жартувала і казала, що ось, на кшталт, поки дисертацію не захищу, не треба мені цього бажати. У принципі, я їх уже привчила до того, що, типу, не треба торкатися цієї теми, все, будь ласка, не чіпайте. Бабусі, це досить швидко зрозуміли, ми з ними частіше спілкуємось, і вони зараз мене з цим не чіпають. Тобто, ну як би мене це дратує».

Тобто самі носії життя соло табують тему власного проживання наодинці задля власного спокою та відсутності непорозумінь у родині. Частіше за все такі коментарі з боку членів родини (зокрема побажання чоловіка на день народження) провокують відчуття неповноцінності та нівелюють інші особистісні досягнення індивіда. Респонденти старшого віку зазначали, що не відчують тиску з боку родичів, тому що вже «переросли», або «пережили» цей етап та зараз родичі «примирилися» із цим. Або ж (та скоріш за все) на певному етапі життя тематика самостійного проживання також була табуована.

Якщо ж казати про людей молодшого віку (19-22 роки), то цікавим є те, що частка батьків підтримують їх, замість того, щоб тиснути та

спонукати до створення сім'ї. А їхні друзі, навпаки, заздрять таким респондентам. Проте це може опинитися просто питанням часу. Власне, що стосується сімейного тиску, то він розпочинається тоді, коли загальноприйнятий вік для створення родини підходив до свого пікового значення. Так, одна з респонденток зазначає, що найбільший тиск вона почала відчувати в 28 років.

Звертаючись до того, що більше дратує респондентів у спілкуванні щодо їхнього стилю життя, це жаль до себе та сватання. Останнє викликає багато негативних емоцій та відсутність розуміння, чому люди вважають, що мають право на таке втручання в особисте життя.

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:
«Зазвичай ось те, що ти живеш один, ось так ось, сприймається як у принципі, що в тебе немає особистого життя жодного. Ну, тобто я часто якось ось помічала цієї серії спроби мене з кимось звести. Ось це просто неприємна історія, коли тебе намагаються з кимось познайомити, бо думають, що ти нещасна. Та я не нещасна».

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, аспірант:
*«я не можу терпіти трьох речей. Одна з яких – це коли мене починають сватати. Ось мене починає одразу коробити і внутрішньо бісити...І одразу той, кого сватає, теж дратує. Ну, типу, може, ти і людина хороша, але поки Ну, типу, мене це, ну, я дуже трошки, ну, мене виводить це з себе. Тому що, *на якій підставі* ви мені тут розповідаєте, що мені треба робити і коли мені треба робити. Будь ласка, подбайте про себе та своє життя. Будьте ласкаві».*

Іншою стороною суспільного тиску та ставлення до людей, які проживають соло, є не запрошення на заходи, вечірки та прогулянки лише тому, що в людини немає пари.

Випадки дискримінації на роботі відбувались не так часто, проте деякі випадки респондентами зазначаються. У першу чергу мова йде про робоче навантаження, яке могло зростати лише через те, що на думку керівництва, у людей, які живуть соло, більше часу, який немає чим зайняти.

Жінка, 43 рік, 5 років життя соло, лаборант ЗВО:

«Було, що хтось йшов раніше з роботи або хтось приходив пізніше. Ну ось, а мені чомусь не дозволяли, та й я думала, що це через це... прямо про це ніхто ніколи не говорив, але ось я відчувала якесь трошки інше ставлення, «ти типу можеш, бо ось у неї дитина маленька, у цієї начебто дитина старша, але сім'я»... Та напевно, напевно щось таке було... Але я внутрішньо, як так ображалася, але нічого не говорила. просто звільнилася з роботи, згодом».

Жінка, 38 років, ніколи не була одружена, 9 років проживання соло, бізнес-аналітик:

«Вот в тому місці роботи, в якому зараз я. Там - всі з дітьми, там - з партнерами, вони їхали додому, а особливо [якщо є] діти, тобто тим, що дитина... а у мене «так же не можна, ти от сама». Тому я була саме тою людиною, і ще такі хлопчики, ну такі там після університету, які в нас працювали, багато таких було. Оце ми були такими, от як вони... козлами отпущения, якщо можна так сказати, то просто вихідні, переработки це прям було нормально».

Жінка, 33 роки, ніколи не була одружена, 8 років проживання соло, держслужбовиця:

«у моєму відділі дівчата, хлопці, вони всі сімейні. І коли там якісь свята, то [ім'я інформантки] чергує, тому що в тебе нема нікого. Я беру собаку, іду на роботу».

Варто зауважити, що всі випадки тиску та дискримінації були відмічені тільки жінками, які проживають соло. Один з інформантів також зазначив, що тиск більш відчують дівчата через суспільне уявлення про жінку в шлюбі, або у сталих стосунках – як норму. Випадки «інакшого» ставлення відмічаються як і в загальному суспільному секторі, так і в державному. Окремою темою є ставлення медичних працівників до жінок, які не перебувають у шлюбі або проживають самотійно. В українських реаліях варто зазначити окремо ставлення медичних працівників, які займаються проблемами жіночої інтимної сфери та репродуктивного здоров'я, а саме тиск, який чиниться на пацієнок, у вигляді безальтернативного вирішення певних проблем через народження дитини. Проте кейси, коли у хворобі звинувачують стиль життя, – стаються і поза сферою жіночого здоров'я.

Жінка, 45 років, ніколи не була одружена, 20 років життя соло, репетитор:

«Колись у мене медсестра була, яка капала, вона щось подивилась, подивилась: «оце ти хворієш – тобі замуж надо, як була б замужем, то б ти не хворіла».

Коло спілкування (родичі, друзі, стосунки)

Серед досліджених носіїв життя соло зустрічаються як комунікабельні та соціально-активні люди, так і ті, кому не треба великої кількості людей навколо для задоволення комунікативних потреб. Важливим фактом є те, що багато хто з них зазначав, що не любить ділитись почуттями, глибинним переживаннями тощо. Аргументують таку свою закритість респонденти різними способами: хтось каже про те, що чоловікам це не потрібно, інші кажуть про те, що не мають звички «завантажувати» власними проблемами, або просто вказують на те, що це не їхній стиль.

Стосовно дружби, незалежно від рівня комунікабельності респонденти кажуть про наявність кількох «справжніх» друзів, до яких є найвищий рівень довіри. Одна з інформанток описувала свою кращу подругу як *«людина мого серця»*. Як вже зазначалось, комунікація із друзями ускладнюється тоді, коли вони починають приділяти більше уваги родинам, тоді носії стилю життя вимушені шукати інші шляхи задоволення потреби в спілкуванні. Важливо відмітити, що сімейні друзі або друзі із партнерами, або партнери друзів самі чинять певний тиск на своїх соло друзів, аби долучити їх до свого стилю життя та життєвих практик.

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 3 роки життя соло, сфера ІТ:

«Був один друг, до речі, ну, він є, ось, який найбільше тиснув, типу, а що ти з цією розлучився, а що ти з цією, так, типу, ніколи ні з ким, типу, не залишишся, що ти всіма, на кшталт, розлучаєшся, а ось вона тобі не сподобалася, що вона тобі не сподобалася, ну, ось, постійно така херня була».

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«Від дружин друзів, яким потрібна нова подруга? Я не знаю, що їм треба. Я, ну, мабуть, їм потрібна нова подруга раз. По-друге, їм потрібно, щоб їхній чоловік не відчував загрози. Загрози. Ну, і по-третє, самоствердитись».

Приклад друзів багато в чому формує світогляд чоловіків-носіїв стилю життя соло. За їхніми спостереженнями, коли такі друзі приходять в гості або виїжджають від дружин, вони нібито визволяються та намагаються реалізувати все, що не змогли впродовж часу, проведеного із дружинами.

Історії стосунків із батьками в опитаних представників доволі різні, у випадках із жінками – доволі часто було згадано, що їхня сім'я – приклад небажаного партнерства, незадовільні стосунки із батьком тощо. Проте це стосується тільки жінок, чоловіки не згадували про проблеми батьків. Деякі респонденти вказували на проблему сепарації від матері: мама не може прийняти, що дитина живе одна та дбає про себе самостійно. З іншого боку, одна з респондентів згадала свій кейс із мамою, яка хвилювалась, що доньці вже за 30 років, а вона ще не одружена. Таке хвилювання мотивувало доньку одружитися, але згодом вона розлучилась. Інформантка зазначила, що мама була дуже рада одруженню та ще більше рада розлученню. Тож для батьків може бути важливим сама наявність досвіду одруження, або спільного проживання із партнером, що свідчить про певного роду «нормальність» дитини.

Очевидним є те, що тиск із приводу несприйнятності стилю життя суспільством чиниться з боку старших родичів, на сімейних заходах тощо.

Багато респондентів зазначили, що відчували тиск тією чи іншою мірою: стиль життя «соло» може бути наскільки незрозумілим старшому поколінню, що його можуть сприймати як «маскування» чи маркувати як сигнал приналежності до ЛГБТК+ спільноти.

Жінка, 27, ніколи не була одружена, рік проживання соло, сфера ІТ:

«Якось одна моя родичка навіть побажала мені різностатевого кохання. Це мене добило, скажімо так, я остаточно зрозуміла. Я, звичайно, підозрювала, що вони

думають, що через те, що я не перебуваю у стосунках, вони, можливо, думають, що я належу до якихось меншин... але це не так».

Повертаючись до патріархальних суспільних уявлень та тиск на жінок задля прискорення створення «ланки» суспільства, одна з інформанток зазначила, що її мати намагалась знайти їй нареченого після її розлучення із першим чоловіком з метою влаштування матеріального добробуту доньки. Варто зауважити, що всі представники життя соло не відносяться до малозабезпечених та скоріше відносяться до середнього та вищого середнього класів, тобто економічне питання вони здатні вирішувати самостійно, та це є одним із бенефітів життя соло: сам заробляєш – сам витрачаєш.

Важливим елементом стилю життя соло є ставлення до створення романтичних стосунків. На момент проведення дослідження 2 інформантки та 1 інформант перебували в стосунках на відстані, 1 інформантка була одружена, проте не проживала з чоловіком та не мала романтичних стосунків. Важливим є те, що збереження статусу одружених для них було не принциповим, але дуже зручним: ніхто не ставить зайвих питань, простіше вирішувати якісь документальні питання, як, наприклад, питання отримання візи тощо. Це демонструє, що суспільству важлива не якість стосунків, а наявність формального статусу, який визначає «нормальність» індивіда. Одна респондентка не змогла визначитись: у стосунках вона чи ні. Зауважимо, що в даному дослідженні стосунки «friends with benefits», інтимні зв'язки «для здоров'я» або для задоволення не маркувались як наявність партнера та стосунків, оскільки такі стосунки носять короткотривалий характер та не передбачають перспективи.

Отже, розглядаючи ставлення до романтичних стосунків, можна виокремити дві категорії носіїв стилю життя соло: ті, хто не має інтенції до створення стосунків, та ті, хто мають інтенцію, але за певних причин у стосунки не вступають.

Для тих, хто не хоче вступати у стосунки:

- уявлення про стосунки як про щось, що обмежує свободу, цінування особистого простору;

Жінка, 48 років, розлучена, рік проживання соло, соціолог:

«присутність іншої людини постійно поряд, знаєте, ось, у якомусь фільмі було, що ти майоритимеш перед очима все життя, ось, напевно, ось, так, слухай, ну, таке, я ось не дуже це люблю. Я занадто, мабуть, волелюбна для того, щоб там постійно з'ясовувати стосунки з кимось... Ну, коротше, загалом, є маса ситуацій, вірніше, маса в мені характеристик, так, які, напевно, зумовлюють те, що мені краще».

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 8 років життя соло, викладач:

«я належу до тих людей, які для того, щоб захотіти бути з кимось, мені треба скучити за людиною. І якщо я перебуваю в постійному контакті, я не можу сконцентруватися на чомусь іншому і відповідно скучити і захотіти знову бути з цією людиною. У багатьох чоловіків, принаймні з того, що я бачила, є бажання постійно про себе нагадувати, постійно виявляти якісь знаки від роботи. Можливо, це для когось працює, але це не працює для мене. Елементарно, три смски за день для мене забагато. Якщо це була одна, то ок, і друга по суті. Можливо, це теж пов'язане з тим способом життя, яким я живу».

- відсутність мотивації до створення стосунків, нерозуміння необхідності, розділення понять інтимних зв'язків та стосунків;

Чоловік, 48 років, ніколи не був одружений, 30 років життя соло, сфера ІТ:

«Я не знаю, воно просто якось намагалося складатися, воно якось не склалося і я такий, а... чи треба воно мені? напевно вже й не треба».

Жінка, 24 роки, ніколи не була одружена, декілька місяців життя соло, лаборант ЗВО:

«суперклас, тому що я кайфую, нормально, не треба, нікого мені не треба».

Чоловік, 26 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, маркетинг:

«не перебуваю у стосунках. Я максимально вільна людина у цьому плані. У мене є швидкоплинні якісь ну як... інтимні зв'язки. Які можуть бути з кимось, але не на роботі тощо. Для фізичного чоловічого здоров'я маю на ставці секс-менеджер».

- небажання давати хибні надії людям, оскільки не готові до чогось «серйозного»;

- відсутність сил, бажання шукати.

Жінка, 45 років, ніколи не була одружена, 20 років життя соло, репетитор:

«тобто це, мабуть, це таки треба стосунки заводять в одному віці, поки ще, поки ще в тебе більше сил. Так тому що коли ти вже ну нам старшому віці, як би то все бачиш і якимсь воно вже».

У випадку, коли є певні інтенції до створення стосунків, респонденти зазначали, що саме стає перепоною для них:

- стосунки не самоціль, а спосіб позбутися відчуття самотності та зрозуміти, що з тобою все «нормально»;

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 3 роки життя соло, сфера ІТ:

«Я ходив теж на побачення на одне, ось, типу, ну, окей, типу, погуляли, мені, типу, поспілкувався з дівчиною, мені, типу, так полегшало, знаєш, і все добре, ось і далі можна чилити».

- бажання вступити в романтичні стосунки диктується настроєм та не є перманентним бажанням;

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, півроку проживання соло, психолог:

«Ну я не знаю, де їх шукати. Я навіть не емоційно, я підсвідомо хочу, щоб він просто появився і був. А вот як туди дійти. Мене навіть неприємно страшило і відитовхує думка про те, що мені потрібно буде якимсь проводити якісь комунікативні акти а-ля реєструватись на сайтах знайомств чи інтенсивно спілкуватися в фейсбуці, інстаграмі, вести якісь там переписки, діалоги, ходити на якісь зустрічі і так далі. І це все в мене викликає вже таке «Алло, Боже, скільки роботи, скільки я, скільки ресурсів, стільки часу, скільки всього треба все це вкласти. І то незрозуміло, чим це взагалі обернеться».

- не виключають можливості, якщо доля підкине їм «ту саму людину», перебувають у пасивному пошуку. Важливо також розглянути концепт «тієї самої людини». Респонденти не кажуть якихось якісних характеристик, але зазначають, що це має бути людина, з якою буде повністю комфортно та з якою буде повний збіг ціннісних поглядів;
- Жінка, 27, ніколи не була одружена, рік проживання соло, сфера ІТ:

«так було класно жити одній, мені так сподобалося, що я подумала, що ну скажімо так, я не заперечую, що це може статися, але хочу, щоб це сталося природним чином».

Жінка, 29 років, ніколи не була одружена, 1 рік проживання соло, художниця:

«напевно, останні 2,5 роки я не шукаю якомсь. Ось якщо вона приходить о'кей, добре, але не приходять – теж добре».

Жінка, 19 років, ніколи не була одружена, півроку життя соло, студентка:

«відповідно, ти з цими штучками, то як би ось людина поруч зі мною, вона повинна бути як би, ну, тобто я не кажу те, що вона повинна бути ідеальна, хоча я була там же постійно, напевно, дуже сильний ідеаліст і матеріаліст».

- стримує травмуючий попередній досвід стосунків;
- фінансова невпевненість;
- неготовність жертвувати чимось заради стосунків, розуміння того, що партнеру буде важко бути не на першому місці;
- неготовність брати відповідальність за когось, крім себе.

Чоловік, 27 років, ніколи не був одружений, 3 роки життя соло, сфера ІТ:

«Так, можливо, воно емоційно класне, в плані там, під час війни зблизитися, таке інше, це було б, типу, більш такі прикольні початок у плані емоцій, але в плані того, що скільки зараз там труднощів, які, типу, ну, брати на себе це відповідальність, це якісь турботи та переживання, там, можливо, якісь можуть бути суперечки, сварки, це якісь там штуки, типу, і так психіка, я думаю, на межі працює, і це буде недоречним. Тож і так, і ні, я не знаю. Типу, так, хотілося б, але не знаю, чи треба».

Крізь своє небажання пошуку, неготовність до створення стосунків та інше респонденти згадували досвід користування застосунками для знайомств. Застосунки сприймаються як імітація якоїсь дії, проте респонденти зазначають, що це швидко набридає та цим треба щільно займатись, аби досягти якоїсь мети. Застосунки виглядають як нескінченний пошук, що виснажує та спростовує сприйняття людини до декількох фото та короткого опису, що викликає розчарування як наслідок.

Жінка, 25 років, ніколи не була одружена, маркетинг:

«Ти знаєш, що ти свайпаєш і свайпаєш, і ти ще все одно когось тайного свайпаєш. І ти не відносишся до просто людини, яка може бути гарною, ти не

відносишся серйозно...навіть через маленьку якусь дрібничку ти такий «до побачення», відміняю меч, міняє меч. І тому мені не подобається цей а-ля ринок, як я називаю його, просто ти вибираєш людину безкінечно, просто як котика вибираєш, таке мені не подобається».

Також зазначається, що люди у застосунках «забувають, навіщо прийшли», тобто намагаються досягти своїх певних цілей, які не стосуються безпосередньо створення стосунків. Наприклад, аби підвищити самооцінку, або вбити нудьгу.

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«Там прямо сатана. Ти знаєш, це схоже на великий дитячий садок, де люди різного віку забувають, навіщо вони туди прийшли».

Цінності

Носії стилю життя соло позначали, що найважливішим у їхньому житті є декілька елементів: сім'я (батьки та близькі), вони самі, друзі та робота. Ці чотири елементи можуть мінятись місцями, але набір залишається незмінним. Важливим спостереженням є те, що навіть для тих, хто не збирається створювати власну родину, сім'я та близькі – найважливіша цінність. Що збігається із даними досліджень про те, що найважливішою цінністю для українців залишається родина, але нашттовхує на думку про те, що опитування залишають простір для «додумування», що є родиною, іншими словами – нібито зрозумілі та уніфіковані індикатори виявляються не такими. Також важливим є те, що вказувалась категорія «близькі» – під цим респонденти розуміють не тільки родичів, але й, власне, друзів. Це свідчить про особливе ставлення до друзів, як підкреслення того, що ці люди – більше, ніж друзі у їхньому усталеному розумінні.

Жінка, 43 роки, 5 років життя соло, лаборант ЗВО:

«Найважливіше в моєму житті, це мої близькі люди, це моя мама. Це мої родичі. Моя сім'я, вони ось зараз виявилися далеко, навіть у різних країнах, але це все моє».

Інформанти відмітили, що більше часу приділяли родині, та це стало значним для них із настанням спочатку Ковіду, а потім повномасштабного вторгнення.

Також показовим є те, що серед, умовно кажучи, головних цінностей носіїв життя соло виокремлюють безпосередньо себе та свій добробут та комфорт.

Жінка, 22 роки, ніколи не була одружена, 2 роки проживання соло, маркетинг-менеджер:

«в мене зараз на 1 плані, підтримувати себе, любити себе і робити все прекрасне для себе».

Чоловік, 30 років, ніколи не був одружений, 1 рік життя соло, міська рада:

«Так, в моєму житті найважливіше послухатися своєї цікавості, щоб мені було цікаво».

Робота, як вже зазначалось, є важливою цінністю, її місце серед цінностей варіюється від четвертого до першого місця в залежності від того, сприймається робота як інструмент самореалізації чи як інструмент досягнення економічної стабільності.

Важливо відзначити, що стосунки та власна родина, як правило, не входять до переліку головних цінностей у житті соло, це може бути пов'язано з тим, що за відсутності таких стосунків – їх нема за що і цінувати, але також свідчить про те, що їх немає саме тому, що вони не вважаються цінними. І оскільки цінності упродовж життя можуть змінюватись, не так швидко як настанови, наприклад, але зміна світогляду відбувається із плином часу, дорослішанням, набуттям досвіду тощо, то романтичні стосунки як цінність можуть з'явитись у будь-який момент.

Майже всі опитані у формулюванні уяви про своє майбутнє життя починають розповідь із того, що в ідеальному житті вони мають гарний дім або квартиру, тобто цінність власного фізичного простору також є значущою в стилі життя соло. Також зазначається матеріальний добробут, проте не всі респонденти вказували не те, що в ідеальному житті є партнер

або діти. Для багатьох важливим стає досягнення своєї мети, успіх своєї справи тощо.

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«Фінальна успішність, знаєш, мабуть, так, що це буде. Це коли я можу зібрати всіх близьких мені людей на бухлоході якомусь на Дніпрі, щоби хтось із моїх друзів у цей час грав музику. Я б просто стояв з найближчими мені людьми на носі, і щоб я міг сказати їм, пацани, ну, ми зробили це. Чудово».

Уявлення про майбутнє

Розмірковуючи про своє майбутнє носії стилю життя соло дотримувались трьох основних поглядів. Перший погляд – це не зацікавленість у створенні сім'ї в майбутньому. Для них цікавіше будувати кар'єру, досягати власних цілей самореалізації тощо.

Чоловік, 26 років, ніколи не був одружений, 8 років проживання соло, маркетинг:

«Якщо я докладатиму зусиль, працюватиму вдень і вночі, вдосконалювати себе, займатися тим, чим я хочу, робити цей світ трохи краще якось і все інше. І я зможу просити цікаве життя шукати собі у 50 або там у 55 скажу собі: та я прожив класне життя. Я тепер ось у мене є цей будинок, у ньому немає дітей та дружини, але я зможу вийти, налити собі чарку вискаря, зібрати друзів, відкрити ноутбук, написати якусь книжку».

Важливим є те, що деякі жінки бачать себе у майбутньому із дитиною, проте це не значить, що вони бачать себе із партнером. Для деяких чоловіків рішення не будувати сім'ю вмотивовано упередженістю про те, що у будь-якому разі прийдеться розлучатися, тому що вони самі себе влаштовують.

Також є думка про те, що за умов, коли всі потреби задовольняються, то партнер стає непотрібним:

Жінка, 48 років, розлучена, рік проживання соло, соціолог:

«Якщо є задовільне коло спілкування, якщо є справи, які наповнюють твоє життя і роблять його прекрасним, якщо ти можеш, ну, в принципі, вирішувати проблеми, якщо вони виникають якимось чином, значущість іншого, вона знижується. Ну, на жаль чи на щастя, але так».

Другий, та найбільш популярний погляд – це ситуативний погляд на родину. Її варто утворити за наявності саме тієї людини, але якщо така людина упродовж всього життя не зустрінеться, то краще залишатися соло, ніж «аби з ким».

Чоловік, 35 років, розлучений, 7 років проживання соло, сфера ІТ:

«дивись, я хотів би, щоб у мене була жінка поряд зі мною в моєму житті, але вона мені не потрібна. Зрозуміла, що я маю на увазі? Ось, ну я не засмучуся, не засмучусь».

Для цієї категорії людей стиль життя «соло» є таким, що задовольняє всі їхні потреби, та сенс відмовлятися від нього є тільки за умов, коли буде знайдено варіант із умовами ще краще.

Жінка, 51 рік, 30 років проживання соло, бухгалтер:

«ви знаєте, абсолютно не ставлю на цьому хрест, я, загалом, у цьому зацікавлена, питання просто, якби, в тому, що я не, як би там, активно не форсую всі ці події і, як сказати, я не, не готова там жертвувати всім заради того, щоб ось поряд там хтось був, розумієте, тобто тут питання, що як би це все має бути краще, ніж є зараз».

Тобто із ширшим покриттям потреб. З іншого боку, в цій же категорії є думка про те, що з часом з'явиться бажання «осісти» («to settle down»), але не зараз. Виходом для себе з ситуації, коли не готовий розставатись зі своїм стилем життя, проте готовий до стосунків, респонденти бачать гостьовий шлюб.

Важливо, що коли мова йде про стосунки та партнера, то представники життя соло апелюють такими поняттями, як партнерські стосунки, не «половинки», а дві повноцінні людини, які перебувають у стосунках.

Жінка, 25 років, ніколи не була одружена, маркетинг:

«Щодо створення родини, мені більше імponує варіант, коли це родина а-ля мої партнери по життю, просто там живеє разом, а-ля робите щось разом, підбадьорюєє один одного, і так далі. Але я не хочу, щоб мене повністю хтось

забезпечував, або ще щось, бути кліткою для... когось. Просто людиною, партнером та і все. Цілісну, не половинку».

Тобто мова йде про збереження певної самості, при цьому відверті стосунки, які не перетинають свобод один одного. У цьому контексті є цікавим спостереження про те, що серед усіх транскриптів інтерв'ю слова «кохання» та «любов» зв'язувались лише декілька разів. А любов та кохання як критерій відбору «тієї самої» людини виступали лише в декількох носіїв стилю життя соло. Тобто підхід до обрання партнера для створення родини перестає бути «романтичним» та заснованим на почуттях, тож він мав би стати дуже раціональним. Але натомість у відповідях та уявленнях носіїв життя соло немає чітких критеріїв, за якими людину можна кваліфікувати як «та сама». Респонденти оперували категоріями «ідеальна», «та сама», «така, що мені підходить» тощо. З іншого боку, вони казали, що зустріти таку людину допоможе лише доля, всесвіт або випадок. Таким чином, відповідальність за створення сім'ї знімається з тих, хто проживає соло.

Жінка, 38 років, ніколи не була одружена, 9 років проживання соло, бізнес-аналітик:

«Я надіюся, що я буду йти по вулиці, і це мені на голову звалиться любов всього мого життя, буде прекрасним. Ми будемо жити разом довго і щасливо. От якось так я знаю, що так не буде, але от».

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, півроку проживання соло, психолог:

«У мене немає ні бажання, навіть чесно кажучи, думати в сторону того, щоб розглянути, які методи можуть бути створення такого класного союзу, щоб мене би задовольняв на всіх рівнях. Я би хотіла в ідеалі це потрапити в правильне місце в правильний час і довіритись Всесвіту, що він для нас створить ситуацію, в якій ми зустрінемося».

Серед опитаних є і такі, які бачать своє майбутнє виключно сімейними людьми, проте вони не сприймають це як шлюб для галочки, передбачається, що та сама людина просто знайдеться в якийсь момент та іншого варіанту бути не може.

Інше питання щодо бачення майбутнього – це діти. Ставлення до появи дітей у носіїв стилю життя соло дуже різне, але головне, що запорукою для рішення мати дитину – це економічна стабільність та готовність її утримувати. Жінки, які вказували на те, що партнер – не обов’язкова складова їхнього життя, зазначали, що готові стати опікуном для дитини з дитячого будинку, скористатися послугами штучного запліднення, або просто мати дитину від чоловіка, з яким вони не будуть проживати разом.

З іншого боку, були і точки зору щодо негуманності приводити нову людину в цей несправедливий світ, особливо на формування такої думки вплинула війна.

Життя соло під час війни

Повномасштабне вторгнення так чи інакше змінило життя кожного, в тому числі і носіїв життя соло. Одним із найбільш значущих у цьому контексті показників є підвищення відчуття самотності після вторгнення. Проте варто зауважити, що відчуття самотності спровоковано не відсутністю партнера або когось поруч вдома, а віддаленням друзів: як фізичним, так і емоційним. Важливим є вислів одного з носіїв стилю життя соло про те, що самотньо стає не тоді, коли ти не зустрічаєшся із друзями, а коли усвідомлюєш, що немає перспективи зустрічі. Також відчуття самотності загострюється тоді, коли соло опиняються під обстрілами вдома самі.

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:
«вийшов попити кави на районі, і тобі прямо ця кавка вже не смачна. Ось у чому справа. І тобто ось ця самотність, воно навіть пов'язане не стільки з потребою в якихось романтичних відносинах, скільки в дружбі, у звичних ось цих комунікаціях, яких зараз немає».

У той же час носії життя соло зіштовхнулись із новими для себе проблемами: деякі з них зрозуміли, що несуть фінансову відповідальність та відповідальність у цілому не тільки за себе, але й за батьків, оскільки ті

залишилися без роботи. Деякі вимушені переїхали до батьків або забрати батьків до себе, що також є певним випробуванням для людей, які проживають самотійно тривалий час.

Жінка, 27, ніколи не була одружена, рік проживання соло, сфера ІТ:

«мій побут зараз із моєю мамою, а ми у двокімнатній квартирі у нас ізольована кімната. Тобто ми як і раніше якусь дистанцію тримаємо, але мені дуже важко дається це з'єднання з нею».

Найбільше війна вплинула на коло спілкування людей, які проживають соло, оскільки у кризові моменти сімейні люди «поринають» у сімейні справи та не мають достатньо часу для друзів. З іншого боку, кожен сам поринає у вирішення власних проблем, тож, якщо життєві контексти незбігаються, то інтенсивність комунікації знижується.

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:

«у мене є побоювання, пов'язане з тим, що ось у нас ці точки перетину, ну як би зрозуміло, що з війною вони зникають, що і спілкування може якось поступово зійти нанівець».

Жінка, 24 роки, ніколи не була одружена, півроку проживання соло, репетиторка:

«але зараз я ж говорю, що мало часу йде на друзів, бо кожен десь, у кожного своє життя, у кожного свої проблеми, і щоб ми прямо часто з кимось спілкувалися ось «константлі» (постійно - примітка автора), немає такого. Ну таке трохи, може, егоїстично не знаю, там мірвання на паличках, але я ось помітила, що якщо прямо я нікому не писатиму, а рідко хтось прямо напише питає як справи».

Важливим аспектом, який змінив спілкування та стосунки із друзями – це можливість спілкуватися тільки онлайн. Онлайн спілкування, здавалося, стало звичним форматом для всього світу за часів пандемії Ковід-19, проте найбільший дискомфорт для соло він став спричиняти, коли незрозуміла перспектива зустрічі. Під час ковіду кожен усвідомлював, що рано чи пізно це закінчиться та всі зустрінуться. Проте зараз люди поїхали, і ніхто не знає, чи повернуться вони.

Чоловік, 32 роки, ніколи не одружений, держслужбовець:

«Ось цього не вистачає зараз, там дружні якісь зустрічі. Зараз тим більше турботи якісь у людей інші, деякі люди самі там пішли. Тобто якщо я там шукаю, скажімо, зустрічі, то друзі, не факт, що шукають, не видно цього, скажімо, за ними. Тобто тут ніби стало трохи гірше. Не вистачає від усіх».

Також показовим є кейс, де чоловік відчував себе найбільш комфортно під час початку вторгнення, коли вони з друзями перебували в одному укритті, він був включений в усі організаційно-комунікаційні процеси. Згодом всі роз'їхались із сім'ями, в безпечні місця, і сам він перебрався до безпечного місця із подружжям друзів. Проте часи, коли вони перебували в укритті здаються йому кращим моментом вторгнення, незважаючи на те, що це було незручно та небезпечно.

Чоловік, 30 років, ніколи не був одружений, тимчасово безробітний:

«Так, це був жахливий час, але на той момент я відчував чудове єднання з людьми, єднання зі своїми друзями, якого не відчував дуже давно. І мені це дико вперло. Це дуже непопулярна думка, я нею не пишаюся, але мені тоді подобалося. Дуже стрімка думка».

Деякі зазначали, що війна допомогла «кристалізувати» коло спілкування та залишити тільки «справжніх та своїх». Проте така кристалізація забирає значну частину кола спілкування та так чи інакше провокує дефіцит.

Такі зміни у спілкуванні із друзями, в доповнення до загострення відчуття самотності спровокували деяких людей, які живуть соло, переглянути свої життєві пріоритети. Вони стали замислюватися про створення сім'ї через те, що побачили в феномені родини щось більш усталене, ніж можуть дати інші сфери життя, як показала війна; відчували великий страх від перебування під обстрілами на самоті; комусь не вистачає підтримки, яку іншим надає партнер тощо.

Жінка, 33 роки, ніколи не була одружена, 8 років проживання соло, держслужбовиця:

«коли я була на Західній Україні в більш-менш спокійній обстановці, то я чомусь там у лісах сиділа, знаєте, і чомусь я почала задумуватися, що треба сім'я. Потім я читала про цей феномен, що це коли війна, люди отримують якусь дозу стресу, і в них

оці інстинкти просипаються щодо розмножень. Тобто я на собі це відчула, що мені потрібна сім'я, що так мало часу, життя так швидко плине і так далі».

Жінка, 28 років, ніколи не була одружена, 10 років проживання соло, дослідниця:

«але коли прийшла війна, прийшла вона несподівано для мене, власне, як і для всіх, я дуже чітко зрозуміла, що такий формат мені не підходить. Не підходить він із позиції, що мені потрібна якась стабільність. Ось, як би це зараз не прозвучало, я не бачу у стосунках якийсь спосіб досягнення стабільності ніколи раніше не бачила. Але зараз мені просто здається, що це та сфера, в якій, ну, найпростіше можна досягти стійкості, чи що, стабільності».

Жінка, 38 років, розлучена, 4 роки проживання соло, психолог:

«тому зараз я відчуваю в собі дві людини. З однієї сторони, я часто думаю, що я рада, що я сама, бо якби в мене хтось був по-справжньому близький, мені було б важче, бо він би лишився в Україні і, можливо, я б не поїхала. Якби я не поїхала, я б була батальйонним психологом або десь іншим, але була б точно. Не в таких благополучних умовах, які є. Але з іншого боку, так, самотність вона заважає, це правда. Не вистачає підтримки, не вистачає когось, про кого ти знаєш, що людина тебе точно чекає і вона точно твоя».

Хоча ці ж респонденти кажуть про те, що вони вважають, що їм пощастило зустріти вторгнення наодинці: вони несли відповідальність тільки за себе, рішення не потрібно було ні з ким обговорювати, були відсутні хвилювання за партнера. Але такий перегляд світогляду стався не у всіх:

Жінка, 24 роки, ніколи не була одружена, півроку проживання соло, репетиторка:

«Я зараз можу навіть сходити одна десь у кафе, для мене це більше приносить задоволення, стала я так таким самотником – це факт. Там війна мені зробила такий відлюдницький спосіб життя, тому що мені кайфово піти самій десь поїсти, сходити в кіно зі мною. Тобто, я до цього якось звикла, тому так, щодня у мене зазвичай завжди є, а години три точно в обід, який я витрачаю в основному це на спортзал танці або ось пообідати, щоб не сидіти цілий день вдома, я волію вийти поїсти. А й мені як би загалом для мого способу життя зараз вистачає, звичайно, я розумію, що надалі, коли це буде сім'я, там діти тощо».

Жінка, 25 років, ніколи не була одружена, маркетинг:

«І потім я вирішила почекати і подивитися на ситуацію у різних містах України, щоб обрати собі місце для життя все ж одної. Тому що якщо працювати, мені краще вижити одній, тому що так я відчуваю себе максимально продуктивною і самостійною в цьому. Коли мене ніхто не відволікає, ніхто не ходить, ніхто нічого не робить. І в кінці квітня було зрозуміло, що в Києві вже налагодилась ситуація, і я маю одну подругу. І я попросила приїхати до неї пожити, поки я не знайду квартиру. І я так знайшла роботу і одразу приїхала до неї до Києва і знайшла квартиру, напевно, на другий день».

Таким чином, ми можемо побачити, що стиль життя «соло» в українських реаліях заснований на відчутті свободи, незалежності, можливості керувати власним життям. Ключовим для можливості цього стилю життя є фінансова складова, проте вона включає в себе не тільки фінансову можливість вести побут самостійно, але й можливості для саморозвитку, досягнення мрій та певного рівня добробуту. Перспектива створення сім'ї, довготривалих стосунків тощо присутня в уявленні про майбутнє переважної кількості носіїв стилю життя соло, проте лише за умов появи людини, жити із якою буде також комфортно або комфортніше, ніж наодинці. Це завдання ускладнюється тим, що носії стилю життя соло в більшості не готові робити кроків до пошуку такої людини та вважають, що вона з'явиться випадково, за волею долі тощо. Проте, оскільки носії життя соло переважно задоволені своїм життям, то якщо така людина не з'явиться, вони готові дотримуватись стилю життя соло все життя.

Відносно носіїв стилю життя соло наявні певні дискримінаційні практики (переважно на роботі) та тиск (переважно з боку родичів), також у них присутнє відчуття самотності, але самі носії стилю життя соло не асоціюють його із власним частим перебуванням наодинці.

Війна спровокувала більше відчуття самотності, але не через відсутність романтичного партнера або співмешканця, а через віддалення друзів, у деяких випадках це віддалення спровокувало перегляд власного життя, життєвих цінностей та цілей у бік необхідності створення родини. Проте на даному етапі незрозумілим залишається, чи готові люди, які

досить довго почувалися комфортно наодинці та не шукали людину для створення сім'ї навмисно, почати процес пошуку та розуміти, чим він для них обернеться.

Якщо ми розглядаємо стиль життя «соло» під час війни, то не можемо випустити з уваги ту частину носіїв стилю життя соло, які покинули країну через повномасштабне вторгнення. Саме розгляду того, як змінилося їхнє життя, і присвячений наступний підрозділ.

3.3. Стиль життя «соло» поза межами України під час війни (на базі якісного дослідження носіїв стилю життя «соло»)

Окремий акцент на цій категорії людей нами зроблений через те, що більшість біженців – це сім'ї, що складаються з матерів, їхніх дітей та літніх родичів (старше 60 років). За даними Євростату на червень 2023 року офіційний статус тимчасового захисту отримало 4,07 мільйони українців, серед яких 46,6% – жінки, 34,4% – діти та 19% – чоловіки. Питаннями їх адаптації та прийому займається вся Європа, немає країн, де зараз не було б родин українських біженців. Однак, крім сімей, люди залишали Україну самотійно або в компанії знайомих, з якими не мають близьких або родинних зв'язків. Деякі з них залишили вдома своїх чоловіків, у деяких були молоді люди, які пішли на фронт, деякі не були заміжніми і не мали партнера. А зараз вони самі, часто зі знайомими, з якими ніколи раніше не ділили побут, десь у різних європейських країнах, де самотійно несуть відповідальність за свої вчинки та самотійно приймають рішення щодо свого найближчого майбутнього. У контексті даного розділу ми дослідили досвід тих, хто і до повномасштабного вторгнення дотримувався стилю життя соло.

Крім підвищеного рівня відповідальності, ризиків і невизначеності, ця категорія людей стикається з низкою проблем: самотність (відсутність близьких родичів і друзів, труднощі у встановленні нових соціальних зв'язків); проблема самодостатності (приймаючі країни надають

можливість мінімального забезпечення, але залишаються питання організації власного життя та організації часу і простору); проблема спілкування (часто біженці не знають мови приймаючої країни, а англійську, як правило, не знають у невеликих населених пунктах); ізоляція від дому, від близьких (а також стрес через хвилювання за долю тих близьких, які залишаються в зоні бойових дій); трудова дезадаптація (ті, хто добре працював в Україні і мав достатній дохід, у Європі виявляються непридатними, якщо сфера діяльності не є універсальною; з іншого боку, навіть якщо сфера трудової діяльності збігається з українською, європейське середовище набагато більш конкурентне, і біженцям набагато важче конкурувати). При цьому трудова діяльність є єдиною можливою для тих, хто виявився самотнім мігрантом; нові конфлікти, для яких немає моделей вирішення (незнання законів, звичаїв тощо); повна відсутність уявлень про майбутнє, навіть найближче.

У рамках цього дослідження нас цікавили такі питання: як ці люди адаптуються та асимілюються в новому середовищі, де вони найчастіше знаходять роботу. Яким вони бачать своє найближче майбутнє, як їм загалом новий спосіб життя, як вони справляються із самотністю.

Інтерв'ю було поділено на основні тематичні блоки, які розглядають історію вирішення від'їзду з країни, процес адаптації у новій країні та основні труднощі, процес організації трудової діяльності, побутовий та комунікативний аспекти життєдіяльності, а також емоційне самовідчуття та бачення життєвих перспектив.

Виїзд

Розглядаючи питання ухвалення рішення про виїзд за кордон наодинці, більшість респондентів говорили про те, що рішення було спонтанним, але при цьому в більшості випадків усвідомлено необхідним. Тобто респонденти розуміли необхідність виїзду (причинами такої необхідності найчастіше ставала неможливість продовження трудової

діяльності в Україні, відсутність фізичної можливості проживання вдома, необхідність більшої економічної підтримки сім'ї – батьків та старшого покоління родичів). При цьому саме рішення було ухвалено різко та не зважено. Тільки в одному випадку рішення про виїзд було виваженим і до виїзду заздалегідь готувалися та аналізували можливості та країни, що приймають, досить тривалий період часу. Зазначимо, що більшість респондентів виїхала за кордон не в лютому, а не менше, ніж через місяць після початку війни і виїжджала не з «гарячих точок», а вже була переміщена в більш безпечні райони України.

Декілька респондентів на момент початку війни за збігом обставин вже перебували за кордоном: були в гостях у родичів або у відрядженнях. Їхнє рішення не в'їжджати в Україну було ухвалено в день початку війни. Розглядаючи емоційний аспект сприйняття свого виїзду, більшість респондентів говорили про своє небажання виїжджати і, що важливо, про те, що вони не планували свій виїзд.

Жінка, 38 років, бухгалтер:

«Я не хотіла їхати і мене дуже довго мучило почуття провини за те, що я поїхала»;

Жінка, 28 років, продавчиня:

«Я не хотіла їхати, взагалі це не було у моїх планах» ;

Жінка, 18 років, студентка:

«Насправді це було прямо дуже несподіване рішення, максимально спонтанне, тому що, ну і я вже не хотіла... я максимально не хотіла їхати...».

При цьому у відповідях практично не було зафіксовано спонукання до виїзду з міркувань безпеки, на відміну від потоку біженців, які виїжджали сім'ями з міркувань побоювань за своє життя та життя своїх батьків та дітей.

Зрозуміло, питання безпеки турбувало людей, які виїжджали поодиночі не менше, але в процесі опису ухвалення цього рішення воно менше фігурувало з тієї причини, що в більшості випадків респонденти

несли відповідальність виключно за своє життя і за безпеку, про що і говорили в процесі подальшого діалогу.

Адаптація/проблеми.

Розглядаючи своє становище на момент приїзду в країну перебування, опускаючи питання особливостей прийому різними державами, загалом респонденти найчастіше виділяють проблеми, пов'язані з емоційною складовою адаптації. Простіше адаптуватися було тим респондентам, які до війни проживали соло і не мали жодних «якорів» в Україні.

Чоловік, 48 років, сфера IT:

«Я б взагалі сказав, що я не зіткнувся з жодними проблемами в принципі тобто. в цьому плані, що я все життя до цього моменту готувався ... у мене немає жодних обов'язків, по роботі все що я встиг, ну як би я закінчив якісь шматки проектів ... Я із закордонним паспортом з якимось запасом невеликим грошей та англійською мовою .»

Найважче давалася адаптація тим, хто залишав своїх близьких в Україні, найчастіше йшлося про батьків, братів і сестер, бабусь і дідусів. Ті, хто залишали свої сім'ї, найчастіше говорили про те, що найскладніше їм давалося усвідомлення того, що твої близькі у постійній небезпеці, а ти не можеш нічого робити. Паралельно з цим у цієї категорії біженців найбільш гостро виявляється синдром того, хто вижив: почуття провини за те, що вони виїхали в безпечне середовище.

Жінка, 28 років, HR-спеціаліст:

«Найскладніше для мене було – це залишити всіх своїх близьких в Україні. Це й досі так. І я думаю, що буде, якщо це питання ніяк не вирішиться, бо, ну, я не знаю, це взагалі річ, яка не дає мені взагалі жити. Я не розумію, як можна спокійно жити».

Жінка, 22 роки, event-менеджер:

«Я не починаю день, поки я не отримаю повідомлення, що все добре, що вони (мама та бабуся – від авт.) живі, здорові. Жоден. (День – від авт.)»

Усі респонденти свідчать, що перші місяці адаптації давалися дуже складно, найчастішими причинами були: інша ментальність; відсутність

підтримки «на місці», тобто фізичної присутності близьких людей; невизначеність у плані трудової діяльності; усвідомлення відповідальності за своє майбутнє.

У цьому контексті розмірковуючи над тим, у чому їм було складніше, ніж тим людям, які виїжджали з сім'ями, а в чому простіше, в обох випадках вони вказували на поняття відповідальності. З одного боку, простіше мігрантам-соло в тому, що вони не відповідають ні за кого, крім себе.

Жінка, 29 років, продавчиня:

«Напевно, важко, особливо тим, що з дітьми. Це треба постійно нагляд якийсь за дітьми, ти постійно не можеш навіть... отут ти виїхав із України, з тих ракет, бомб цього, але ти постійно 24 на 7 із цими дітьми, в чужій країні. А я сама собою. Захотіла прийти, захотіла піти. Мене тут нічого не турбує».

Жінка, 25 років, перекладач:

«Мені легше в тому, що через те, що я молода, не обтяжена сім'єю, яку треба доглядати. Мені легше від того, що я живу сама, я покладаюся сама на себе, сама для себе готую, сама для себе, роблю сама для себе все, тобто я не обтяжена нічим, я можу поїхати, я можу залишитися, я можу поплакати, я можу покричати, поспілкуватися і таке інше».

При цьому ця ж категорія відповідальності виключно за себе несе і додаткові складнощі: респонденти вказували на те, що усвідомлення повної відповідальності за кожну свою дію та необхідність прийняття рішень виключно самотужки ускладнювало процес їх адаптації в нових умовах і було важким морально-емоційним тягарем. Учасники дослідження вказували на те, що сімейним людям є з ким порадитись, та відповідальність за рішення щодо майбутнього вони можуть з кимось розділяти.

Щодо аспектів, у яких мігрантам-соло було простіше, респонденти вказували на процедуру оформлення в місцевих муніципалітетах, яка для сімейних людей займала більше часу; велику можливість мобільності; людям без сімей було найпростіше знайти роботу. З позитивних сторін виїзду зарубіжних країн із сім'єю вказується елемент «нормальності життя»,

хіба що змінилися зовнішні обставини: тебе оточують ті самі люди, що у звичайному житті.

Організація побуту.

Побут, який побудували респонденти незалежно від країни проживання, базується на двох основних аспектах: трудова/освітня діяльність та спілкування онлайн.

Жінка, 29 років, HR-спеціаліст:

«Я прокидаюся зазвичай о 06:00, йду на пробіжку... Потім готую сніданок і сідаю працювати. І працюю я зазвичай десь години до п'ятої. А потім я йду до університету до свого кабінету та намагаюся займатися своєю дисертацією».

Чоловік, 48 років, комп'ютерний інженер:

«Я о 6:20 різко встаю... і йду на роботу, сідаю на автобус і йду на роботу. В обід – обід, увечері розходимося і я сідаю на автобус і йду додому ... там покупався, поїв, заліз в інтернет і треба спати».

Жінка, 25 років, перекладач:

«я прокидаюся близько 6 або о 6...приїжджаю на роботу, вмикаю комп'ютер... Після цього відкриваються лінії дзвінків. Після восьмигодинного робочого дня поїздка додому або там, заходячи в магазин за продуктами, щоб собі ж у цей день щось приготувати або маленька невелика прогулянка вздовж річки, яка тут, дякувати Богові, є, і це гарно, це добре. Невелика прогулянка, якщо потрібно просто вивітрити мозок, приходжу додому».

Респонденти, які, поїхавши за кордон, «стали на програми» захисту біженців від Червоного Хреста чи інших організацій, говорять про те, що в рамках програм їм часто організовували дозвілля і в цілому на побутовому рівні вони не відчували різниці між собою та іншими біженцями, які виїхали із сім'ями. Ті, хто виїхав поодиночці і організував свій побут поза організаціями, говорять про те, що якщо йдеться не про прийом у друзів, то організація побуту та рутини стає складнішою, коли йдеться про вільний від роботи час. Також важливим у контексті організації побуту є побудова та організація трудової діяльності, комунікація та вибудовування відносин, які ми розглянемо нижче.

Кар'єра.

Слід зазначити, що переважна кількість опитаних працювала дистанційно в Україні, проте кейси тих, хто був змушений шукати нову роботу, говорять про те, що у статусі мігранта-соло виявилось не так складно за умови знання мови та наявності вищої освіти. Відсутність знання мови приймаючої країни істотно впливає на пошук роботи, проте за наявності англійської мови варіанти праці також можна знайти.

Жінка, 30 років, зайнятість у сфері нерухомості:

«Ну це дуже далеке питання, тому що з моєю англійською мені для початку потрібно вивчити мову, для того, щоб мати можливість знайти хоч якусь низькооплачувану роботу, хоч з мінімальним знанням мови. Тому поки що я навіть не думала про те, щоб тут шукати роботу».

Жінка, 22 роки, івент-менеджер:

«Я її майже знайшла. Я працювала у двох агентствах. Ну, вони такі більше маркетингові я працювала, потім мені довелося змінити країну, але це не пов'язано із трудовою діяльністю».

Щодо роботи дистанційної, то більшість респондентів кажуть, що через кілька місяців після початку війни багато компаній перейшли в дистанційний формат, який не є новим через досвід пандемії, і незважаючи на те, що працівники знаходяться далеко від України, робочий процес почав відновлюватись, що дозволило деяким респондентам працювати і онлайн, і шукати роботу в країні перебування, оскільки, як уже було зазначено, одним із провідних мотивів виїзду за кордон було підвищення економічного добробуту.

Соціальне оточення.

Одним із найскладніших моментів для респондентів у вибудовуванні життя в нових умовах став момент комунікації, вибудовування та перебудови кола спілкування.

Жінка, 46 років, вчитель:

«Навіть не питайте. Ні, я не маю тут ніякого кола спілкування. І ось це для мене найважче».

Практичні всі респонденти говорять про те, що не можуть (і не прагнуть) знайти друзів у новій країні, про нестачу комунікацій з близькими людьми, про страх втрати зв'язку з друзями та про те, що часто не хочуть навантажувати своїми проблемами тих, хто залишився в Україні. При цьому тим, хто проходив за програмами від організацій на кшталт Червоного Хреста, у плані комунікацій виявилось простіше, оскільки їх оточували українці, які, як мінімум, говорили з ними однією мовою:

Жінка, 30 років, агент з нерухомості:

«Через те, що так не приходила програму, особливо ні з ким я не познайомилася».

З іншого боку, постійне перебування в компанії незнайомих людей, одиниці з яких приїхали без сімей, впливало на психоемоційний стан мігрантів-соло. Серйозним бар'єром для комунікацій також виявляється мова. Однією з проблем у комунікації вказувалася поверховість спілкування та дефіцит «глибокого» спілкування: *«Мені дуже не вистачає спілкування», «Ну мені бракувало деякий час саме глибокого душевного спілкування», «Напевно, не вистачає», «Частенько ні, тому що це тільки на роботі вони намагаються, як би я теж з ними намагаюся зустрічатися ще після роботи».*

Інформанти заявляють про кількісне звуження кола спілкування, зокрема онлайн. Вони пояснюють це декількома причинами, головна з яких полягає в тому, що у всіх свої справи та свої проблеми зараз, тому на комунікацію з тим, хто далеко, просто не вистачає часу: *«цього не вистачає і не вистачає спілкування з друзями, у яких свої проблеми»; «у кожного якісь свої (проблеми), вже життя починається все-таки, ну, відстань воно справді якось, воно дається знаки. Тобто хочеш ти, не хочеш, як ти там не сумуєш за людиною, ну ось раз на тиждень, тобто в мене були справді там, моя близька подруга, зараз ми можемо там раз на місяць списатися»; «Зараз тяжко всім, у кожного свої проблеми, всі змінилися... Якщо говорити про кількість часу, то його поменшало. Перша причина того, що ми перебуваємо всі у різних куточках. І, по-друге, це кожен займається своєю справою, і не завжди є багато часу прямо на розмови».*

Також респонденти говорили про те, що самі іноді свідомо обривали деякі комунікації через відсутність порозуміння з питання їх виїзду: *«я просто зрозуміла таке, що вони думають раз в Іспанії перебуваю, то в мене тут сієста, класно, здорово»; «з тими, з якими змінилося в негативний бік, тобто я відчула, що не знаю, чи немає підтримки, чи розуміння, я розриваю ці зв'язки».*

Респонденти говорять про те, що дистанція впливає і на ступінь близькості у відносинах: *«з моїми близькими, з якими спілкуюся онлайн, мабуть, немає. Мені здається дуже мало цього спілкування»; «ну і звичайно, це вплинуло на близькість, але залишається. ну...ми залишаємося на контакті, але, звичайно ж, було б більше задоволення, якби ми могли наживо спілкуватися».*

З іншого боку, незважаючи на те, що в багатьох випадках комунікація з близькими стає більш рідкісною, вона визначається як змістовніша: *«воно (спілкування) стало більш змістовним, тому що змісту стало більше».*

Романтичні відносини

Щодо пошуку партнера та бажання заводити нові романтичні відносини (жоден з респондентів не був одружений і лише 2 респонденти перебували у відносинах на момент проведення з ними інтерв'ю), то практично всі респонденти говорили про те, що не мають бажання пошуку та початку нових відносин зараз. Пояснюють, насамперед для себе, таку відсутність бажань пошуку декількома способами:

1. відсутність ресурсів на пошук партнера (як емоційного, так і тимчасового): *«я роблю (спроби когось знайти), але не завжди, скажімо так, коли починаєш заводити якісь відносини, не вийшло – ти розумієш, що справи не буде, не твоє. І через деякий час після цього все затихає і просто нічого не робиш»; «можливо, просто немає якоїсь стійкості життєвої, тоді, відповідно, не хочеться нічого, на що ти витрачатимеш емоції. Ну, на сьогоднішній момент мені добре самій»;*

2. відсутність бажання знаходити партнера в країні перебування: *«я не розглядаю знайти собі тут співмешканця, чоловіка, парубка, як варіант тут залишитися. Тому що я, в принципі, не розглядаю варіант тут залишитися»; «ні про які стосунки йти не може, тут я не хочу ні з ким встановлювати жодні стосунки»;*

3. наявність планів на найближче майбутнє, реалізації яких можуть перешкодити нові відносини: *«ні, ну просто тому, що я свої плани ніякі не знаю і я розумію, що... мені дуже важливий мій особистий простір, щоб я сама приймала рішення»;* *«Якщо потрібний буде секс, я його знайду. А так, ні, тому що я розумію, що в мене є свої якісь плани»;*

4. загалом комфортне перебування у статусі соло: *«поки що нормально, поки що взагалі суперклас, тому що я кайфую, нормально, не треба, нікого мені не треба. Але я для себе не бачу в цьому пріоритету, не бачу для себе поки що необхідності».*

Самотність

Гострота відчуття самотності проявляється у респондентів по-різному. Але практично всіх тією чи іншою мірою це почуття відвідувало. Відчуття самотності у разі мігрантів-соло проявляється при накладенні одна на одну двох умов: наявність часу, в який нема чим себе зайняти. Саме не вільного часу, який можна приділити собі, а надлишкового часу, коли нема чим себе зайняти: *«Ось коли нема чим зайнятися, тоді мене накриває. А от коли з'являються одразу робота якась справа. Ти ж розумієш. Боже, ідеально!».*

З іншого боку, самотність викликається відчуттям втрати близькості з друзями та рідними:

«Хоча було складно прийняти, що деякі люди, які були мені довго близькі, але вони поступово пішли з мого життя. Ну, так склалося без скандалів, а просто пішли. Зараз це дуже гостре почуття самотності, тому що не тому, що немає зв'язку з друзями чи з кимось, а просто вони надто далеко».

«Мені складно там відкритися людям, я не хочу знайомитися, тому що там у мій особистий простір не хочу нікого впускати, саме до себе, тому досить часто зараз таке почуття, бо й спілкуватися з людьми не хочеться, але водночас не хочеться бути самотньою, тому що ну я себе якось тішу якимись думками, що ось у мене ж є там у Харкові друзі, є ж в Україні».

Більше половини респондентів повідомляють про намір повернутися в Україну після війни або найближчим часом і з почуттям самотності вони пов'язують страх того, що близькі забудуть: *«Ти розумієш, що це все одно*

тимчасово, це не назавжди. І ти через якийсь час все одно повернешся: Чи пам'ятатимуть про тебе через цей час – теж незрозуміло».

З іншого боку, ті респонденти, які одразу ухвалили рішення про те, що вони не повертатимуться в Україну і повністю перебудовують своє життя – рідше говорять про відчуття самотності: *«- проблеми самотності як такої, для вас її не існує? – взагалі немає, взагалі ніякої».*

Деякі респонденти пов'язують почуття самотності з відповідальністю за свої дії, яку нема з ким розділити: *«Ти розумієш, що ти самотній не тому, що ти особисто один, тебе і в тебе немає довкола людей. А те, що ти не розумієш, як чинити через те, що в тебе є певні зобов'язання».*

Основними засобами боротьби з наростаючими стресами, почуттям самотності та будь-якими емоційними потрясіннями для респондентів є спорт та їжа.

Майбутнє

Своє майбутнє мігранти-соло описують здебільшого з погляду кар'єрних перспектив. Більш конкретним своє майбутнє описують ті, хто вирішив залишатися в Європі і після закінчення війни, загалом, у них починає перебудовуватися життєва стратегія, вони починають будувати плани та визначати свої перспективи, говорять про самореалізацію. Ті респонденти, які після війни планують повертатися в Україну, перебувають у вкрай невизначеному стані – з одного боку, вони розпочинають свою трудову діяльність у Європі та визначають свої перспективи на місці, починають асиміляційний процес, а з іншого боку, вони цьому процесу опираються та готові будь-якої миті зірватися додому. При цьому, чим довше ці біженці перебувають у приймаючій країні, тим більше у них побоювання того, що поняття «дім» для них набуває розмитого характеру: *«Але у мене теж є таке, скажімо, абсурдне почуття, швидше бажання, що взагалі-то постійно хочеться додому. Але паралельно із цим є розуміння того, що домівки більше немає. .. Не лише фізично...».*

Таким чином, ми бачимо, що мігранти-соло дійсно мають свій специфічний адаптаційний процес і стикаються зі специфічними труднощами. Загалом можна виділити дві основні категорії мігрантів-соло: ті, які вирішили залишатися в країнах, що приймають, на тривалий термін і ті, які перебувають у «підвішеному» стані.

Перша категорія перебуває у певному стані як і з погляду емоційного стану, так і з погляду діяльнісного. Вони більш конкретно бачать свої перспективи та здатні на планування та перебудову життєвих стратегій принаймні у найближчій перспективі. При цьому більш численною є друга категорія біженців-соло, які через невизначеність стану справ в Україні також перебувають у стані крайньої невизначеності, і більшість їх рішень, як і раніше, мають ситуативний, а не спланований характер.

Із найбільшими проблемами ця категорія біженців стикається у питаннях соціального оточення, близькості та її вибудовуванні дружніх відносин. З одного боку, велику роль відіграє знання мови країни, що приймає, з іншого – бажання налагодження дружніх зв'язків у країні, що приймає (для тих, які бачать своє майбутнє виключно в Україні).

Із точки зору прийому біженців країнами – ця категорія біженців є більш адаптивною у плані працевлаштування та в плані самоорганізації – їм необхідно менше технічної підтримки (не треба доглядати за літніми родичами, немає необхідності допомагати влаштовувати дітей до школи та садка тощо). Але це не означає, що ця категорія біженців не потребує підтримки.

У ході дослідження визначилися основні проблеми, властиві саме цій категорії біженців – це колосальний емоційний тиск через усвідомлення виняткової відповідальності за своє життя та майбутнє, відсутність людей, з якими цю відповідальність можна було б розділити чи обговорити; зниження інтенсивності спілкування з близькими людьми; побоювання бути забутими; невизначеність майбутнього.

Дискусійним стає питання про те, яким чином загалом можна допомогти та підтримати мігрантів-соло. Відповіді на це питання ми дати не можемо. Але точно можемо сказати, що доки не визначиться ситуація в країні, біженці самі не можуть визначити траєкторію свого руху (життєву стратегію), основним завданням країн, що приймають, залишається підтримка біженців у подоланні травми. А основним дослідним завданням стає визначення того, які додаткові травми можуть бути спричинені статусом біженця-соло.

Отже, ми бачимо, що українське суспільство має представників стилю життя соло, які мають свої специфічні характеристики та проблеми. Визначальною характеристикою для українського суспільства є те, що тривалість цього стилю життя визначається «до моменту появи тієї самої людини». Така характеристика є специфічною для України, порівняно із іншими країнами, оскільки демонструє не відмову від сім'ї та стосунків як таку (наприклад, як покоління «сампо» в Південній Кореї), не остаточну відмову на користь себе (як про це каже американська традиція стилю життя «соло»), а позиціонує себе більше як насолодження життям наодинці, але в певному очікуванні. Важливою характеристикою також є те, що мова йде переважно саме про очікування, а не про пошук.

Висновки до розділу 3.

1. В українському академічному дискурсі тематика стилю життя соло зустрічається доволі рідко і переважно у психологічному контексті. Кількість людей, які віддають перевагу цьому стилю життя, відповідно до західних тенденцій має збільшуватись. Статистичні та демографічні дані сьогодні не розглядають цю групу як специфічну та таку, яка потребує уваги. Проте таке «випускання» цієї категорії з поля зору як академічного, так і політичного, може понести за собою ряд наслідків: від навантаження на систему соціального забезпечення через кількість людей, які не мають

прямих родичів, до того, що у сучасному світі називається епідемією самотності. Зміна усталеної структури відносин та стилів життя, виникнення нових тощо – природній процес соціального розвитку, проте кожний такий процес необхідно спостерігати та аналізувати, аби розуміти, до чого він може призвести та як уникнути небажаних наслідків. Зараз, за умов війни, соціальні служби вже кажуть про те, що не можуть покрити всю кількість самотніх літніх людей та їхні потреби (за даними Харківської області), але якщо ми кажемо про зростання численності людей, які на невизначений строк відкладають створення сім'ї, ми маємо розуміти, що навантаження може стати більшим. За умов війни або за кризових умов підвищується почуття самотності, що може призводити до психічних розладів та інших небажаних наслідків. З іншого боку, видання The Economist провело аналітичне дослідження, де зроблений висновок про те, що проблема самотності або інші проблеми, викликані демографічною зміною, можуть бути компенсовані розвитком технологічного прогресу.

2. Аби зрозуміти перспективи та загальний стан та положення людей, які обирають стиль життя «соло» в Україні, було проведено дослідження. Перший етап дослідження виявив: загальні уявлення суспільства щодо стилю життя соло збігаються із запропонованим у першому розділі визначенням. Значним для нас у контексті обрання та уявлення про тривалість такого стилю життя є як і загальне уявлення, так і уявлення самих носіїв стилю життя соло щодо того, що цей стиль життя для них релевантний до того моменту, поки вони не зустрінуть людину, поруч із якою вони будуть відчувати себе більш комфортно, ніж наодинці.
3. Стиль життя «соло» в українських реаліях заснований на відчутті свободи, незалежності, можливості керувати власним життям. Ключовим для можливості цього стилю життя є фінансова складова, проте вона включає в себе не тільки фінансову можливість вести побут самотійно, але й можливість для саморозвитку, досягнення мрій та певного рівня добробуту.

Оскільки носії стилю життя «соло» переважно задоволені своїм життям, то якщо у їхньому житті не з'явиться людина, яка буде відповідати критеріям, що об'єднуються в категорію «та сама», вони готові дотримуватись стилю життя соло все життя. Відносно носіїв стилю життя соло наявні певні дискримінаційні практики (переважно на роботі) та тиск (переважно з боку родичів), також в них присутнє відчуття самотності, але самі носії стилю життя соло не асоціюють його із власним частим перебуванням наодинці.

4. Війна спровокувала більше відчуття самотності, але не через відсутність романтичного партнера або співмешканця, а через віддалення друзів, у деяких випадках це віддалення спровокувало перегляд власного життя, життєвих цінностей та цілей у бік необхідності створення родини. Проте на даному етапі незрозумілим залишається, чи готові люди, які досить довго почувалися комфортно наодинці та не шукали людину для створення сім'ї навмисно, почати процес пошуку, та чим він для них обернеться.
5. Мігранти-соло умовно поділяються на дві категорії: ті, які вирішили залишатися в країнах, що приймають, на тривалий термін і ті, які перебувають у стані очікування. Перші більш конкретно бачать свої перспективи та здатні на планування та перебудову життєвих стратегій принаймні у найближчій перспективі. При цьому більш численною є друга категорія мігрантів-соло, які через невизначеність стану справ в Україні також перебувають у стані крайньої невизначеності, і більшість їх рішень, як і раніше, мають ситуативний, а не спланований характер. З найбільшими проблемами ця категорія мігрантів стикається у питаннях соціального оточення, близькості та вибудовуванні дружніх відносин. З одного боку, велику роль відіграє знання мови країни, що приймає, та рівень знання англійської мови, з іншого – бажання налагодження дружніх зв'язків у країні, що приймає (для тих, які бачать своє майбутнє виключно в Україні).

ВИСНОВКИ

Результати дисертаційного дослідження надали нам змогу розв'язання наукового завдання – дослідження стилю життя «соло» в Україні. За результатами дослідження сформовано такі основні положення та висновки:

1. Зростання кількості індивідів, які проживають наодинці, вбачається одним з наслідків процесу індивідуалізації, що набуває свого розвитку та поширення в епоху пізнього капіталізму. Індивідуалізація несе для індивіда, з одного боку, збільшення зобов'язань, які він має перед собою та суспільством, з іншого – збільшення можливостей вибору в побудові індивідуальних життєвих стратегій, варіативність життя. При цьому (пост)модерний світ характеризується своєю невизначеністю, збільшенням кількості ризиків та плинністю. Індивідуалізація – процес, який індивіди не обирають, але вимушені в ньому перебувати: вони звільнені від жорстких традиційних рамок існування, але за відсутністю нових усталених норм та рамок будують свої життя виходячи з численних виборів, що ґрунтуються на постійній потребі в самопізнанні та самовдосконаленні індивідів. За таких умов індивіди характеризуються як такі, що схильні до цінності самореалізації, та, як наслідок, схильні до постійної саморефлексії, гедоністичного індивідуалізму, а у суспільстві формується таке явище, що називають «терапевтичним поворотом» (Ф. Фукуяма) та «селф-хелп культурою». Такий набір характеристик спонукає індивіда до формування різних стилів життя, центром яких є сам індивід та задоволення його потреб, які залежать від того, з яких позицій та статусу він почав свій шлях будівництва власного життя. В умовах сучасної індивідуалізації саме стилі життя (тобто індивідуальний рівень) відчують на собі найбільший вплив сучасних змін та є ефективною категорією для дослідження сучасних нерівностей та тенденцій соціальних змін як таких. Стиль життя формується під впливом як зовнішніх факторів, так і внутрішніх. Стилем

життя, який є одним із найбільш «радикальних» у контексті процесів індивідуалізації, є стиль життя «соло», який передбачає проживання наодинці, але не обмежується цією характеристикою. Цей стиль життя розглядається як свідомий вибір індивідом проживання наодинці.

2. Серед глобальних зовнішніх факторів формування стилю життя «соло» розглянуто: цифрові технології, що під впливом загальних глобальних тенденцій формують нову культуру комунікацій, що надає можливості індивідам обрати життя «соло», не втрачаючи при цьому якості та інтенсивності комунікацій із родичами, друзями тощо; розмивання кордонів уявлення про сім'ю, що надає можливості «позасімейним» стилям життя на публічне існування (що не виключає стигматизації); ринкова економіка та капіталістичний устрій життя провокує поширення ринкової логіки на всі сфери суспільної діяльності та призводить до раціоналізації будь-яких суспільних чи особистісних дій, це поширюється в тому числі на емоційну сферу та сферу почуттів як таку; зменшення можливостей для приватності, що поглинається публічним простором, який стає все ширшим; плинність сучасності вплинула і на інститут праці, що поступово змінює свої усталені практики працевлаштування на роботу в рамках економіки події, що стає ще одним з факторів формування стилю життя «соло»; міграція як явище, що набуває все більших масштабів, чинить вплив на всі суспільства в цілому та на життя індивідів (незалежно від того, чи є вони мігрантами, чи ні); та останніми за переліком, але не за значущістю – людські катастрофи. Перелічені фактори не існують окремо, навпаки – вони взаємопов'язані та призводять до появи стилю життя соло.

3. Проживання наодинці є характеристикою для багатьох концептів, понять, соціальних явищ тощо. Життя наодинці з точки зору економіки розглядається в рамках розгляду структури доходів та витрат домогосподарств; психологія розглядає особливості психоемоційних станів індивідів, частіше за все це розгляд стану самотності; юриспруденція

розглядає права та свободи індивідів, які проживають наодинці. Соціологія розглядає життя наодинці на межі всіх перелічених сфер дослідження та виходить на рівень соціального сприйняття, взаємодії, формування та впливу. У рамках дисертації запропоновано розмежування таких суміжних понять, як самотність, ізольованість, поодинокі домогосподарства, одинаки на підставі розподілу у відповідності із галуззю використання та змістовними характеристиками. Також складено схематичну структуру задля упорядкування знань про життя наодинці в соціально-гуманітарних дисциплінах. Варто зауважити, що окремим обмеженням дослідження та такого розмежування виявились особливості перекладу з англійської мови на українську, оскільки в українській мові використовується слово «самотній», що позначає, як сімейний стан, умови проживання, так і психологічний стан. Отже, одним з результатів роботи стає термінологічне розмежування саме в українському дискурсі.

4. На підставі систематизованих знань про життя наодинці та вивчених теоретичних наробок теорії індивідуалізації та стилежиттєвого підходу до вивчення соціальної реальності концептуалізовано стиль життя «соло» як породжений умовами індивідуалізації стиль життя, носіями якого стають молодь та дорослі. Стиль життя «соло» визначається як стиль, носії якого проживають наодинці (та організують свій побут самотійно) за власним бажанням та вважають таке своє проживання найбільш комфортним для себе на тому етапі життя, на якому вони перебувають. Вони не мають офіційного закріпленого статусу партнерства (або мають його лише де - юре) та інтимного партнера з метою розвитку стосунків (співмешкання, шлюбу) у короткостроковій перспективі (проте це не виключає ситуативні стосунки різного типу та перспективи мати родину в віддаленому майбутньому). Оскільки проживання наодинці за сучасних умов потребує економічної незалежності та стабільного прибутку, у стилі життя «соло» вагома частина життя відводиться на роботу та кар'єру, що зменшує час на

інші сфери діяльності. Цей стиль життя притаманний індивідам у віці 18-45 років (проте ним не обмежується). Носії цього стилю життя частіше за все не мають дітей, але деякі з них можуть мати вже дорослих дітей, які не проживають разом з батьками та не залежать від них. Стиль життя «соло» передбачає широку мережу соціальних контактів та високу частоту комунікацій, ці люди схильні до гедонізму, вони намагаються задовільнити власні потреби та бажання разом із реалізацією власного потенціалу, цінують власну свободу.

5. Такий стиль життя поширюється по всьому світу, але розглядають його по-різному в різних країнах та регіонах, проте базовою характеристикою стилю життя є проживання наодинці та самостійне ведення побуту. Оскільки не існує загальної статистики щодо того, як багато людей достримуються стилю життя соло, нами були розглянуті статистичні дані щодо проживання наодинці (а саме щодо поодиноких домогосподарств) у різних країнах світу. Загальна тенденція вказує, що кількість молодих та дорослих, які проживають наодинці, активно зростає у більш економічно розвинутих країнах, проте і в країнах, що розвиваються, показник кількості поодиноких домогосподарств зростає. Також динаміка зростання та кількісний розподіл поодиноких домогосподарств збігається зі світовою мапою цінностей Інглхарта-Вельцеля, де в регіонах із більшою кількістю поодиноких домогосподарств – суспільство більш тяжіє до цінностей самовираження та до секулярно-раціональних цінностей. Важливим спостереженням є те, що в таких регіонах серед людей, які проживають наодинці, збільшується частка тих, хто ніколи не був одруженим. Більшість поодноких домогосподарств складаються з літніх людей, які втратили партнера, але частка молодих людей, які проживають наодинці продовжує зростати.

6. Життя наодинці досліджується в рамках соціології, як вже було зазначено, з доволі різних кутів, тож, аби узагальнити знання про

дослідження стилю життя «соло» та виявити особливості дослідження життя «соло» у різних регіонах, було зроблено огляд літератури, результати якого продемонстрували, що життя наодинці досліджується за напрямками стану здоров'я, харчової поведінки, самотності, урбанізаційних процесів, рівнем задоволеності життям, балансу роботи та особистого життя, умов проживання тощо, проте життя наодинці як стиль життя залишається маловивченим. Дослідження життя наодинці розпочали активно з'являтися в останнє десятиріччя. Окремо необхідно підкреслити той факт, що різні країни та регіони розглядають таку практику проживання наодинці в різних термінах та підкреслюють різні особливості такого проживання. Тих, наприклад, кого ми можемо назвати носіями стилю життя «соло» у Кореї називають поколінням трьох відмов. Також, існують суміжні терміни та поняття, які розглядають в різних країнах у зв'язку із поширенням стилю життя «соло» - хікікаморі, мамоні, снєпери тощо. Стиль життя «соло» різниться як в залежності від історії країни та/або регіону, так і у способах його реалізації (так, наприклад, створення романтичних стосунків більш радикально заперечується в Кореї, ніж у європейських країнах). Проте економічний фактор є базовим і впливає на вибір життя без сім'ї в різних соціокультурних середовищах – від економічної можливості жити «соло» до економічної нездатності утримувати сім'ю. Проведений аналіз демонструє приклади, яким чином формується стиль життя «соло» в залежності від різних факторів формування, так, розглянуто приклад із війнами та невдалими соціальними політиками держав.

7. Глобальний вплив на стиль життя «соло» мала пандемія Ковід-19, оскільки призвела до підвищення відчуття самотності в різних країнах. Така епідемія самотності мала вплив на всі стилі життя, соціальні групи тощо, проте носії стилю життя «соло» опиняються в окремій групі ризику, оскільки під час локдаунів ця група перебуває у фактичній примусовій фізичній ізоляції доволі тривалий час та не завжди онлайн спілкування

могло повністю задовольняти комунікаційну потребу представників цієї групи. Це спровокувало реакцію держав та адаптацію державних політик. Тож очевидною стала необхідність привернення уваги до стилю життя «соло» не тільки з дослідницької точки зору, але й з точки зору державної: необхідність розуміння до контролю наслідків зростання кількості людей, які обирають стиль життя «соло». Однак, комплексної державної політики або ж врахування цього питання в рамках вже існуючих політик ще не розроблено в жодній країні.

8. В Україні стиль життя «соло», як і життя наодинці в цілому, майже не розглядається в соціологічному дискурсі. Життя «соло» розглядається в соціальній психології та психології. Проте за мірою розвитку та економічного становлення українського суспільства кількість людей, які обирають такий стиль життя, має зростати. Це припущення важко швидко перевірити, оскільки не існує досліджень, які б розглядали людей, які проживають наодинці, як окрему категорію. Статистичні та демографічні дані наразі не розглядають цю групу як специфічну та таку, яка потребує уваги. Зміна усталеної структури відносин та стилів життя, виникнення нових тощо – природній процес соціального розвитку, проте кожний такий процес необхідно спостерігати та аналізувати, аби розуміти, до чого він може призвести та як запобігти небажаних наслідків. За умов війни соціальні служби вже кажуть про те, що не можуть покрити всю кількість самотніх літніх людей та їхні потреби (за даними Харківської області), але, якщо ми кажемо про зростання чисельності людей, які на невизначений строк відкладають створення сім'ї, ми маємо розуміти, що навантаження може стати більшим. За умов війни або за кризових умов підвищується почуття самотності, що може призводити до психічних розладів та інших небажаних наслідків. З іншого боку, видання The Economist провело аналітичне дослідження, де зроблений висновок про те, що проблема

самотності або інші проблеми, викликані демографічною зміною, можуть бути компенсовані розвитком технологічного прогресу.

9. Аби зрозуміти перспективи та загальний стан та положення людей, які обирають стиль життя «соло» в Україні, було проведено дослідження. Перший етап дослідження виявляє: загальні уявлення суспільства щодо стилю життя соло співпадають із запропонованим у першому розділі визначенням. Значним для нас в контексті обрання та уявлення про тривалість такого стилю життя є як і суспільне уявлення, так і уявлення самих носіїв стилю життя «соло» щодо того, що цей стиль життя для них релевантний до того моменту, поки вони не зустрінуть людину, поруч із якою вони будуть відчувати себе більш комфортно, ніж наодинці.

10. Стиль життя «соло» в українських реаліях заснований на відчутті свободи, незалежності, можливості керувати власним життям. Ключовим для можливості цього стилю життя є фінансова складова, проте вона включає в себе не тільки фінансову можливість вести побут самостійно, але й можливість для саморозвитку, досягнення мрій та певного рівня добробуту. Перспектива створення сім'ї, довготривалих стосунків тощо присутня в уявленні про майбутнє носіїв стилю життя «соло», проти лише за умов появи людини, жити із якою буде також комфортно або комфортніше, ніж наодинці. Це завдання ускладнюється тим, що носії стилю життя «соло» в більшості не готові робити кроків до пошуку такої людини та вважають, що вона з'явиться випадково, «за волею долі» тощо. Проте, оскільки носії життя «соло» переважно задоволені своїм життям, тож якщо така людина не з'явиться, вони готові дотримуватись стилю життя «соло» все життя. Відносно носіїв цього стилю життя наявні певні дискримінаційні практики (переважно на роботі) та тиск (переважно з боку родичів), також в них присутнє відчуття самотності, але самі носії стилю життя «соло» не асоціюють його із власним частим перебуванням наодинці. Війна спровокувала більше відчуття самотності, але не через відсутність

романтичного партнера або співмешканця, а через віддалення друзів, у деяких випадках це віддалення спровокувало перегляд власного життя, життєвих цінностей та цілей у бік необхідності створення родини. Проте на даному етапі незрозумілим залишається те, чи готові люди, які досить довго почувалися комфортно наодинці та не шукали людину для створення сім'ї навмисно, почати процес пошуку та чим він для них обернеться.

11. Окрему увагу варто звернути на носіїв стилю життя «соло», які через повномасштабне вторгнення виїхали з України також «соло». Умовно ця категорія мігрантів поділяється на дві групи: ті, які вирішили залишатися в країнах, що приймають, на тривалий термін і ті, які перебувають у «підвішеному» стані. Перша категорія перебуває у певному стані як і з погляду емоційного стану, і з погляду діяльнісного. Вони більш конкретно бачать свої перспективи та здатні на планування та перебудову життєвих стратегій принаймні в найближчій перспективі. При цьому більш чисельною є друга категорія мігрантів-соло, які через невизначеність стану справ в Україні також перебувають у стані крайньої невизначеності, і більшість їхніх рішень, як і раніше, мають ситуативний, а не спланований характер. З найбільшими проблемами ця категорія біженців стикається в питаннях соціального оточення, близькості та її вибудовуванні дружніх відносин. З одного боку, велику роль відіграє знання мови країни, що приймає, з іншого – бажання налагодження дружніх зв'язків у країні, що приймає (для тих, які бачать своє майбутнє виключно в Україні).

12. У рамках даного дослідження ми окреслили основні характеристики стилю життя «соло» в Україні, зазначили, що пандемія, яка змінилась війною, справила певний вплив на носіїв зазначеного стилю життя, переважно це стосувалось відчуття самотності та ізоляції, проте не завжди цей вплив призводив до перегляду своїх життєвих цінностей та власного стилю життя. Представлене дослідження не претендує на статистичні

узагальнення, проте демонструє та актуалізує низку дослідницьких питань, які потребують уваги. Подальшою перспективою досліджень ми бачимо:

- статистичне дослідження кількості та демографічних характеристик домогосподарств, що складаються з однієї людини;
- дослідження суспільної думки щодо носіїв стилю життя «соло» та тенденції до збільшення кількості людей, що живуть наодинці, під час війни;
- дослідження стилю життя «соло» під час війни: практики, стани, політичні погляди тощо.

13. Поява стилю життя «соло» в українському суспільстві є новою формою соціальності, що передбачає соціальні позиції, донедавна не характерні українському суспільству. Покоління, які зростають в умовах постійних криз, звикли покладатися тільки на себе, зміншувати кількість відповідальності за інших та не готові витратити свої внутрішні ресурси на побудову стосунків, не маючи гарантій та впевненості, що це «сама та людина». Ця нова форма вбудовується в систему соціальних стосунків та норм, що вже існує, та змінює її – при цьому виявляється на мікрорівні соціальних змін у непередбачуваних реакціях, поведінці носіїв стилю життя «соло» у звичних соціальних умовах. Саме це і постає перспективою подальших досліджень – більш ґрунтовного вивчення носіїв стилю життя «соло» саме на мезорівні – на рівні груп та колективів, де цей стиль життя є найбільш помітними та проблемним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Беловольченко, Г. (2021). *Життя соло. Розповідаємо, чому дехто свідомо обирає самотність, а державі вигідні шлюби*. Заборона. [URL: https://zaborona.com/zhittya-solo-rozpovidayemo-chomu-dehto-svidomo-obiraye-samotnist-a-derzhavi-vigidni-shlyubi/](https://zaborona.com/zhittya-solo-rozpovidayemo-chomu-dehto-svidomo-obiraye-samotnist-a-derzhavi-vigidni-shlyubi/)

Вавринів, О.С. (2022). Особливості жінок, які обрали стиль життя «соло». Соціально-психологічні проблеми гендерної стратифікації суспільства: матеріали XV Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (м. Дніпро, 24 червня 2022)

Головаха, Є. (2001). Пострадянська деінституціоналізація і становлення нових соціальних інститутів в українському суспільстві. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 4, 5-22.

Державна служба статистики України. (2021). *Соціально-демографічні характеристики домогосподарств України у 2021 році (за даними вибіркового обстеження умов життя домогосподарств)*. [URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_cdhd_21.pdf](https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/07/zb_cdhd_21.pdf)

Єрмоленко, А. (2021). Концепт раціональності в соціології Макса Вебера та його вплив на сучасні соціальні науки. *Філософська думка*, 1, 37-56.

Козаченко, О. (2009). Стиль життя: основні підходи до визначення. *Вісник Львівського університету*, 3, 5-13.

Култаєва, Т.В. (2018). Психологічна готовність особистості до конструктивного переживання почуття суб'єктивної самотності як індикатор розвитку демократичного суспільства. Психолого-педагогічне забезпечення громадської підтримки освітніх інновацій: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 01 листопада 2017 р.)

Лібанова, Е. М., Аксьонова, С. Ю, Бялковська, В. Г., Васильєва, О. А., Коломець, О. О., Крикун, О. І., Крімера, Б. О., Курило, І. О., Мельничук, Л. М., Рует, А. Г., Слюсар, Л. І., Стешенко, Л.І. (2009). *Сім'я та сімейні відносини в Україні: сучасний стан і тенденції розвитку*. Основа-Принт.

Лісовська-Мускеєва, Н. (2014). Життєвий шлях як об'єкт соціологічного дослідження. *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки*, 1, 58-64

Михайльова, К., Шкурапет, Н. (2020). Потенціал використання понять «спосіб життя» та «стиль життя» для соціологічного аналізу практик щодо індивідуального здоров'я. *Соціологічні студії*, 1 (16), 64–74.

Міняйло, І. В. (2006). Поняття стилю життя: можливості операціоналізації в рамках досліджень соціальної стратифікації. *Наукові записки НаУКМА: Соціологічні науки*, 58, 80-84.

Мурадян О. С. (2021). Проблематика вивчення соціокультурної нерівності та диференціації: від стилів життя до мільйо. У *Трансформація соціальних інститутів в інформаційному суспільстві - Збірка тез доповідей IV Конгресу соціологічної асоціації України*, Соціологічна асоціація України, 323-325

Мурадян, О. (2013). Життєві стратегії особистості в умовах соціальних змін: соціологічний аналіз. *Соціологічні студії*, 1(2), 49-54.

Мурадян, О.С. (2011). Індивідуалізм та комунітаризм як ціннісні засади способу життя (дисертація). *X: ХНУ імені В. Н. Каразіна*.

Мурадян, О.С. (2012). Спосіб життя як система соціальної дії: спроба концептуалізації. *Соціологічні студії*, 1, 81-87.

Наконечна, М. (2016). Концепція життєтворчості Л. В. Сохань як форпост української науки. *Славістична збірка*, 2, 22-28.

Гладун, О. М. (ред.) (2020). *Населення України. Демографічні тенденції в Україні у 2002– 2019 рр.* НАН України, Ін-т демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи.

Панина, Н. В. (1982). К построению системы показателей стиля жизни личности. *Стиль жизни личности*, 268—286. К: Наукова думка.

Петрова, Я. (2019). Теоретичні моделі дослідження міграційних процесів. *Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія «Соціологічні дослідження сучасного суспільства: методологія, теорія, методи»*, (1101), 56-64.

Ровенчак, О. А. (2005). Проблема вивчення міграції та її зв'язку з процесами глобалізації в соціології. *Український соціум*, 4, 35-45.

Ручка, А.О. (2013). Цінності та ціннісна зміна у сучасному суспільстві. *Культурологічні думання. Щорічник наукових праць*. К.: Інститут культурології Національної академії мистецтв України, 6, 172-179

Сорока, Ю. (2012). *Соціокультурна інтерпретація полікультурного суспільства*. *Historians*. URL:

<http://www.historians.in.ua/index.php/en/doslidzhennya/388-yuliia-soroka-sotsiokulturna-interpretatsiia-polikulturnoho-suspilstva> (Дата звернення: 23.09.2022)

Український інститут майбутнього. (2018). *Україна 2030e - країна з розвинутою цифровою економікою*. URL: <https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-5> (Дата звернення: 25.09.2022)

Український центр європейської політики. (2020). *Світове дослідження цінностей 2020 в Україні*. URL: <https://uaculture.org/wp-content/uploads/2021/01/1.svitove-doslidzhennya-czinnostej.pdf> (Дата звернення: 25.08.2022)

Чалюк, Ю. О. (2023). Суспільство 5.0 у японській концепції Кейданрен. *Іноваційні процеси в економіці*, 1(99), 65-74.

Шульга, М. О. (2008). Стиль життя і спосіб життя. *Стилі життя: панорама змін*. Київ: Ін-т соціології НАН України.

Яшкіна Д. Д. (2021). Життя соло під час пандемії covid-19: міжнародний досвід соціологічних досліджень. *Український соціологічний журнал*, (25), 49-60.

Adams, T. (2015). *Sherry Turkle: 'I am not anti-technology, I am pro-conversation'*. The Guardian. [URL: https://www.theguardian.com/science/2015/oct/18/sherry-turkle-not-anti-technology-pro-conversation?CMP=fb_gu](https://www.theguardian.com/science/2015/oct/18/sherry-turkle-not-anti-technology-pro-conversation?CMP=fb_gu) (Дата звернення: 13.09.2022)

Andersen, U. (2016). Home alone: Solo living in Norway. Paper presented at the 28th Conference of the Nordic Sociological Association Knowledge-Making Practices and Sociology's Global Challenge, Helsinki, Finland.

Archives.lse.ac.uk. (n.d.). Papers of Annie Marianne Marsland. URL: <http://archives.lse.ac.uk/Record.aspx?src=CalmView.Catalog&id=HCA> (Дата звернення: 13.09.2022)

Aronson, P. (2015). *Romantic regime*. Aeon. [URL: https://aeon.co/essays/russia-against-the-western-way-of-love](https://aeon.co/essays/russia-against-the-western-way-of-love) (Дата звернення: 13.09.2022)

Aronson, P., & Duportail, J. (2018). *Can emotion-regulating tech translate across cultures?* Aeon Essays. Aeon. [URL: https://aeon.co/essays/can-emotion-regulating-tech-translate-across-cultures](https://aeon.co/essays/can-emotion-regulating-tech-translate-across-cultures) (Дата звернення: 17.05.2020)

Asto, J.C. (2022). *How architects make solo living spaces less lonely*. BluePrint. [URL: https://blueprint-onemega.com/how-architects-make-solo-living-spaces-less-lonely/](https://blueprint-onemega.com/how-architects-make-solo-living-spaces-less-lonely/) (Дата звернення: 10.06.2021)

Baranwal, J. P., & Ram, B. (1985). Societal Development, Familialism and Solo Living: A Cross-National Study. *Journal of Comparative Family Studies*, 16(1), 61–73.

Battle, M. (2023). *Situationships Are the Future of Dating. That's Not a Bad Thing*. Time. [URL: https://time.com/6263743/situationships-dating-benefits/](https://time.com/6263743/situationships-dating-benefits/) (Дата звернення: 10.06.2021)

Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Polity.

Baxter, J., Hewitt, B., & Western, M. (2005). Post-Familial Families and the Domestic Division of Labour. *Journal of Comparative Family Studies*, 36(4), 583–600.

Beck, U., & Beck-Gernsheim, E. (2002). *Individualization: Institutionalized individualism and its social and political consequences*. SAGE Publications.

Beck, U., & Ritter, M. (2010). *Risk society: Towards a new modernity*. SAGE Publications.

Beck-Gernsheim, E. (2002). *Reinventing the family in search of new lifestyles*. Polity.

Beer, P. de, & Koster, F. (2009). *Sticking together or falling apart? Solidarity in an era of individualization and globalization*. Amsterdam University Press.

Bélangier, D. (2016). Marriage migration, single men, and social reproduction in migrants' communities of origin in Vietnam. *Critical Asian Studies*, 48(4), 494-510.

Bellani, D., Esping-Andersen, G., & Nedoluzhko, L. (2017). Never partnered: A Multilevel Analysis of Lifelong Singlehood. *Demographic Research*, 37, 53-100.

Bhargava, R. & Chilana, R. (2020). *What Contagion, Confinement and Companionship Mean for Single Women in Lockdown*. Scroll.in. [URL: https://scroll.in/article/963425/what-conta-gion-confinement-and-companionship-mean-for-single-women-in-lockdown](https://scroll.in/article/963425/what-conta-gion-confinement-and-companionship-mean-for-single-women-in-lockdown) (Дата звернення: 10.06.2021)

Boltanski, L. and Chiapello, E. (1999). *El Nuevo Espíritu del Capitalismo*. Paris: Gallimard.

Bouchoucha, I. (2012). «Gender Relations» as a Factor in Determining Who Migrates and Why: The Case of Tunisia. The Middle East Institute. [URL:](#)

<https://www.mei.edu/publications/gender-relations-factor-determining-who-migrates-and-why-case-tunisia> (Дата звернення: 10.06.2021)

Bourdieu, P. (1984). *Distinction: A Social Critique of Judgment of Taste*. London: Routledge & Kegan Paul.

Bourdieu, P. (2002). *Le Bal des Célibataires: Crise de la Société Paysanne en Béarn*. Paris: Seuil

Bowles, N. (2019, March 23). *Human contact is now a luxury good*. The New York Times. URL: <https://www.nytimes.com/2019/03/23/sunday-review/human-contact-luxury-screens.html?referringSource=articleShare> (Дата звернення: 10.06.2021)

Braun, V., & Clarke, V. (2013). *Successful qualitative research: A practical guide for beginners*. SAGE.

Brodie-Hall, G. (2018). *The sampo generation: Why we are seeing the lowest fertility rate of all time?*. The Observer. URL: <https://theobserver-qiiaa.org/the-sampo-generation-why-we-are-seeing-the-lowest-fertility-rate-of-all-time> (Дата звернення: 10.06.2021)

Buckner, R. L., Andrews-Hanna, J. R., & Schacter, D. L. (2008). The Brain's Default Network. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1124(1), 1–38.

Payne, A., & Bienkov, A. (2020, June 10). *Boris Johnson says people living alone will be able to visit one other household in coronavirus «support bubbles»*. Business Insider. URL: <https://www.businessinsider.com/coronavirus-support-bubbles-boris-johnson-reveals-people-living-alone-2020-6>

Cabalza, Ch. (2018). *Goin' Solo: A Study on Singlehood and Viewson 'Sologamy' in the Contemporary Philippine Society*. University of the Philippines, Diliman. URL: https://www.academia.edu/36685047/Goin_Solo_A_Study_on_Singlehood_and_VIEWS_on_Sologamy_in_the_Contemporary_Philippine_Society (Дата звернення: 10.06.2021)

Cámara, A. D., Rodríguez-Guzmán, C., Barroso-Benítez, I., & Morente-Mejías, F. (2020). Sociodemographic analysis of an accelerated transition: The rise of solo living in Spain. *European Societies*, 23(1), 161–189.

Campo, S. & Rodríguez-Brioso, M. (2002). La Gran transformación de la familia española durante la Segunda Mitad del Siglo XX. *Reis*, (100), 103

Castillo, J. M., Garcia, L. L., Abalos, E., & Locsin, R. C. (2021). Living alone and using social media technologies: The experience of Filipino older adults during the COVID-19 pandemic. *Nursing Inquiry*, 29(3).

Castro, Á., & Barrada, J. R. (2020). Dating apps and their sociodemographic and psychosocial correlates: A systematic review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17(18), 6500.

Cetina, K. K. (1997). Sociality with objects. *Theory, Culture & Society*, 14(4), 1–30.

Chandler, J., Williams, M., Maconachie, M., Collett, T., & Dodgeon, B. (2004). Living alone: Its place in Household Formation and Change. *Sociological Research Online*, 9(3).

Chesterfield, A. and Clifford, J. (2001) *Table for one*. Fareham: NPF.

Choi, H., Kim, H., & Kang, S. (2021). Association between eating alone and cardiovascular diseases in elderly women: a cross-sectional study of KNHANES 2016 data. *Menopause*, 29(1), 82-88.

Chong, Z. L. (2016). *S. Korean civil servants turn off lights to get turned on*. The Straits Times. URL: <https://www.straitstimes.com/politics/s-korean-civil-servants-turn-off-lights-to-get-turned-on> (Дата звернення: 10.06.2021)

Chowkhani, K., & Wynne, C. (2023). *Singular selves: An introduction to singles studies*. Routledge & CRC Press. URL: <https://www.routledge.com/Singular-Selves-An-Introduction-to-Singles-Studies/Chowkhani-Wynne/p/book/9781032292755> (Дата звернення: 10.06.2021)

Christensen, T. H. (2009). Solo Living – the meaning of home for persons living alone. Paper presented at NSBB, Nordisk Samfundsvidenskabelig By-og Boligforsker konference, Rungsted, Denmark.

CNBC. (2014). *EHarmony CEO: What ‘really damaged our company’*. URL: <https://www.cnn.com/2013/02/06/eharmony-ceo-what-really-damaged-our-company.html> (Дата звернення: 10.06.2021)

Cohen, P.N. (2018) *The family: Diversity, inequality, and Social Change*. New York, NY: W.W. Norton & Company, Inc.

Coleman, D. (2006). Immigration and ethnic change in low-fertility countries: A third demographic transition. *Population and Development Review*, 32(3), 401–446.

Community Led Homes (2019). More than Housing. Home Aloners. The True Cost of Living Alone in Britain Today. URL: https://www.housinglin.org.uk/_assets/Resources/Housing/OtherOrganisation/Home-aloners-The-true-cost-of-living-alone-in-Britain-today.pdf (Дата звернення: 10.06.2021)

Constant, A. F., Kahanec, M., & Zimmermann, K. F. (2009). Attitudes towards immigrants, other integration barriers, and their veracity. *International Journal of Manpower*, 30(1/2), 5–14.

Cortois, L. (2019). Becoming an individual: A cultural-sociological study of socialization into individualistic scripts (dissertation). Onderzoekseenheid: Centrum voor Sociologisch Onderzoek, Leuven.

Cortois, L., & Laermans, R. (2017). Rethinking individualization. *European Journal of Social Theory*, 21(1), 60–78.

Cote, J.E. & Schwartz, S.J. (2002). Comparing psychological and sociological approaches to identity: Identity status, Identity Capital, and the individualization process. *Journal of Adolescence*, 25(6), 571–586.

Dawson, M. (2013). *Late modernity, individualization and socialism an associational critique of neoliberalism*. Palgrave Macmillan.

Demey, D., Berrington, A., Evandrou, M., & Falkingham, J. (2013). Pathways into living alone in mid-life: Diversity and policy implications. *Advances in Life Course Research, 18*(3), 161–174.

DePaulo, B. (2007). *Singled out: How singles are stereotyped, stigmatized, and ignored, and still live happily ever after*. St Martin's Griffin.

DePaulo, B. (2016). *Single, no children: Who is your family?* CreateSpace Independent Publishing Platform.

DePaulo, B. (2020a). *Friends Are More Important Than We Realized*. Psychology Today. [URL: https://www.psychologytoday.com/us/blog/living-single/202011/friends-are-more-important-we-realized?fbclid=IwAR2d4yR3QGMWWP7FquWyet1T-oHYsifevReFsqSmVRT8-1I2Vc6s4vbwGo](https://www.psychologytoday.com/us/blog/living-single/202011/friends-are-more-important-we-realized?fbclid=IwAR2d4yR3QGMWWP7FquWyet1T-oHYsifevReFsqSmVRT8-1I2Vc6s4vbwGo) (Дата звернення: 14.08.2020)

DePaulo, B. (2020b). *Care Provider Was Given Riskier Duties Because She Was Unmarried with No Children*. Unmarried Equality. [URL: https://www.unmarried.org/featured/care-provider-was-given-riskier-duties-because-she-was-unmarried-with-no-children/](https://www.unmarried.org/featured/care-provider-was-given-riskier-duties-because-she-was-unmarried-with-no-children/) (Дата звернення: 14.08.2020)

DePaulo, B. (2020c). *How South Korea Is Accommodating, Not Shaming, Singles Who Live Alone*. Unmarried Equality. [URL: https://www.unmarried.org/featured/how-south-korea-is-accommodating-not-shaming-singles-who-live-alone/](https://www.unmarried.org/featured/how-south-korea-is-accommodating-not-shaming-singles-who-live-alone/) (Дата звернення: 14.08.2020)

DePaulo, B. (2023). *Single at heart: The power, rewards, and fulfillment of singlehood*. Apollo Publishers.

Dommaraju, P. (2015). One-person households in India. *Demographic Research, 32*, 1239–1266.

Dornhege, M. (2019). *Going solo: The Japanese preference for living alone*. REthink Tokyo - Real Estate Information for Buyers and Investors. [URL: https://www.rethinktokyo.com/Hitorigurashi-living-alone-japan](https://www.rethinktokyo.com/Hitorigurashi-living-alone-japan) (Дата звернення: 14.08.2020)

Duncan, S. & Phillips, M. (2008). New families? Tradition and change in partnering and relationships. *In*: Park, A., Curtice, J., Thomson, K., Phillips, M., Johnson, M.C., Clery, E. (eds.) *British Social Attitudes: the 24th Report*. London: SAGE Publications Ltd.

Edles, L. D., & Jones, R. A. (1987). Emile Durkheim: An introduction to four major works. *Contemporary Sociology*, 16(3), 438.

Elias, N. (2001). *The society of individuals*. Continuum.

Emily, A. (2023). «Are all the speakers single?»: *Organising the first ever Singles studies conference during covid-19 (Ketaki Chowkhani)*. Conference Inference. [URL: https://conferenceinference.wordpress.com/2020/12/15/are-all-the-speakers-single-organising-the-first-ever-singles-studies-conference-during-covid-19-ketaki-chowkhani/](https://conferenceinference.wordpress.com/2020/12/15/are-all-the-speakers-single-organising-the-first-ever-singles-studies-conference-during-covid-19-ketaki-chowkhani/) (Дата звернення: 14.08.2020)

England, C. (2017). *We knew Japan's sex problem was bad, but didn't realise it was this bad*. The Independent. [URL: https://www.independent.co.uk/news/world/asia/japan-parasite-singles-four-million-middle-age-parents-live-childbirth-rate-unmarried-unemployed-a7692256.html](https://www.independent.co.uk/news/world/asia/japan-parasite-singles-four-million-middle-age-parents-live-childbirth-rate-unmarried-unemployed-a7692256.html) (Дата звернення: 14.08.2020)

Esping-Andersen, G. (1990). The Three Political Economies of the Welfare State. *International Journal of Sociology*, 20(3), 92–123.

Eurostat (2018). Archive: People in the EU – statistics on household and family structures – Statistics Explained. [URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=%20People in the EU %E2%80%93 statistics on household and family structures&oldid=375234](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=%20People%20in%20the%20EU%20%E2%80%93%20statistics%20on%20household%20and%20family%20structures&oldid=375234) (Дата звернення: 14.08.2020)

Eurostat (2020). Number of Private Households by Household Composition, Number of Children and Age of Youngest Child. [URL: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHNHTYCH_custom_206740/default/table?lang=en](https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/LFST_HHNHTYCH_custom_206740/default/table?lang=en) (Дата звернення: 14.08.2020)

EVS/WVS (2022). European Values Study and World Values Survey: Joint EVS/WVS 2017-2022 Dataset (Joint EVS/WVS). GESIS Data Archive, Cologne. ZA7505. Dataset Version 4.0.0.

Field, T., Mines, S., Poling, S., Diego, M., Bendell, D., & Veazey, C. (2020). Young, alone, and young alone during a COVID-19 lockdown. *Journal of Mental Health & Clinical Psychology*, 4(4), 31–38.

Flash Pack. (n.d.). Inside Norway`s Dating Culture. URL: <https://www.flashpack.com/relationships/norway-dating-culture/>

Folger, J., & Rowan, J. (1953). Migration and Marital Status in Ten Southeastern Cities. *Social Forces*, 32(2), 178–185.

Fraad, H. (2012). Living Alone: The Rise of Capitalism and the Decline of Families. *Truthout*. URL: <https://truthout.org/articles/living-alone-the-rise-of-capitalism-and-the-decline-of-families/> (Дата звернення: 29.10.2019)

Frey, A. (2019). *Meet the Mammoni*. Topic. URL: <https://www.topic.com/meet-the-mammoni> (Дата звернення: 09.12.2021)

Fukuyama, F. (2019). *Identity: The demand for dignity and the politics of resentment*. New York, N.Y: Picador.

Fussey, P. & Roth, S. (2020). Digitizing sociology: Continuity and change in the internet era. *Sociology*, 54(4), 659–674.

Gao, G., & Sai, L. (2020). Towards a ‘virtual’ world: Social isolation and struggles during the COVID-19 pandemic as Single Women Living Alone. *Gender, Work & Organization*, 27(5), 754–762.

Garthwaite, K. (2012). Home Alone? Practitioners’ Reflections on the Implications of Young People Living Alone. *Youth and Policy*, 108, 73–87.

Genda, Y. (2014). *A growing demographic: The isolated and non employed*. Nippon.com. URL: <https://www.nippon.com/en/currents/d00109/> (Дата звернення: 29.10.2019)

Giddens, A. (1991a) *Modernity and self-identity*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1991b). *The consequences of modernity*. Cambridge: Polity Press.

Giddens, A. (1999). Risk and Responsibility. *The Modern Law Review*, 62(1), 1–10.

Government Of Canada (2022). *Map 1 «Canada has the second-lowest proportion of one-person households among G7 countries»*. Stat Scan. URL: <https://www150.statcan.gc.ca/n1/daily-quotidien/220713/mc-a001-eng.htm>

(Дата звернення: 29.10.2019)

Graveris, D. (2023). *Long Distance Relationship Statistics*. SexualAlpha. URL: <https://sexualalpha.com/long-distance-relationship-statistics/>

Gross, J. (2015). *The price of being single*. ideas.ted.com. URL: <https://ideas.ted.com/the-price-of-being-single/> (Дата звернення: 29.10.2019)

Gubhaju, B., & De Jong, G. F. (2009). Individual versus household migration decision rules: Gender and marital status differences in intentions to migrate in South Africa. *International Migration*, 47(1), 31–61.

Guilmoto, C., & de Loenzien, M. (2015). Emerging, transitory or residual? One-person households in Viet Nam. *Demographic Research*, 32, 1147–1176.

Hall, R., & Ogden, P. E. (2003). The rise of living alone in inner london: Trends among the population of working age. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 35(5), 871–888.

Hall, R., & Ogden, P. E. (2003). The rise of living alone in inner london: Trends among the population of working age. *Environment and Planning A: Economy and Space*, 35(5), 871–888.

Hanna, K. L., & Collins, P. F. (2015). Relationship between living alone and food and nutrient intake. *Nutrition Reviews*, 73(9), 594–611.

Hensley, L. (2019). *Eating alone may not be good for your health: Experts - national*. Global News. URL: <https://globalnews.ca/news/6123020/eating-alone-good-or-bad-for-your-health/> (Дата звернення: 29.10.2021)

Hill, M. E. (2020). «You can have it all, just not at the same time»: Why doctoral students are actively choosing singlehood. *Gender Issues*, 37(4), 315–339.

Hochschild, A., Machung, A. (2003). *The second shift*. New York: Penguin Books.

Hochschild, A.R. (2003). *The managed heart: commercialization of human feeling*. Berkeley, CA: University of CA Press.

Hocking, A. (2020). *Responding to the rise of solo living*. Cities People Love. URL: <https://citiespeoplelove.co/article/responding-to-the-rise-of-solo-living> (Дата звернення: 29.10.2019)

Ho-Jeong, L. (2022). One-third of households in Korea only have one person. URL: <https://koreajoongangdaily.joins.com/2022/12/07/business/economy/Oneperson--household-Singles-Statistics-Korea/20221207154301170.html> (Дата звернення: 29.10.2019)

Holdsworth, C. (2005). ‘When Are The Children Going To Leave Home!’: Family Culture And Delayed Transitions In Spain. *European Societies*, 7(4), 547-566.

Honneth, A. (2004). Organized self-realization. *European Journal of Social Theory*, 7(4), 463–478.

Horwitz, J., & Tognoli, J. (1982). Role of home in adult development: Women and men living alone describe their residential histories. *Family Relations*, 31(3), 335.

Howard, C. (2007). *Contested individualization: Debates about contemporary personhood*. New York: Palgrave Macmillan.

Hradil, S. (2021). *Wurden Die Sozialen Milieus in Deutschland geschlossener? Konfliktreicher?* Startseite. URL: <https://www.kubi-online.de/artikel/wurden-sozialen-milieus-deutschland-geschlossener-konfliktreicher> (Дата звернення: 29.10.2019)

Hudson, V. (2016). *Europe's Man Problem*. POLITICO Magazine. [URL: https://www.politico.com/magazine/story/2016/01/europe-refugees-migrant-crisis-men-213500/](https://www.politico.com/magazine/story/2016/01/europe-refugees-migrant-crisis-men-213500/) (Дата звернення: 21.10.2020)

Hughes, J. (2013). A logical Response to the Demands of the Labour Market? Young People Living Alone in Australia. *Current Sociology*, 61(7), 966–983.

Hughes, J. (2014). The decentring of couple relationships? an examination of young adults living alone. *Journal of Sociology*, 51(3), 707–721.

Hugo, G. (2005). *Migration in the Asia-Pacific region*. Global Commission on International Migration. [URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/2018-07/RS2.pdf](https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/2018-07/RS2.pdf) (Дата звернення: 29.10.2019)

Illouz, E. (2013). *Why love hurts: A sociological explanation*. Polity.

Inglehart, R. (2010). *Modernization, cultural change, and democracy: The human development sequence*. Cambridge University Press.

Jamieson, L., & Simpson, R. (2013). *Living alone: Globalization, Identity and Belonging*. Palgrave Macmillan.

Jamieson, L., Wasoff, F., & Simpson, R. (2009). Solo-living, demographic and family change: The need to know more about men. *Sociological Research Online*, 14(2), 20–35.

Jensen, M. (2007). Defining lifestyle. *Environmental Sciences*, 4(2), 63–73.

Jeong, S. (2019). *For many young South Koreans, dating is too expensive, or too dangerous*. CNN. [URL: https://edition.cnn.com/2019/05/11/asia/south-korea-dating-intl/index.html](https://edition.cnn.com/2019/05/11/asia/south-korea-dating-intl/index.html) (Дата звернення: 29.10.2019)

Johnson, C.R. (2023) *Dating*, *Encyclopedia.com*. [URL: https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/dating](https://www.encyclopedia.com/social-sciences-and-law/sociology-and-social-reform/sociology-general-terms-and-concepts/dating) (Дата звернення: 29.10.2019)

Johnson, F. (2020). *At the center of All beauty: Solitude and the creative life*. W. W. Norton & Company, Inc.

Joo, C., Park, J., Kim, A., Park, N., Lim, J., & Park, H. (2019). Health Behaviors and Lifestyle Patterns of Elderly Living Alone in Korea. *Korean Journal of Family Practice*, 9(3), 247-253.

Julian, K. (2019) *Why are young people having so little sex?*The Atlantic. URL: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2018/12/the-sex-recession/573949/> (Дата звернення: 29.10.2021)

Julien, C. (2014). Bourdieu, social capital and online interaction. *Sociology*, 49(2), 356–373.

Jurkane-Hobein, I. (2015). *I imagine you here now*. Uppsala: Acta Universitatis Uppsaliensis

Kalinina, H., & Maliuha, M. (2020). Singletons as a new trend of the XXI Century. *Ukrainian Educational Journal*, (4), 45–60.

Kamin, T., Perger, N., Debevec, L., & Tivadar, B. (2020). Alone in a time of pandemic: Solo-living women coping with physical isolation. *Qualitative Health Research*, 31(2), 203–217.

Kato, T. A., Kanba, S., & Teo, A. R. (2019). Hikikomori: Multidimensional understanding, assessment and future International Perspectives. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*.

Kemp, S. (2021). *Digital 2021: Global Overview Report - DataReportal – Global Digital Insights*. DataReportal. URL: <https://datareportal.com/reports/digital-2021-global-overview-report> (Дата звернення: 18.04.2022)

Kemper, T. D. (1975). Emile Durkheim and the Division of Labor. *The Sociological Quarterly*, 16(2), 190–206.

Kim, S. (2021). *South Korea Crosses a Population Rubicon in Warning to the World*. Bloomberg. URL: <https://www.bloomberg.com/news/features/2021->

[05-25/south-korea-is-growing-old-fast-leaving-a-younger-generation-home-alone-and-chi](#) (Дата звернення: 11.11.2022)

Kingsley, P. (2015). *Canada's exclusion of single male refugees may exacerbate Syrian conflict*. The Guardian. [URL: https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/canada-exclusion-refugees-single-syrian-men-assad-isis](https://www.theguardian.com/world/2015/nov/24/canada-exclusion-refugees-single-syrian-men-assad-isis) (Дата звернення: 14.12.2019)

Kislev, E. (2019). *Happy singlehood: The rising acceptance and celebration of Solo Living*. University of California Press.

Klinenberg, E. (2003). *Heat wave: A social autopsy of disaster in Chicago*. The University of Chicago Press.

Klinenberg, E. (2013). *Going solo: The extraordinary rise and surprising appeal of living alone*. Penguin Books.

Klinenberg, E. (2016). Social isolation, loneliness, and living alone: Identifying the risks for public health. *American Journal of Public Health*, 106(5), 786–787.

Kubátová, H. (2013). *Ways of life in the late modernity*. Palacký Univ.

Kyodo. (2017). *The marriage trend that's troubling Japan*. South China Morning Post. [URL: https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2085016/one-four-japanese-men-arent-getting-married-until-age-50-and](https://www.scmp.com/news/asia/east-asia/article/2085016/one-four-japanese-men-arent-getting-married-until-age-50-and)

Lahad, K. (2017). *A Table for One*. Manchester University Press.

Laslett, B. (1973). The Family as a Public and Private Institution: An Historical Perspective. *Journal of Marriage and the Family*, 35(3), 480.

Lawrence, H. W. (1977). Young Adults: Single People and Single Person Households. *Consumer Research*, 4, 324-329.

Le Bail, H. (2020). *Marriage migration: Female paths*. Cogito. [URL: https://www.sciencespo.fr/research/cogito/home/marriage-migration-female-paths/?lang=en](https://www.sciencespo.fr/research/cogito/home/marriage-migration-female-paths/?lang=en) (Дата звернення: 24.06.2021)

Leonini, L. (2021). *Italy – Young People Living In The Parental Family*. URL: <https://family.jrank.org/pages/980/Italy-Young-People-Living-in-Parental-Family.html> (Дата звернення: 24.06.2021)

Levine, D. N. (1971). *Georg Simmel: On individuality and social forms: Selected writings*. The University of Chicago Press.

Lieberoth, A., Lin, S.-Y., Stöckli, S., Han, H., Kowal, M., Gelpi, R., Chrona, S., Tran, T. P., Jeftić, A., Rasmussen, J., Cakal, H., & Milfont, T. L. (2021). Stress and worry in the 2020 coronavirus pandemic: Relationships to trust and compliance with preventive measures across 48 countries in the COVIDISTRESS Global Survey. *Royal Society Open Science*, 8(2).

Liu, J., Wang, J., Beaujot, R., & Ravanera, Z. (2019). Determinants of adults' solo living in Canada: A longitudinal perspective. *Journal of Population Research*, 37(1), 53–71.

Low, E., Kellett, J., Bacon, R., & Naumovski, N. (2020). Food Habits of Older Australians Living Alone in the Australian Capital Territory. *Geriatrics*, 5(3), 55.

Lucas, G. M., Gratch, J., King, A., & Morency, L.-P. (2014). It's only a computer: Virtual humans increase willingness to disclose. *Computers in Human Behavior*, 37, 94–100.

Luscombe, B. (2021). *Being Single Was Just a Part of Their Lives Before the Pandemic. Then It Became the Defining One*. Time. URL: https://time.com/5955250/single-during-covid-19-pandemic/?fbclid=IwAR1dYGqcltz6RNC_9qzW-ZEshGa5_GUpGiVHGFIDLfWrN7nrSQJo1e6iiR8 (Дата звернення: 19.09.2022)

Madsen, O. J. (2017). *Optimizing the self: Social Representations of self-help*. Routledge. URL: <https://www.routledge.com/Optimizing-the-Self-Social-representations-of-self-help/Madsen/p/book/9781138712959> (Дата звернення: 19.09.2022)

Manja, V. (2018). *More and More People Living Alone in the Netherlands*. Iamexpat. URL: <https://www.iamexpat.nl/expat-info/dutch-expat-news/more-and-more-people-living-alone-netherlands> (Дата звернення: 24.06.2021)

Marshall, K. (2023). *The love jones cohort: Single and living alone in the Black Middle Class*. Cambridge University Press.

Maudau Journal. (2023). Захоплення: Selfpartnerd - як бути собі партнером? URL: <https://journal.maudau.com.ua/zahoplennya/selfpartnerd-yak-bytu-sobi-partnerom/> (Дата звернення: 24.06.2021)

McAuliffe, M. & A. Triandafyllidou (eds.). (2021). *World Migration Report 2022*. International Organization for Migration (Iom), Geneva. URL: <https://publications.iom.int/books/world-migration-report-2022> (Дата звернення: 24.06.2021)

McEuen, M. A. (2016). *Women, gender, and World War II*. Oxford Research Encyclopedia of American History.

McKenzie, L. (2020). Shutting Down Sex. *Anthropology in Action*, 27(3), 9–13.

McKinsey Global Institute. (2017). (rep.). *A Future that Works: Automation, Employment, and Productivity*. URL: https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/featured%20insights/Digital%20Disruption/Harnessing%20automation%20for%20a%20future%20that%20works/MGI-A-future-that-works-Full-report.ashx?fbclid=IwAR0Vrp49eWaljI-aXDtnf3kKpdXWt-WHCx4OvS7RXD-Xa_eTt_jqSfQ44ew (Дата звернення: 24.06.2021)

Meil, G. (2015) Satisfacción, conflicto y violencia intrafamiliar. In C. Torres (ed.), *España 2015, Situación Social*, Madrid: CIS, 336–43

Mu, Z., & Yeung, W.-J. J. (2019). Internal migration, marriage timing and assortative mating: A mixed-method study in China. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 46(14), 2914–2936.

Nicholson, R. (2020). The lost art of having a chat: what happened when I stopped texting and started talking. *The Guardian*. [URL: https://www.theguardian.com/global/2020/feb/09/the-lost-art-of-having-a-chat](https://www.theguardian.com/global/2020/feb/09/the-lost-art-of-having-a-chat) (Дата звернення: 24.06.2021)

Nicholson, V. (2008). *Singled out: How two million women survived without men after the First World War*. Amazon. [URL: https://www.amazon.com/Singled-Out-Million-British-Survived/dp/0195378229](https://www.amazon.com/Singled-Out-Million-British-Survived/dp/0195378229) (Дата звернення: 24.06.2021)

Nosowitz, D. (2018). *People who live alone have pretty terrible diets*. Modern Farmer. [URL: https://modernfarmer.com/2015/11/living-alone-bad-diets/](https://modernfarmer.com/2015/11/living-alone-bad-diets/) (Дата звернення: 24.06.2021)

Office for National Statistics. (2019). The Cost of Living Alone. [URL: https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/articles/thecostoflivingalone/2019-04-04](https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/articles/thecostoflivingalone/2019-04-04) (Дата звернення: 24.06.2021)

Okuda, K. (2019). *In 2040, more Japanese will be old and alone*. Nikkei Asia. [URL: https://asia.nikkei.com/Economy/In-2040-more-Japanese-will-be-old-and-alone](https://asia.nikkei.com/Economy/In-2040-more-Japanese-will-be-old-and-alone) (Дата звернення: 24.06.2021)

ONS (2021). Families and Households in the UK - Office for National Statistics. [URL: https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2020](https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2020) (Дата звернення: 24.06.2021)

Orosz, G., Tóth-Király, I., Bóthe, B., & Melher, D. (2016). Too many swipes for today: The development of the problematic tinder use scale (PTUS). *Journal of Behavioral Addictions*, 5(3), 518–523.

Orosz, G., Benyó, M., Berkes, B., Nikoletti, E., Gál, É., Tóth-Király, I., & Bóthe, B. (2018). The personality, motivational, and need-based

background of problematic tinder use. *Journal of Behavioral Addictions*, 7(2), 301–316.

Park, H., & Choi, J. (2015). Long-term trends in living alone among Korean adults: Age, gender, and educational differences. *Demographic Research*, 32, 1177–1208.

Park, S. (2015). A silent revolution in the Korean family. *Contexts*, 14(2), 77–79.

Parliamentary Recruiting Committee. (1915). Double-Crown Poster No.135. [letterpress] *The Prime Minister's Adiva to the Young Unmarried Men and pledge to Married Men*. Hous of Commons November, 12th, 1915. Date. November, 1915. [URL: https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/30688](https://www.iwm.org.uk/collections/item/object/30688) (Дата звернення: 24.06.2021)

Pasquinelli, E. (2018). *Are Digital Devices altering our brains?* Scientific American. [URL: https://www.scientificamerican.com/article/are-digital-devices-altering-our-brains/](https://www.scientificamerican.com/article/are-digital-devices-altering-our-brains/) (Дата звернення: 24.06.2021)

Patten, E., & Parker, K. (2013). *The sandwich generation*. Pew Research Center's Social & Demographic Trends Project. [URL: https://www.pewresearch.org/social-trends/2013/01/30/the-sandwich-generation/](https://www.pewresearch.org/social-trends/2013/01/30/the-sandwich-generation/) (Дата звернення: 24.06.2021)

Peek, L., Wachtendorf, T., & Meyer, M. A. (2021). Sociology of disasters. *Handbooks of Sociology and Social Research*, 219–241.

Petticrew, M., & Roberts, H. (2006). *Systematic Reviews in the Social Sciences*.

Phillips, M. (2015). *Think a good man is hard to find now? try France after World War I*. Quartz. [URL: https://qz.com/389781/think-a-good-man-is-hard-to-find-now-try-france-after-world-war-i](https://qz.com/389781/think-a-good-man-is-hard-to-find-now-try-france-after-world-war-i) (Дата звернення: 24.06.2021)

Pieh, C., O'Rourke, T., Budimir, S., & Probst, T. (2020). Relationship quality and mental health during COVID-19 lockdown. *PLOS ONE*, 15(9).

Podhisita, C., & Xenos, P. (2015). Living alone in South and Southeast Asia. *Demographic Research*, 32, 1113–1146.

Podoksik, E. (2010). Georg Simmel: Three forms of individualism and historical understanding. *New German Critique*, 37(1), 119–145.

Prime Minister's Office. (2015). *The women of the second World War*. GOV.UK. URL: <https://www.gov.uk/government/news/the-women-of-the-second-world-war> (Дата звернення: 24.06.2021)

Property Reporter (2019). Majority of Single Person Households to be Occupied by over 65's by 2022. URL: <https://www.propertyreporter.co.uk/property/majority-of-single-person-households-to-beoccupied-by-over-65s-by-2022.html> (Дата звернення: 07.06.2023)

Qian, Y. (2019). *Why young people in South Korea are staying single despite efforts to spark dating*. The Conversation. URL: <https://theconversation.com/why-young-people-in-south-korea-are-staying-single-despite-efforts-to-spark-dating-111486> (Дата звернення: 07.06.2023)

Radio Free Europe/Radio Liberty. (2018). Рух ОПОРА оголосив про перемогу Анатолія Гриценка на виборах президента України. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28846972.html> (Дата звернення: 07.06.2023)

Reher, D., & Requena, M. (2018). Living alone in later life: A global perspective. *Population and Development Review*, 44(3), 427–454.

Richardson, W. (2015). *In China, single women live by their own rules*. The New York Times. URL: <https://archive.nytimes.com/lens.blogs.nytimes.com/2015/08/14/in-china-the-single-ladies-push-back/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Robins, B. (2022). *What life was really like for women during WWII*. Grunge. URL: <https://www.grunge.com/166465/what-life-was-really-like-for-women-during-wwii/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Roseneil, S., Crowhurst, I., Hellesund, T., Santos, A. C., & Stoilova, M. (2020). *The tenacity of the couple-norm: Intimate citizenship regimes in a Changing Europe*. UCL Press.

Rude, J. (2020). *Half the world's new single person households to emerge in Asia Pacific*. Euromonitor. [URL: https://www.euromonitor.com/article/half-the-worlds-new-single-person-households-to-emerge-in-asia-pacific](https://www.euromonitor.com/article/half-the-worlds-new-single-person-households-to-emerge-in-asia-pacific) (Дата звернення: 07.06.2023)

Sanders, S. (2019). *Families and households in the UK: 2019*. Families and households in the UK - Office for National Statistics. [URL: https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2019#things-you-need-to-know-about-this-release](https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/families/bulletins/familiesandhouseholds/2019#things-you-need-to-know-about-this-release) (Дата звернення: 07.06.2023)

Sandström, G., & Karlsson, L. (2019). The educational gradient of living alone: A comparison among the working-age population in Europe. *Demographic Research*, 40, 1645–1670.

Sapiens. (2020). Результати сьомої хвилі Світового дослідження цінностей в Україні. [URL: https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=140](https://www.sapiens.com.ua/ua/publication-single-page?id=140) (Дата звернення: 07.06.2023)

Savage, M. (2019). Why so Many Young Swedes Live Alone. [URL: https://www.bbc.com/worklife/article/20190821-why-so-many-young-swedes-live-alone](https://www.bbc.com/worklife/article/20190821-why-so-many-young-swedes-live-alone) (Дата звернення: 07.06.2023)

Schmitz, R. (2018). *China's marriage rate plummets as women choose to stay single longer*. NPR. [URL: https://www.npr.org/2018/07/31/634048279/chinas-marriage-rate-plummets-as-women-choose-to-stay-single-longer](https://www.npr.org/2018/07/31/634048279/chinas-marriage-rate-plummets-as-women-choose-to-stay-single-longer) (Дата звернення: 07.06.2023)

Schoeppe, S., Vandelanotte, C., Rebar, A. L., Hayman, M., Duncan, M. J., & Alley, S. J. (2018). Do singles or couples live healthier lifestyles? trends in Queensland between 2005-2014. *PLOS ONE*, 13(2).

Schwartz, D. (2022). *When We Live Alone*. [URL: https://www.youtube.com/watch?v=hLMBK6mtF6g](https://www.youtube.com/watch?v=hLMBK6mtF6g) (Дата звернення: 07.06.2023)

Segalen, M. (2002). *Material Condition of Family Life. The History of the European Family*. Ed. D. I. Kertzer and M. Barbagli, II, Family Life in the Long Nineteenth Century 1789–1913. New Haven: Yale University Press, 3–39.

Segran, E. (2020). Love, delayed. As the pandemic rages on, single people are feeling the anxiety of missed opportunities. *Vox*. [URL: https://www.vox.com/the-highlight/21550996/dating-love-coronavirus-covid](https://www.vox.com/the-highlight/21550996/dating-love-coronavirus-covid) (Дата звернення: 07.06.2023)

Sennett, R. (2002). *The Fall of Public Man*. Penguin.

Serpa, S., Ferreira, C. M., José Sá, M., & Santos, A. I. (2020). Digital Society and Social Dynamics. *Services for Science and Education*.

Simmel, G. (2005). *The Philosophy of Money*. Routledge.

Simonitch, S. (2012). *Japan's first «Cuddle Cafe» Lets you sleep with a stranger for ¥6,000 an hour*. Japan Today. [URL: https://japantoday.com/category/features/lifestyle/japans-first-cuddle-cafe-lets-you-sleep-with-a-stranger-for-y6000-an-hour?comment-order=latest](https://japantoday.com/category/features/lifestyle/japans-first-cuddle-cafe-lets-you-sleep-with-a-stranger-for-y6000-an-hour?comment-order=latest) (Дата звернення: 07.06.2023)

Singlehood studies. (2022). [URL: https://singlehoodstudies.net/](https://singlehoodstudies.net/) (Дата звернення: 07.06.2023)

Smith, A., Wasoff, F. & Jamieson, L. (2005). Solo-living across the adult life course. [URL: https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/2822/rb20.pdf?sequence=1](https://era.ed.ac.uk/bitstream/handle/1842/2822/rb20.pdf?sequence=1) (Дата звернення: 07.06.2023)

Smith, K. J., & Victor, C. (2018). Typologies of loneliness, living alone and social isolation, and their associations with physical and mental health. *Ageing and Society*, 39(8), 1709–1730.

Sorenson, C. (n.d.). *The value and meaning of the Korean family*. Asia Society. [URL: https://asiasociety.org/education/value-and-meaning-korean-family](https://asiasociety.org/education/value-and-meaning-korean-family) (Дата звернення: 07.06.2023)

Syal, R. (2022, April 13). *Stop matching lone female Ukraine refugees with single men, UK told*. The Guardian. [URL: https://www.theguardian.com/world/2022/apr/13/stop-matching-lone-female-ukraine-refugees-with-single-men-uk-told](https://www.theguardian.com/world/2022/apr/13/stop-matching-lone-female-ukraine-refugees-with-single-men-uk-told) (Дата звернення: 07.06.2023)

Tang, S., & Li, X. (2021). Responding to the pandemic as a family unit: Social impacts of covid-19 on rural migrants in China and their coping strategies. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(1).

Team, C. (2020). *Single living and the «Homebody Lifestyle» take over China*. Single Living and the «Homebody Lifestyle» Take Over China. [URL: https://contentcommerceinsider.substack.com/p/single-living-and-the-homebody-lifestyle](https://contentcommerceinsider.substack.com/p/single-living-and-the-homebody-lifestyle) (Дата звернення: 07.06.2023)

Tellerreport (2019). *Swedes Prefer to Live Alone Because of the High Cost of Housing and Their Sanctification of Independence*. [URL: https://www.tellerreport.com/news/2019-09-11---swedes-preferto-live-alone-because-of-the-high-cost-of-housing-and-their-sanctification-of-independence-.rkAregP8B.html](https://www.tellerreport.com/news/2019-09-11---swedes-preferto-live-alone-because-of-the-high-cost-of-housing-and-their-sanctification-of-independence-.rkAregP8B.html) (Дата звернення: 07.06.2023)

Teo, A. R., & Gaw, A. C. (2010). Hikikomori, a Japanese culture-bound syndrome of social withdrawal? *Journal of Nervous & Mental Disease*, 198(6), 444–449.

The Guardian (2015). *Home Alone Nation: how the Danes Fell in Love with the Idea of Solitary Living*. [URL: https://www.theguardian.com/world/2015/dec/20/city-of-borgen-key-to-happiness-ownfront-door](https://www.theguardian.com/world/2015/dec/20/city-of-borgen-key-to-happiness-ownfront-door) (Дата звернення: 07.06.2023)

The Guardian (2017). *Nearly one in seven Britons could live alone by 2039, study shows*. [URL:](#)

<https://www.theguardian.com/society/2019/apr/04/nearly-one-in-seven-britons-could-live-alone-2039-study-shows> (Дата звернення: 07.06.2023)

The Japan Times. (2023). *Japan's Parliament enacts bill to tackle social isolation.* The Japan Times. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2023/05/31/national/social-isolation-bill/> (Дата звернення: 07.06.2023)

The Guardian. (2020). *The lost art of having a chat: What happened when I stopped texting and started talking.* URL: <https://www.theguardian.com/global/2020/feb/09/the-lost-art-of-having-a-chat> (Дата звернення: 07.06.2023)

TheLocal.no (2019). Why Oslo is one of the „best cities in Europe“ for single people. Retrieved February 05, 2021 from URL: <https://www.thelocal.no/20191008/young-free-and-single-youll-soon-get-attached-to-oslo/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Törnqvist, M. (2019). Living Alone Together: Individualized Collectivism in Swedish Communal Housing. *Sociology*, 53(5), 900–915.

Triantis, S. G. (1960). Soviet seven-Year plan, 1959–1965. with a foreword by A. W. Haslett. London: Todd reference books. 1959. *Canadian Journal of Economics and Political Science*, 26(4), 658–659.

Turquet, L., Razavi, S., & Cookson, T. P. (2019). *Families in an changing world: Progress of the worlds women 2019-2020*. UN Women.

UNECE (2020). Proportion of one person households in all households – Statistical Database – United Nations Economic Commission for Europe. URL: <https://w3.unece.org/PXWeb/en/Table?IndicatorCode=318> (Дата звернення: 07.06.2023)

UNHCR. (2014). *Woman alone.* المفوضية. URL: <https://www.unhcr.org/ar/53bb8d006> (Дата звернення: 07.06.2023)

University of Chicago Press. (2002). Dying alone in the heat wave, an interview with Eric Klinenberg. URL:

<https://press.uchicago.edu/Misc/Chicago/443213in.html> (Дата звернення: 07.06.2023)

Unmarried Equality. (2018). *Living Solo*. URL: <https://www.unmarried.org/living-single/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Vandenbroucke, G. (2015, March 9). *How World War I Changed Marriage Patterns in Europe*. Saint Louis Fed Eagle. URL: <https://www.stlouisfed.org/on-the-economy/2015/march/how-world-war-i-changed-marriage-patterns-in-europe> (Дата звернення: 07.06.2023)

Vandenbroucke, G., & Knowles, J. (2015). Fertility shocks and Equilibrium Marriage-rate dynamics. *Economic Research*.

Vaus, D., & Qu, L. (2015). (tech.). *Demographics of living alone*. URL: https://www.researchgate.net/publication/281854953_Demographics_of_living_alone (Дата звернення: 07.06.2023)

Vera-Toscano, E. (2021). *Living apart together: Sharing a home is what makes a couple a couple, but for some people, a romantic partner isn't someone you live with*. Pursuit. URL: <https://pursuit.unimelb.edu.au/articles/living-apart-together> (Дата звернення: 07.06.2023)

Victor, C., Scambler, S., Bond, J., & Bowling, A. (2000). Being alone in later life: Loneliness, social isolation and living alone. *Reviews in Clinical Gerontology*, 10(4), 407–417.

VoxUkraine. (2021). Дані опитування домогосподарств за 2021 рік. URL: <https://voxukraine.org/dani-opytuvannya-domogospodarstv-za-2021-rik>

Wall, R. (1989). Leaving home and living alone: An historical perspective. *Population Studies*, 43(3), 369–389.

Ward, D. G. (2018). Public attitudes toward young immigrant men. *American Political Science Review*, 113(1), 264–269.

Webster, B. (2013). *People living alone blamed for increase in Wasted Food*. The Times & The Sunday Times: breaking news & today's latest headlines.

URL: <https://www.thetimes.co.uk/article/people-living-alone-blamed-for-increase-in-wasted-food-sqqf2j92rdl> (Дата звернення: 07.06.2023)

Weisskopf, M. (1985). *China's birth control policy drives some to kill baby girls*. The Washington Post. URL: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1985/01/08/chinas-birth-control-policy-drives-some-to-kill-baby-girls/77bf59d0-b0c0-4261-a1e5-51ea6a3b8939/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Wilkinson, K., Tomlinson, J., & Gardiner, J. (2017). Exploring the work–life challenges and dilemmas faced by managers and professionals who live alone. *Work, Employment and Society*, 31(4), 640–656.

Wilkinson, K., Tomlinson, J., & Gardiner, J. (2018). The perceived fairness of work-life balance policies: A UK case study of solo-living managers and professionals without children. *Human Resource Management Journal*, 28(2), 325–339.

Wkrolik. (2021). Життя соло: чотири міфи про самотність. URL: <https://wkrolik.com.ua/zhittya-solo-chotiri-mifi-pro-samotnist/> (Дата звернення: 07.06.2023)

Yatsyna, O. (2019). «Solo» practice as a conscious choice: The discourse content. *Psychological Journal*, 5(12), 105–118.

Yeung, J., & Bae, G. (2023). *South Korea breaks its own record for world's lowest fertility rate*. CNN. URL: <https://edition.cnn.com/2023/02/22/asia/south-korea-lowest-fertility-rate-record-2022-intl-hnk/index.html> (Дата звернення: 07.06.2023)

Yeung, W.-J. J., & Cheung, A. K.-L. (2015). Living alone. *Demographic Research*, 32, 1099–1112.

Yksinasuvat, Ry (2021). *Association for People Who Live Alone in Finland*. URL: <https://www.yksinasuvat.fi/in-english/> (Дата звернення: 07.06.2023)

YLE (2015a). *More one-person households buying homes.* [URL: https://yle.fi/uutiset/osasto/news/more_one-person_households_buying_homes/11911386](https://yle.fi/uutiset/osasto/news/more_one-person_households_buying_homes/11911386) (Дата звернення: 07.06.2023)

YLE Finland (2019). *The single society: In some towns in Finland, one-person households are now a majority.* [URL: https://yle.fi/uutiset/osasto/news/the_single_society_in_some_towns_in_finland_one-person_households_are_now_a_majority/11091969](https://yle.fi/uutiset/osasto/news/the_single_society_in_some_towns_in_finland_one-person_households_are_now_a_majority/11091969) (Дата звернення: 07.06.2023)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Yashkina, D. (2020). Heuristic Potential of Emotional Labor Concepts, Trust and Public Space in the Study of Solo-Living. *Ukrainian Society*, 2020(1), 41-51. <https://doi.org/10.15407/socium2020.01.041>
2. Muradyan, O., Yashkina, D. (2020). A Study of Solo-Livers in Eastern Asia: An Eye on Japan, China and South Korea. *Sociological Studios*, 2(17), 76–84. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2020-02-76-84>
3. Мурадян, О. С., Яшкіна, Д. Д. (2021). Дослідження життя соло в країнах Північної та Південної Європи. *Соціологічні студії*, 1 (18), 49-57. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-01-49-57>
4. Яшкіна Д. Д. (2021). Життя соло під час пандемії covid-19: міжнародний досвід соціологічних досліджень. *Український соціологічний журнал*, (25), 49-60. <https://doi.org/10.26565/2077-5105-2021-25-05>
5. Yashkina, D. (2022). Solo Living outside Home: Case of Ukrainian Migrants. *Sociological Studios*, 2(21), 33–41. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2022-02-33-41>

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

1. Сальнікова, С., Мурадян, О., & Яшкіна, Д. (2021). Міжнародні макросоціальні показники: потенціал соціологічної компаративістики. *Соціологічні студії*, 2(19), 63-78. <https://doi.org/10.29038/2306-3971-2021-02-63-78>
2. Мурадян, О., Яшкіна, Д., & Семірненко, К. (2021). Соціологічні дослідження пандемії Covid-19: тематичний огляд. *Соціальні технології*:

актуальні проблеми теорії та практики, (91), 40-48.
<https://doi.org/10.32840/2707-9147.2021.91.5>

3. Yashkina, D. (2020). A sociological perspective on the phenomenon of solo-living in Eastern Europe: An attempt at conceptualization. *Eastern Review*, 9, 169–187. <https://doi.org/10.18778/1427-9657.09.11>

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Yashkina, D. D. «Solo-Living: an Attempt to Study the Old Phenomenon in the New Modernity» (XI Всеукраїнська наукова конференція «Академічні та наукові виклики різноманітних галузей знань у 21-му столітті» (м. Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 28 лютого 2020 р.).

2. Yashkina, D. «Strategies of Emotional Capitalism and Solo-living in the Space of Lifestyles of (Post)Modern Society» (XVIII Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», ХНУ імені В. Н. Каразіна, 12-13 березня 2020 р.).

3. Яшкіна, Д. Д. (2021). Актуалізація проблематики соціології сім'ї в Україні. (XIX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», ХНУ імені В. Н. Каразіна, 18-19 березня 2021 р.)

4. Яшкіна, Д. Д. (2021). Роль дружби у стилі життя «solo-living». (XIII Міжнародної конференції студентів та молодих науковців «Соціологія та сучасні соціальні трансформації», 19-20 листопада 2020 р., м. Київ.)

5. Yashkina, D. (2022). Living Alone in Wartime: Challenges for Elderly People (problem statement). International Student Conference «Ukraine Through Modern Perspective». Ilia State University, 30.06.2022 (hybrid regime). Tbilisi, Georgia.

6. Yashkina, D. (2022). Far but close: solo-living and long-distance relationships. Chance for Science Conference 2022. Conference for academics

affected by the war in Ukraine. 8-9.09.2022 (online). Leipzig University. Leipzig, Germany.

7. Yashkina, D. (2023). Brain Drain or International Experience: The Challenges and Opportunities of Refugee Ukrainian Scholars and Students After the 2022 Invasion (27th Annual World Convention of the Association for the Study of Nationalities (ASN), New York, USA, 18/05-20/05.2023).

8. Living by Yourself Outside Home: The Case of Ukrainian Migrants (16th Annual Danyliw Research Seminar on Contemporary Ukraine: Ukraine At War, Ottawa, Canada, 28.09-30.09.2022).

9. Solo-living During the Wartime: the Case of Elderly Kharkiv citizens (XXII Міжнародна наукова онлайн-конференція «Харківські соціологічні читання» «Соціологія на війні: місія та соціальна відповідальність науки», 3 – 4 листопада 2022 р.) (online)

10. Дослідження харчової поведінки представників стилю життя соло (XX Міжнародна наукова конференція студентів, аспірантів, докторантів і молодих вчених «Соціологія у (пост)сучасності», 30 вересня 2022 р.).

ДОДАТОК 2

Методологія огляду літератури

Оскільки огляд літератури не є нашою основною метою, а є допоміжним інструментом для продовження дослідження і ми не ставили за мету точне визначення прогалін у науковому знанні та систематизацію знання щодо досліджуваної тематики, а зосередимося на описі загальних дослідницьких та соціальних тенденцій у різних регіонах, визначенні найбільш доречних та часто використовуваних методологій, то нами буде використано метод огляду літератури (*rapid literature review*). Автори праці «Систематичний огляд в соціальних науках» Марк Петтікрю та Хелен Робертс (Petticrew & Roberts, 2006) визначають швидкий огляд літератури як: «огляд літератури (часто систематичний), який виконується протягом обмеженого часу (іноді тижнів або кількох місяців) і з обмеженнями щодо обсягу пошуку (наприклад, обмежено роком або країною)» (Petticrew & Roberts, 2006, с. 57). У контексті даної роботи такі обмеження припадають на:

- мову публікації, що підлягає огляду, а саме англійську. Це значно звучує як географію, так і вичерпність огляду, оскільки зважаючи на те, що англійська мова вважається інтернаціональною, більшість публікацій видаються національними мовами. Також мова частіше за все йде про міжнародні індексовані в наукометричних базах видання, якщо ми кажемо про англійські публікації, тут свою роль відіграє відсутність спеціалізованих видань (на момент написання розділу, оскільки у 2023 році виходить спеціалізований випуск, дотичний до тематики стилю життя соло «Теоретизування самотності (Singlehood)» у виданні «*Journal of Family Theory & Review*») (Manning et al., 2022), та специфіка тематичного відбору публікацій журналами;

- пошук публікацій був за ключовими словами, які дотичні до теми дослідження – домогосподарства, що складаються з однієї людини («one-

person household», «single-person household»), життя наодинці («living alone»), життя соло («solo-living»). Також було включено такі дотичні категорії, як одинацтво («singleness», «singlehood»), які охоплюють іншу область дослідження стилю життя соло, але у своєму пошуку ми більше орієнтувались на тип проживання як визначальну категорію стилю життя соло.

- обмеженням було і джерела інформації, які аналізувалися. Так, у рамках огляду розглядалися тільки статті в наукових журналах.

Відбір публікацій відбувався за допомогою програми Mendeley reference manager. Mendeley – ресурс пошуку та реферування наукової літератури, що розроблений за підтримки Elsevier. Пошукова система вилучає літературу з наступних ресурсів:

- Mendeley Catalog – власна база даних Mendeley, що містить більш як 100 мільйонів записів про наукові публікації з різних наукових областей;
- CrossRef – міжнародна база даних, яка забезпечує пошук та ідентифікацію наукових публікацій. Mendeley може підтягувати літературу з бази даних CrossRef за допомогою функції «Lookup Document Details»;
- PubMed – база даних наукових публікацій у галузі медицини та біомедицини, яка є частиною Національної бібліотеки медицини США. Mendeley може підтягувати літературу з PubMed за допомогою функції «Lookup Document Details»;
- ArXiv – репозитарій наукових публікацій у галузі математики, фізики, астрономії, комп'ютерних наук та інших наукових дисциплін. Mendeley може підтягувати літературу з ArXiv за допомогою функції «Lookup Document Details»;
- Google Scholar – це пошукова система, що дозволяє знайти наукові публікації у різних наукових областях. Mendeley може підтягувати літературу з Google Scholar за допомогою функції «Web Importer».

Тобто охоплення ресурсів та баз даних є достатньо широким, але не всеосяжним. Останній пошук літератури відбувався в січні 2023 року, після чистки отриманого масиву (системні дублі з різних баз даних та невідповідність тематиці, наприклад, з області біології чи хімії) він складався з 702 публікацій, які були проаналізовані за такими критеріями:

1. рік публікації;
2. журнал;
3. вікова категорія дослідження;
4. гендерні акценти дослідження;
5. тематика дослідження;
6. країна та регіон дослідження;
7. окремо були розглянуті дослідження, що є найбільшою мірою дотичними до тематики стилю життя соло, на предмет методологій, які в них були використані.

ДОДАТОК 3

Тематичний блок	Назва	Рік	Журнал	Метод	Вибірка	Країна	Посилання
1	Young Adults: Single People and Single Person Households.	1977	Advances in Consumer Research	Вторинний аналіз даних	Дані перепису населення	США	https://www.acrwebsite.org/volumes/5683/volumes/v04/NA-04
2	Role of Home in Adult Development: Women and Men Living Alone Describe Their Residential Histories	1982	Family Relations	Інтерв'ю	10 респондентів , 28 - 65 років, 6 чоловіків, 4 жінки, розлучені, або самотні	США	https://doi.org/10.2307/584164
3	Living alone during middle adulthood	1994	Sociological Perspectives	Вторинний аналіз даних	Бюро перепису населення США (1992b, 1993)	США	https://doi.org/10.2307/1389506
4	The rise of living alone in Inner London: Trends among the population of working age	2003	Environment and Planning A	Вторинний аналіз даних	Дані Британського перепису населення	ВБ	https://doi.org/10.1068/a3549
5	One-person households in India	2015	Demographic Research	Вторинний аналіз даних	25,360 домогосподарств	Індія	https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.45
6	Long-term trends in living alone among Korean adults: Age, gender, and educational differences	2015	Demographic Research	Вторинний аналіз даних	Овдовілі літні люди (>65), ті, хто ніколи не перебував у шлюбі(25-34)	Корея	https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.43
7	The Remarkable Rise and Particular Context of Younger One-Person Households in Seoul and Tokyo	2017	City and Community	Вторинний аналіз даних	Переписи домогосподарств Токіо	Японія	https://journals.sagepub.com/doi/10.1111/cico.12221

8		The educational gradient of living alone: A comparison among the working-age population in Europe	2019	Demographic Research	Вторинний аналіз даних + інтерв'ю	12 європейських країн з досліджень поколінь і гендерних питань Населення працездатного віку (30–64 років) – 179, інтерв'ю - 7	Швеція	https://doi.org/10.4054/DEMR.ES.2019.40.55
9		Determinants of adults' solo living in Canada: a longitudinal perspective	2020	Journal of Population Research	Вторинний аналіз даних	6675 респондентів у віці 35–59	Канада	https://doi.org/10.1007/s12546-019-09235-8
10		Young, Alone, and Young Alone During a COVID-19 Lockdown	2020	Journal of Mental Health & Clinical Psychology	Онлайн-опитування	224 людини 18-82 роки із різними умовами проживання	США	https://doi.org/10.29245/2578-2959/2020/4.1219
1	Питання стосунків	The decentring of couple relationships? An examination of young adults living alone	2015	Journal of Sociology	Інтерв'ю	28 людей у віці 21 до 39 лет - живуть самі	Австралія	https://doi.org/10.1177/1440783314527656
1	Фізичне та психічне здоров'я	Differences in the dietary quality of adults living in single versus multi person households	1995	Journal of Nutrition Education	Вторинний аналіз даних	домогосподарства з однієї людини та більше	США	https://doi.org/10.1016/S0022-3182(12)80800-4
2		The perceived impact of infertility on romantic relationships and singlehood among adult survivors of childhood cancer	2019	Psycho-Oncology	Телефонні інтерв'ю	57 дорослих, які перенесли рак у дитинстві	США	https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/30664284/
3		Associations between living alone and smoking and alcohol consumption in Korean adults	2020	Korean Journal of Family Medicine	Вторинний аналіз даних	Респонденти старші за 19 років	Корея	https://doi.org/10.4082/KJFM.18.0148
4		Living alone in lockdown: Impact on mental health and coping mechanisms among young working adults	2021	Current Psychology	Фокус-групова дискусія	12 осіб від 23 до 30 років, під час локдауна працювали і жили самостійно	Індія	https://doi.org/10.1007/s12144-021-01511-2

5		Prevalence of depression among college students living alone in pandemic 2020	2021	European Psychiatry	Опитування за методикою «Опис депресії Бека (BDI-II)»	84 студенти коледжу віком від 18 до 28 років	Китай	https://doi.org/10.1192/j.eurpsy.2021.743
6		Living alone and prediction of weight gain and overweight/obesity in university students: a retrospective cohort study	2021	Journal of American College Health	Ретроспективне когортне дослідження	17540 чоловіків та 8854 жінок ВНЗ	Японія	https://doi.org/10.1080/07448481.2021.1927052
1	Самотність (Singlehood)	Factors Associated with Singlehood	1974	Journal of Marriage and the Family	вторинний аналіз даних	2454 респонденти	США	https://doi.org/10.2307/350724
2		Singlehood - A creative or a lonely experience?	1980	Alternative Lifestyles	опитування	556 респондентів	Нідерланди	https://link.springer.com/article/10.1007/BF01083064
3		The Impact of Singlehood on the Career Patterns of Professional Women	1987	Journal of Marriage and the Family	опитування	663 респонденти	США	https://doi.org/10.2307/352305
4		Attachment style and long-term singlehood	2008	Personal Relationships	опитування	142 респонденти	США	https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2008.00211.x
5		The problem group? Psychological wellbeing of unmarried people living alone in the Republic of Korea	2015	Demographic Research	Вторинний аналіз даних	вікова категорія 25–39	Корея	https://doi.org/10.4054/DemRes.2015.32.47
6		Does singlehood isolate or integrate? Examining the link between marital status and ties to kin, friends, and neighbors	2016	Journal of Social and Personal Relationships	Вторинний аналіз даних	Загальне соціальне дослідження (2000, 2004, 2006, 2012)	США	https://doi.org/10.1177/0265407515597564
7		Voluntary and Involuntary Singlehood and Young Adults' Mental Health: an Investigation of Mediating Role of Romantic Loneliness	2017	Current Psychology	опитування	151 учасник (86 жінок і 65 чоловіків) віком 20–26 років	Польща	https://link.springer.com/article/10.1007/s12144-016-9478-3

8		«You Can Have It All, Just Not at the Same Time»: Why Doctoral Students are Actively Choosing Singlehood	2020	Gender Issues	глибинні інтерв'ю	47 аспірантів	США	https://link.springer.com/article/10.1007/s12147-020-09249-0
9		Trends in singlehood in young adulthood in Europe	2021	Advances in Life Course Research	Вторинний аналіз даних	29,970 людини, які стали проживати самостійно у віці з 15 по 30 років	Європа	https://doi.org/10.1016/j.alcr.2021.100449
10		Antecedents of the Attitudes Toward Singlehood Among Young Adults in Malaysia, Japan, and India	2021	Frontiers in Psychology	онлайн опитування	1108 студентів з Малайзії (n=444), Японії (n=316) та Індії (n=348)	Малайзія	https://doi.org/10.3389/fpsyg.2021.756090
11		Long-Term Singlehood in Sexual Minority Adults: the Role of Attachment and Minority Stress	2021	Sexuality Research and Social Policy	опитування	У поточному дослідженні взяли участь 1005 дорослих сексуальних меншин (n = 481 тривалий неодружений; n = 524 у партнерстві).	США	https://link.springer.com/article/10.1007/s13178-021-00628-0
1	Економічне положення	Left out? Housing insecurity for one-person, low-income, non-senior households in Cape Breton Regional Municipality	2018	Canadian Geographer	інтерв'ю	26 осіб середнього віку	Канада	https://doi.org/10.1111/cag.12459
2		Socioeconomic development and young adults' propensity of living in one-person households: Compositional and contextual effects	2021	Demographic Research	Вибіркове опитування населення Китаю 1% 2005	Респонденти віком від 20 до 35 років	Китай	https://www.demographic-research.org/volumes/vol44/11/default.htm
1	Housing issue	Japan's urban singles: negotiating alternatives to family households and standard housing pathways	2018	Urban Geography	Інтерв'ю	28 молодих домогосподарств, які живуть у столичному районі Токіо.	Корея	https://doi.org/10.1080/02723638.2018.1433924
2		The effect of young, single person households on apartment prices: an instrument variable approach	2019	Journal of Housing and the Built Environment	Вторинний аналіз даних	«The Grid Database 2012»	Фінляндія	https://link.springer.com/article/10.1007/s10901-018-9618-1
3		Living alone together in Tokyo share houses	2021	Social and Cultural Geography	інтерв'ю, спостереження, фотографії	Надавачі послуг оренди	Японія	https://doi.org/10.1080/14649365.2020.1744704

					та рекламні матеріали			
1	Життя соло у гендерному розрізі	Singlehood: Transitions within a Gendered World	2003	Canadian Journal on Aging	інтерв'ю	30 респондентів	Канада	https://doi.org/10.1017/S0714980800004219
3		Midlife women's narratives of living alone	2004	Health Care for Women International	письмові нарративні інтерв'ю та інтерв'ю	21 жінка (39 до 65 років), які жили наодинці принаймні один рік	США	https://doi.org/10.1080/07399330490508622
3		Emerging adulthood, solo living and changes in gender subjectivity	2017	Sociologia (Slovakia)				Словаччина
1	Життя соло- як перехід	The effects of singlehood and cohabitation on the transition to parenthood in the Netherlands	2003	Journal of Family Issues	інтерв'ю	18 і більше (ESR) або 21 до 64 (NFS)	Нідерланди	https://doi.org/10.1177/0192513x02250885
2		A transformative service research for healthy transition to adulthood of young people living alone in Korea	2021	Health and Social Care in the Community	5 воркшопів	12 учасників (19-39 років), 9 експертів	Корея	https://doi.org/10.1111/hsc.13217

ДОДАТОК 4

Елементи емпіричного дослідження стилю життя «соло» в сучасному
українському суспільстві та його обмеження

Дослідження цього стилю життя та його представників є неоднозначним та має багато обмежень.

- Перш за все обмеження стосується самої назви стилю життя – «життя соло», оскільки такий вираз не є вживаним в українському дискурсі як такому. Зазвичай, людей, яких ми планували досліджувати, маркують як «самотніх» або, якщо мова йде про чоловіків, холостяками. За останні декілька років в дискурсі з'явився термін «холостячка», але цьому сприяло однойменне шоу на телебаченні¹⁶. Обидва терміни мають певні негативні конотації.
- Іншим обмеженням є відсутність статистичної та демографічної інформації про носіїв цього стилю життя або щодо кількості та якості життя одноосібних домогосподарств.
- Третім обмеженням є відсутність попередніх досліджень із цієї тематики. Оскільки польовий етап дослідження був організований на першому році повномасштабного вторгнення, то дослідження стосувалось представників життя соло не тільки в Україні, але й тих, хто вимушено покинув країну.

Отже, метою першого етапу емпіричного дослідження було визначення загальної наявності носіїв стилю життя соло в Україні та ставлення до нього. Через те, що життя соло – це саме *усвідомлене* самотійне проживання, яке ще не є дискурсивно прийнятним, завдання першого етапу стосувались переважно самотійного проживання, як такого, а саме:

- виявити загальні уявлення суспільства про людей, які проживають самотійно в українських реаліях;

¹⁶ Teleportal.ua. Холостячка. <https://teleportal.ua/ua/show/stb/kholostyachka>

- опосередковано з'ясувати відносну кількість людей, які проживають самотійно, та людей, які є носіями стилю життя соло;

- виявити думку людей, які живуть самотійно, про власний стиль життя, завдяки чому виявити відносну частку тих, хто є носієм стилю життя соло.

З метою реалізації цілей та відповідних завдань було проведено онлайн-опитування. Через відсутність попередніх опитувань щодо стилю життя соло та його сприйняття опитування було пілотним та не претендує на репрезентативність, проте надає змогу, з одного боку, удосконалити методологію, а з іншого – отримати фідбек щодо зазначеної тематики за допомогою відкритих відповідей.

Рекрутинг респондентів відбувався через соціальну мережу «Фейсбук», отже обмежений її користувачами. Опитування проходило за допомогою платформи LimeSurvey з серпня по вересень 2023 року. Кількість респондентів в Україні, які пройшли анкету повністю, – 257.

Отримані дані були проаналізовані за допомогою програмного забезпечення IBM SPSS Statistic 26.

Другим етапом емпіричного дослідження було дослідження досвіду, сприйняття, цінностей та мотивів представників життя соло в Україні.

Об'єктом другого етапу емпіричного дослідження є носії стилю життя «соло» в Україні.

Предметом є життєвий досвід людей, які живуть соло в Україні.

Метою дослідження є визначення характеристик стилю життя «соло» в сучасній Україні.

Задля досягнення мети необхідно вирішити низку завдань:

- *дослідити*, що люди, які самі себе можуть віднести до носіїв цього стилю життя, вкладають в нього та як собі уявляють цю групу, аби зрозуміти, наскільки ці загальні погляди корелюють із нашим визначенням. По-перше, це дасть нам розуміння

точності сформульованого визначення, з іншого боку, дасть нам уявлення про самих людей, які відносять себе до носіїв стилю життя «соло»;

- *визначити* мотивації до такого стилю життя;
- *розглянути* кар'єрні амбіції та вподобання, дозвілєві практики, коло спілкування, задоволеність життям, ціннісні орієнтації як складові цього стилю життя;
- *оцінити* ступінь та вплив на носіїв стилю життя суспільного тиску, стигми та дискримінації (за наявності таких практик);
- *розглянути* уявлення про майбутнє та життя соло під час війни;
- виявити зміни у сприйнятті власного стилю життя у надзвичайних умовах (пандемія, війна).

Методом дослідження був обраний метод напівструктурованих інтерв'ю. Цей метод поєднує переваги структурованих інтерв'ю, де запитання заздалегідь визначені (що обмежує респондентів у викладені власних думок з певних питань, які можуть виявитись важливими в рамках вивчення стилю життя, про українські реалії якого ми фактично нічого не знаємо), з свободою відповідей неструктурованих інтерв'ю, де респондент може докладно висловити свої думки та досвід. Обраний метод дозволяє ставити заздалегідь підготовлені питання, але також залишає можливість для уточнень, доповнень та деталізації під час спілкування з респондентом. Це дає можливість більш гнучко адаптувати інтерв'ю до потреб дослідження та уточнювати питання за потребою. Завдяки відкритим питанням, метод напівструктурованих інтерв'ю дозволяє отримувати більш детальну та глибоку інформацію від респондентів. Респонденти мають можливість розкрити свої думки, почуття, переживання та досвід проживання свого стилю життя. Напівструктуровані інтерв'ю дозволяють отримати контекстне розуміння проблеми або явища, що допомагає

детально досліджувати мотивації, уявлення та впливи, що стоять за деякими відповідями респондентів.

Прикладна вибірка була сформована за допомогою методу снігової кулі у поєднанні із Фейсбук-рекрутингом. Таке поєднання дозволило охопити ширше коло респондентів і підвищити різноманітність кейсів.

У ході дослідження було опитано 56 респондентів із різним життєвим бекграундом, географічним розташуванням, віком та гендером.

У ході рекрутингу в запрошеннях та оголошеннях ми не ставили вікових рамок, згоди та заповнені заявки на участь ми отримали від респондентів від 19 до 51 років, що також є певним маркером (але це також може бути спричинене специфікою процесу рекрутингу через фейсбук та снігової кулі). Відбір відбувався за параметрами повного або часткового відношення себе до категорії тих, хто живе соло, а також за формальним показником самостійного ведення побуту та проживання без родини (тобто серед опитаних є такі, хто проживає з іншими людьми, але має свій приватний простір і ніяк не пов'язаний з іншими, наприклад, винаймає кімнату).

Основна частина інтерв'ю була проведена з середини літа до середини осені 2022 року, але через масштабні відключення електроенергії по всій Україні восени та взимку 2022, що були спричинені війною РФ на території України, етап збору інформації розтягнувся у часі до весни 2023. Такий розкид у часі не вплинув на якість і актуальність даних у частині опису свого життя «соло» та досвіду представників життя «соло» у загальному розумінні, проте частина, яка стосується проживання війни, проаналізована нами в більшості як окремі кейси окремих періодів проживання війни.

Серед опитаних: 31 респондент перебував в Україні на момент опитування, з них 12 – чоловіки. Поза межами України перебували 24 респондентки та 1 респондент, а саме в таких країнах: Іспанія, Велика

Британія, Ірландія, Швеція, Норвегія, Чехія, Німеччина, Фінляндія, Канада, Ізраїль.

Важливо відмітити, що всі респонденти за винятком 4-х належали до категорії тих, хто живе соло, ще до повномасштабного вторгнення. Всі, за винятком трьох респондентів, мають повну вищу освіту. Середній вік респондентів – 31 (мода та медіана – 30). Старші за 25 років – 44 респонденти. Сфери зайнятості респондентів різняться від дитячого аніматора до держслужбовця. Найбільше серед опитаних представлений ІТ-сектор (10 респондентів з різних компаній на різних позиціях). Досвід дотримання стилю життя соло від кількох місяців до 30-ти років.

Усі інтерв'ю були проведені в онлайн-форматі за допомогою платформ Zoom, Skype та застосунку Telegram. Тривалість інтерв'ю коливалась від 30 хвилин до 2,5 годин.

Після збору даних відбувся аналіз за такою схемою: перші прочитання транскриптів та початкові зауваження. Керуючись принципами, встановленими В. Брауном і В. Кларк (Braun & Clarke, 2013), було визначено і описано основні теми в даних. Кожна виявлена проблема, порушена учасниками, отримала кодову назву. Було обрано основні категорії та їхні підкатегорії та визначено значення та зв'язки між ними.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 15:39:31 21.09.2023

Назва файлу з підписом: Yashkina_diss.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 2.9 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Yashkina_diss.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.9 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: Яшкіна Дар'я Дмитрівна
П.І.Б.: Яшкіна Дар'я Дмитрівна
Країна: Україна
РНОКПП: 3528703948

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 15:39:30 21.09.2023

Сертифікат виданий: "Дія". Кваліфікований надавач електронних довірчих послуг
Серійний номер: 3ED5083160DBC59B040000006BA61900FB9D0001
Тип носія особистого ключа: ЗНКІ криптомодуль ІІТ Гряда-301
Алгоритм підпису: ДСТУ-4145
Тип підпису: Кваліфікований
Тип контейнера: Підпис та дані в CMS-файлі (CAAdES)
Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)
Сертифікат: Кваліфікований